

E. Sloth Arentzen og Kjeld de Fine Licht

KIRKER OG BYGNINGER

FRA GEODÆTISK INSTITUTS ARKIV

Udgivet med biografiske oplysninger
ved
EINAR ANDERSEN

GEODÆTISK INSTITUTS FORLAG

KØBENHAVN 1974

Nr. 2 i serien af Geodætisk Instituts historiske bøger.

EKSEMPLAR NR.:

467

Udsendes samtidig af Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab.

Teksten sat med Baskerville af Mogens Raffel, København.
Af farvereproduktionerne er 25 stk. fremstillet af Litofoto A/S,
de øvrige af Geodætisk Institut.
Tryk: Geodætisk Institut 1974.

Bogen er opdelt i fem afsnit, der hver omfatter tegninger fra et område af landet. Kortet viser denne opdeling, og de anførte sidetal henviser til afsnittenes placering i bogen. I begyndelsen af hvert afsnit findes et specialkort, der angiver beliggenheden af de kirker og bygninger, som beskrives.

Bagest i bogen (s. 219) er et kapitel med „Spredte biografiske oplysninger“ om medlemmer af guidekorpset.

FORORD

Ved omorganiseringen i 1928 af de geodætiske og kartografiske arbejder i Danmark, hvorved Geodætisk Institut oprettedes, var der forløbet 171 år siden man begyndte den første rationelle opmåling og kortlægning af landet baseret på triangulation, basismåling og astronomiske stedbestemmelser. Dette tidsrum falder i to omtrent lige lange dele, hvor i det første tidsrum Det kgl. danske Videnskabernes Selskab forestod arbejdet på basis af de kgl. reskripter af 1757 og 1761, hvorefter den i 1842 dannede topografiske afdeling under generalstaben overtog kortfremstillingen.

Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs fortjenstfulde indsats er nøje beskrevet i fjerde bind af arkivar Asger Lomholts værk: Det kongelige danske Videnskabernes Selskab. 1742-1942. Samlinger til Selskabets Historie. Langt den største del af tiden ledes arbejdet af Thomas Bugge, for hvem et Mindeskrift er udarbejdet som første bind af denne serie af Geodætisk Instituts historiske bøger.

Det var indlysende, at dette administrativt meget krævende arbejde – efter at det i første omgang kunne betragtes som afsluttet – måtte overdrages til en statsinstitution, og ud fra den her i landet ligesom også i andre lande store militære interesse for kort var det naturligt at knytte virksomheden til generalstaben.

Det geodætiske grundlag blev udført af officerer, der havde gennemgået en teoretisk geodætisk uddannelse, medens det praktiske korttegningsarbejde blev udført af særlig udvalgte og uddannede personer, der kom til at danne det højt agtede guidekorps.

Guidekorpset udførte dog andet end selve det topografiske bordmålings- og udtegningsarbejde, således deltog det også i nivellementsarbejdet, og i denne forbindelse blev det pålagt at tegne skitser af de etablerede nivellementsplanter, hvoraf mange blev anbragt i kirkerne. Denne bog viser en række af disse skitser, og jeg takker arkitekt, dr. phil. K. de Fine Licht, Nationalmuseet, der har foretaget udvalget, og som har skrevet den ledsagende tekst. Jeg takker også overtopograf E. Sloth Arentzen, der har udført et stort arbejde ved fremstillingen af reproduktionsmaterialet samt forestået den grafiske tilrettelæggelse.

Det ville have været ønskeligt, at denne bog også havde givet fuldstændige biografiske oplysninger om de guider, der var mestre for skitserne, men på grund af arkivernes mangelfulde oplysninger må jeg i et sidste afsnit af bogen nøjes med at give de spredte oplysninger, som det er lykkedes at samle.

Den unge militærhistoriker premierløjtnant E. O. A. Hedegaard har allerede udgivet en fortrinlig bog om Generalstabens Guidekorps, og det er mit håb, at nærværende bog med alle de smukke skitser må komme til at stå som et minde om denne gruppe af prægtige medarbejdere, som vi skylder så meget.

Geodætisk Institut, marts 1974.

EINAR ANDERSEN

OM UDVALG OG TEGNINGER

I seks protokoller af folioformat, hver på ca. 200 sider, er samlet skitser og enkelte notater fra ca. 2400 bygninger, der har fungeret som faste punkter i forbindelse med landsnivelementet i sidste halvdel af forrige århundrede. Skitserne er af meget ujævn kvalitet. Den forskellighed i metode og evne, hvormed de enkelte guider har udført deres opgaver, er forventelig og naturlig, når mange mennesker selvstændigt arbejder på samme store projekt. Det må imidlertid understreges, at tegningerne blot er et biprodukt af det egentlige arbejde.

Mange af de mænd, der har fremstillet skitserne, har haft en solid tegnefærdighed, enkelte har været begavede med kunstnerisk talent; ingen af dem har dog vist forestillet sig, at tegningerne skulle tages ud af deres sammenhæng og præsenteres selvstændigt. Kun ganske få af skitserne magter at stå alene. Når imidlertid de uprætentiøse afbildninger ses i et rimeligt antal, opstår der et fascinerende fællespræg, og helheden får en værdi, som berettiger og motiverer en offentliggørelse.

Det har i praksis ikke været muligt at fremstille en faksimilesamling. I stedet måtte der blive tale om en udgave, hvor tegningerne var reproduceret så virkelighedsnært som muligt. Ved denne fremgangsmåde måtte skitserne tages bort fra deres plads på de guldne protokolblade, fjernes fra den funktionelle sammenhæng, som bærer over med mangler og fremhæver det fortrinlige eller særprægede. Betæneligheder i denne anledning svækkes af den omstændighed, at tegningerne kun på de allerførste ark af første protokol er udført i selve bogen. I resten af bindet og i alle de følgende er tegningerne klæbet ind, efter at være blevet færdiggjort på løst papir.

De første opslag i den ældste protokol er af en sådan grafisk kvalitet, at de fortjente en fuldstændig gengivelse. Da dette imidlertid ikke kunne lade sig gøre på grund af nærværende bogs papirformat, bringes som illustration s. 14-15 et par prøver.

Udvælgelsen af tegninger kunne foregå efter mindst tre retningslinier: Skitsernes kunstneriske kvalitet, motivernes topografiske/miljømæssige interesse eller afbildningernes bygningshistoriske meddelsomhed. Hvis kun ét af disse lidt uhåndterlige kriterier var blevet fulgt, var udvalget af tegninger blevet temmelig begrænset og vist uden nævneværdig almen interesse. I stedet er søgt tilvejebragt et repræsentativt billede af samlingen, kun med den begrænsning, at de allermest ubehjælpelige rids er ladet ude af betragtning. I udvalget er medtaget næsten alle de tegninger, som skal henføres til en af de tre, nævnte grupper, og hertil er føjet en passende portion andre tegninger.

Blandt de kunstnerisk bedste arbejder udskiller sig en serie pennetegninger og lavede skitser, der stammer fra tre-fire forskellige hænder. Disse tegninger godtgør, at guiderne er gået videre, end deres opgave bød dem, og at de har søgt at indfange den egenartede omstændighed og atmosfære, som herskede ved hver bygning. Det er tydeligt, at særlig kirkerne har optaget tegnerne. Som resultat foreligger en række yndefulde studier af den intime stemning, som har

rådet under kirkegårdens store træer, hvor sollyset sivede gennem løvet og i levende pletter og mærkelige figurer legede på de hvide mure. Mange tegninger bærer vidnesbyrd om interesse for det rumdannende samspil mellem kirkebygningen og et eller flere af husene i dens nabolag. Nogle af mændene har sat sig ud på marken og skildret landsbyen som en helhed, med husene samlede omkring kirken.

To tegninger udmærker sig blandt samtlige. Med følsom karakteriserings-evne har Hannibal Jørgensen i en let akvarel 1865 malet en fynsk idyl ved *Kærum* kirke, der putter sig i det bakkede terrain med træer og buske, hvor man fornemmer den tætte bebyggelse omkring kirken (s. 113). Nogle år senere har han med samme indlevelse fastholdt *Madum* kirke i dens nøgne omgivelser syd for Nissum fjord (s. 161). Han har opfattet bygningen som et sindbillede på den fritliggende, jyske kirke og antydte det åbne, flade land til siderne. Det ensomme hus ved kirkegårdsdiget øger kirkens isolation.

Størstedelen af de sergenter, der udførte nivellementerne og noterede i protokollerne, har selvsagt ikke i samme grad som Hannibal Jørgensen været begavet med artistisk fornemmelse og tegnefærdighed. De har fornuftigvis indskrænket sig til et beskedent rids. Det kan ikke nægtes, at mange af tegningerne er temmelig ubehjælpomme. Nogle er imidlertid gjort med et naivt blik for lokale særheder og fastholder på fascinerende måde personer og hændelser på kirkegården. På et par tegninger (*Rønninge*, s. 129 og *Koldby*, s. 105) ses således mørkkledte mennesker, som i et begravelsesoptog med kisten i spidsen bevæger sig frem mellem gravene. Tegnerens temperament bliver nærværende ved sådanne øjenvidneberetninger.

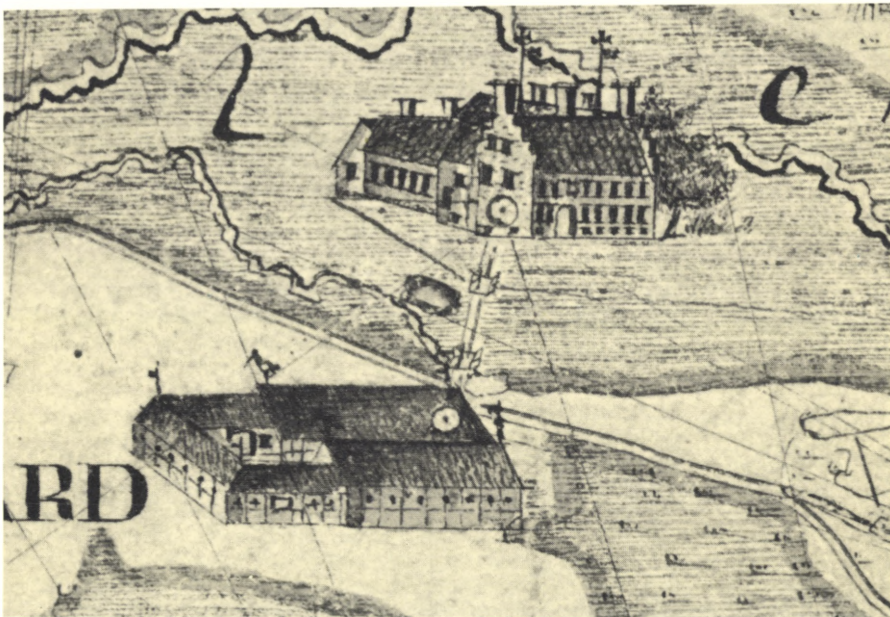
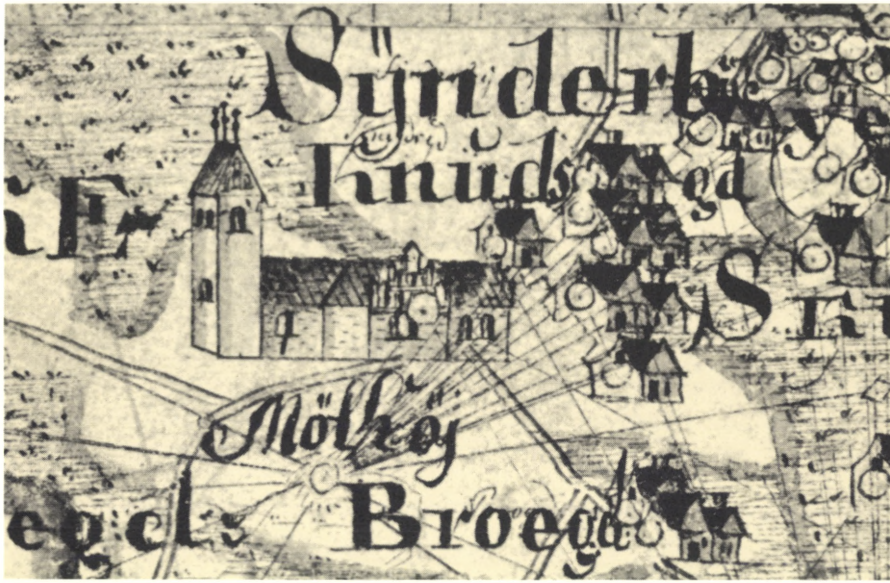
Fra nedfældelsen af de første tegninger 1859 og frem til 1974 er forløbet godt hundrede år, og i den tid er meget forandret. Kun få af vore ældre bygninger bevarer i dag uændret den skikkelse, som de havde ved midten af forrige århundrede. En del er forsvundet siden da, andre er gennemgribende ombygget. Selv om vore middelalderlige kirker for en helhedsbetragtning har overlevet i god stand, viser blot nærværende udvalg, at i de sidste menneskealdre har småforandringer hørt til reglen – hvilket er naturligt nok – samt at der sine steder er sket helt afgørende forandringer.

I visse egne foregik i sidste halvdel af forrige århundrede en livlig aktivitet med kirkerestaureringer, der ofte tog form af rene nyopførelser. Mange steder er guiderne kommet for sent til at kunne registrere den ældre tilstand. I stedet for at fortabe sig i spekulationer over, hvilke oplysninger, der kunne have været indhentet, hvis landsdelenes nivellement var tilrettelagt i en anden rækkefølge, eller hvis arbejdet var foretaget blot tyve år tidligere, er der fra et antikvarisk synspunkt grund til at glæde sig over de mange oplysninger, som materialet trods alt indeholder om bygninger, som siden er forvansket eller forsvundet. En stor del af de monumenter, som hører til denne kreds, kendes også fra andre kilder. Alligevel yder guiderne tegninger et kærkomment supplement, og alene ved deres farver giver de selvstændig underretning om bl.a. bygnin-gernes materialer.

Forstørret udsnit af Videnskabernes Selskabs originalmålinger, kortblad 6t og 7f, fra henholdsvis 1795 og 1797, udført af Iver Ellung. Foroven Hee kirke, forned Madum kirke, på modstående side, foroven Tim kirke, forned Timgård.

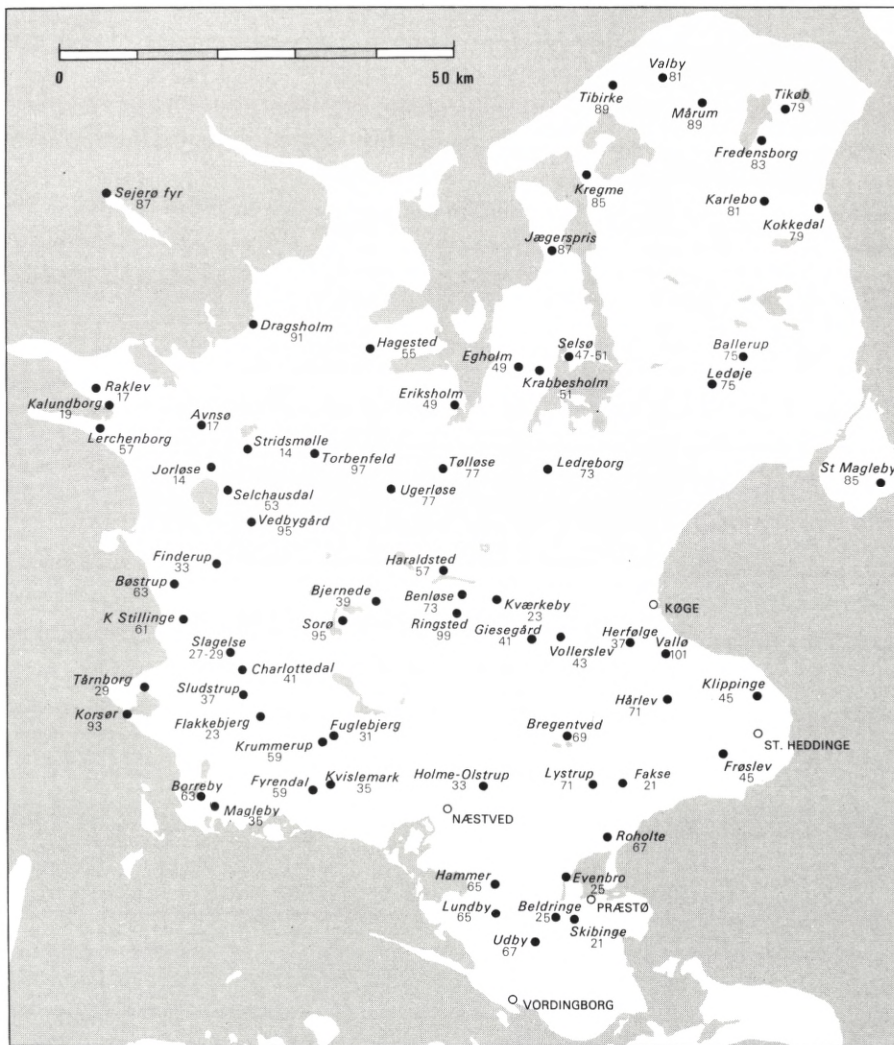
Giver hundred år gamle skildringer en del oplysninger, er det klart, at endnu ældre kilder skænker endnu mere værdifulde informationer. Inden for Geodætisk Instituts område findes et sådant materiale i form af måleblade til Videnskaberne Selskabs kort fra 1700-tallet. Asger Lomholt har i fremstillingen af selskabets historie 1742-1942, fjerde bind, 1961, givet en almindelig redegørelse for det arbejde, som da gennemførtes. Hvad bygningsarkæologiske oplysninger angår, var det imidlertid kun én af landmålerne, Iver Ellung, som viste en så levende, kulturhistorisk interesse for de egne, han gennemvandrede, at han i stedet for at gengive kirker og herregårde som signaturer, tegnede dem, som de så ud. På side 10 og 11 vises nogle eksempler fra Ellungs vestjyske herredskort 1795-97, hvor skitsen af Gyldenstiernes prægtige, omkring år 1800 nedrevne hovedsæde *Timgård* er særlig væsentlig, mens tegningen af *Madum* kirke kan sammenlignes med det ovenfor nævnte, yngre billede s. 161.

Skønt kun forholdsvis få af tegningerne i vort udvalg antyder bygningernes beliggenhedssituation eller medtager nabohuse og områdets beplantning, bliver det ikke mindst i forbindelse med kirkerne klart, at det er omgivelserne, som har været genstand for de mest indgribende ændringer i det forløbne hundredår.

Til belysning af den slags forhold og som en nødtørfigt indføring i de enkelte bygningers historie er hver tegning vedføjet en kort omtale. Disse leksikalske karakteristikker gør selvsagt ikke fordring på at være udtømmende; videre underretning kan hentes i gængse opslagsværker som Traps Danmarksbeskrivelse eller Danmarks Kirker.

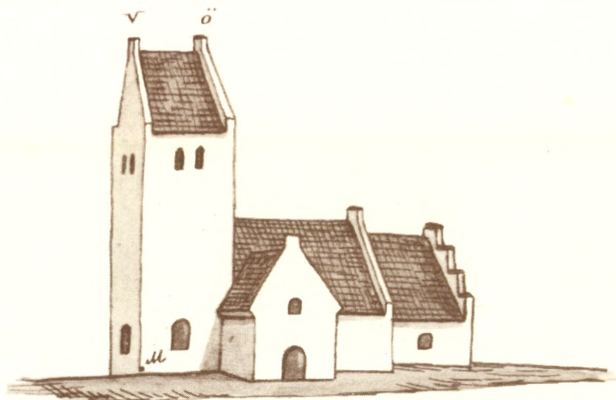
Hvad angår bygningernes fordeling i landet, er der allerede i originalmaterialet en skævhed til fordel for øerne. Ved udvælgelsen af tegninger har det ikke været muligt – og på sin vis også urimeligt – at rette op på dette iøvrigt ikke ukendte forhold. Da nivelleringsarbejdet først nåede Jylland efter 1864, må vi undvære motiver fra Slesvigs rige bebyggelse.

Medens guiderne udførte deres tegninger, blev fotografering mere og mere almindelig. Det giver sig udslag i, at der sine steder i de yngste protokoller er indklæbet fotografier i stedet for tegninger. Fotografierne er vist endda ikke taget af guiderne, men købt i almindelig handel. Set fra et antikvarisk hold kan et fotografi og en tegning taget fra samme vinkel indeholde lige gode oplysninger. Dog ville man nødigt have undværet den fornøjelse og inspiration, der ligger i at blade gennem de foreliggende bind, fulde af smukke opslag, hvor fine tegninger er komponeret sammen med sirligt skrevne meddelelser. Der er god grund til at glæde sig over, at nivellementerne fandt sted, medens det endnu var naturligt at udtrykke sig ved en tegning. Endnu mere lykkeligt er det, at de mænd, der gjorde arbejdet, havde muligheder for og lyst til at gøre dét yderligere, som gav deres notatbøger en stadig nærværende friskhed og værdi.

Kortet angiver beliggenheden af de kirker og bygninger på Sjælland, som beskrives s. 14-101. Tallet under hvert navn angiver den side, hvor vedkommende bygning gengives. For orienteringens skyld er suppleret med enkelte, ikke omtalte købstæder.

Jorlöse -

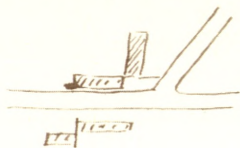
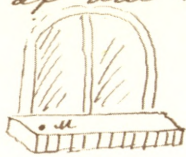
Overkant af vestre Gavl ----- 154.95

Overkant af østre Gavl ----- 155.22

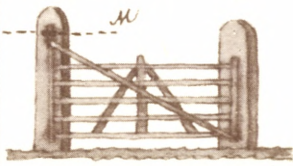
Taanets SV hjørne, højeste Punkt
 paa Grundflaen, der rager
 et Par Tommer over Jordfladen ----- 98.36

Sydfacade af Egenminde (Berke's Kær)
 nemlig Facade af det nye røde
 blæs mod Vejre, vestlig Kældervindue,
 Overkant af den røde Skriftemur kant. ----- 14.78

Kongens Mølle

Skoolen ved Vej fra
Stridsmølle, nord for
Gaave.

Overkant af Jernet
hvori ledet gaave ..

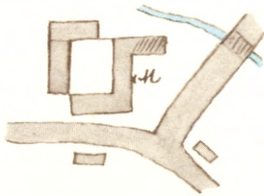
52.37

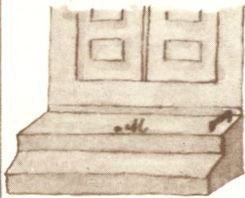
Stridsmølle

Midt paa Overkanten
af det øverste Stentrapp
til Møllens Vaaning
hvis .. .. .

41.20

NB. Den skravrede Fløj
er og Vaaningshvis, og
her findes en lignende
Dør og Stentrappe.

I de skovrige og bakkede egne på nordsiden af den vestsjællandske Åmose, der gennemstrømmes af Halleby å og udgør dele af Løve og Skippinge herreder, har guiden udvalgt sig målepunkter ret forskellige steder, bl.a. (295:34-35) :

AVNSØ KIRKE, der fungerede som herregårdskapel og sognekirke ind til 1934, da en ny kirke blev bygget i Gammel Svebølle. Den middelalderlige langhusbygning er opført af kampesten, og er i sengotisk tid suppleret bl.a. med tårn i vest og et våbenhus på sydsiden. I dag står kirken øde, næsten helt tømt for inventar, mens bygningen blev istandsat 1952.

SKOVLED (ovenfor, s. 15) ved vejen nord for Stridsmølle, ved en af de 5 „Kongens Møller“, der før i tiden udnyttede den rigelige vandkraft, der frembyder sig, hvor Åmoseå og afløbet fra Skarresø forener sig.

RAKLEV KIRKE Arts herred Vestsjælland
1859/60 (295:27)

Kun et beskedent antal af vore landsbykirker er sikkert daterede. Blandt disse undtagelser regnes traditionelt kirken i Raklev, der ligger på en bakkeskråning inderst på Røsnæs med vid udsigt over Sejerøbugten. Kirken er rejst efter reformationen, idet den første lutherske præst, Melchior Jensen, på sin gravsten i kirken oplyser, at han „1547 opførte denne bygning af grunden“. Sognet kaldtes tidligere Borre, og der siges at have været en præst før Melchior Jensen, så det kan vel ikke ganske udelukkes, at dennes indsats har været en gennemgribende ombygning.

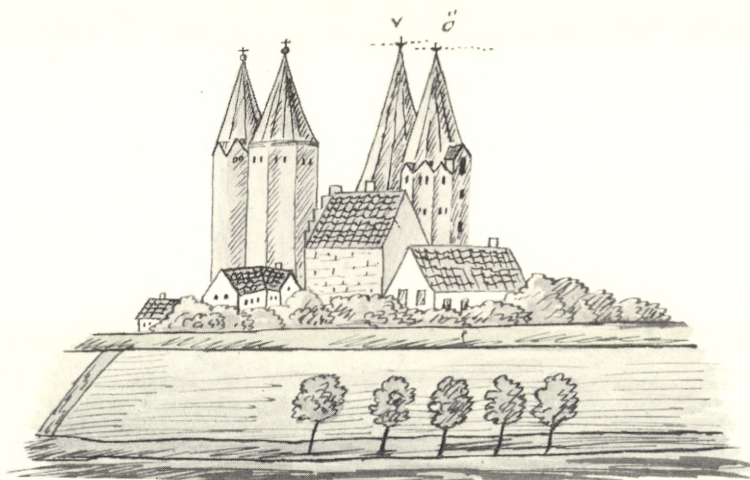
Kirken er bygget som et langhus, og kort tid efter er tårnet i vest og våbenhuset foran syddøren tilføjet. På nordsiden opførtes 1578 et sakristi, som indeholder en stor, muret kamin.

Tegneren har sinbilledligt gengivet kirken omgivet af kirkegårdens hegnsmur. I begyndelsen af 1850'erne var kirkegården blevet udvidet mod øst, deraf den langstrakt, rektangulære form. Sydsidens trekoblede portal er siden forsimplet, og kirkegården yderligere udvidet.

Baklev Kirke.

KALUNDBORG KIRKE

1859/60 (295:28)

1894 R. Hansen (300:35)

Mariekirken i Kalundborg, der er et af vor middelalders mærkeligste bygningsværker, er samhörørende med det borganlæg, som Esbern Snare lod opføre i sidste halvdel af 1100-tallet. Kirkens grundplan danner et græsk kors, og over hver arm rejser sig et ottekantet tårn. Hvert tårn var i sin tid viet til en af romerkirkens hovedhelgeninder (østre: Anna, søndre: Marie Magdalene, vestre: Gertrud og nordre: Catharina). I tidens løb, bl.a. efter en brand 1314, blev tårnenes toppe, som tegningen viser, indbyrdes forskellige i udtalt grad.

Over korsskæringen eksisterede et kvadratisk tårn, der var hellet Jomfru Marie og dristigt bygget på fire søjler inde i kirken. Uforstandige gravninger medførte 1827, at tårnet styrtede sammen. Herefter forløb 40 år, før man opførte det nuværende, og i denne periode indgik kirken i landsnivelementet og blev skitseret i sin amputerede skikkelse, der også – endda gentagne gange – fængslede Johan Thomas Lundbye.

Ved reparationsarbejder 1867-70, der blev forestået af Vilhelm Tvede, og ved en restaurering under første verdenskrig fik tårnhætterne det nuværende udseende, og man fjernede et sengotisk våbenhus på kirkens sydøstre side. Den ældre af tegningerne, hvor kirken ses fra havnesiden ligesom på Lundbyes akvarel 1843, viser også en af de middelalderlige bygninger, der stadig ligger på kirkegården.

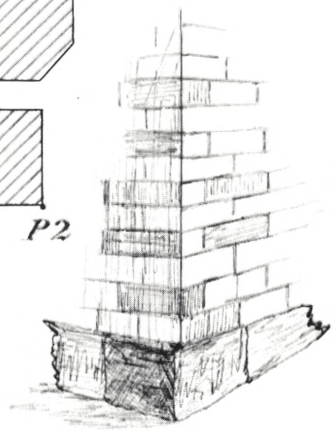
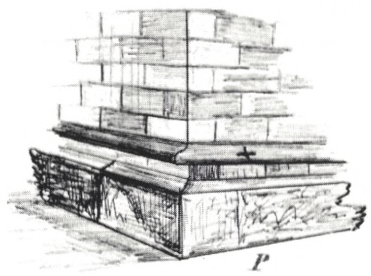
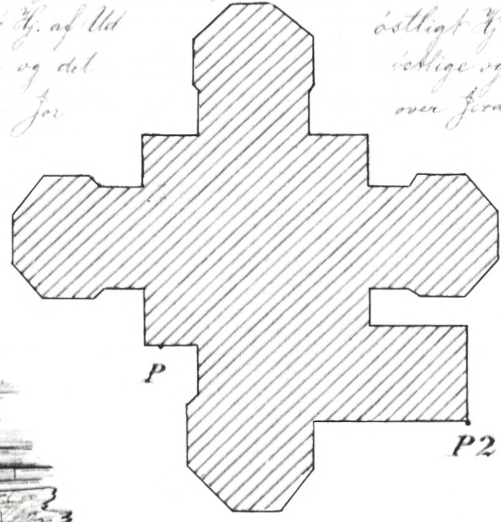

P. Nr. 2. Nr. 1194. Skallingborg Kirke. Østlig Side paa Søjens 0,75 fra si Hj. af Udbygning mellem det østlige og det sydlige Tårn, 1,04 over Jorden - 29,092.

P2. Nr. 2. Nr. 1195. H. H. Grundsten i nord-østligt Hj. af Udbygning mellem det østlige og det nordlige Tårn 0,55 over Jorden - 28,361

(Hovedniveauet. 1892)

(Hovedniveauet. 1892)

Rev. Medlemm

Maalet i 1894 af R. Hansen

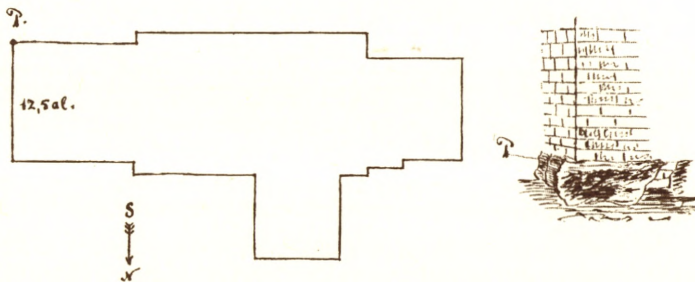
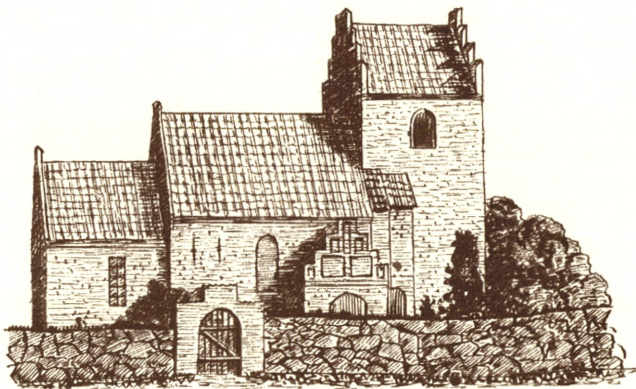
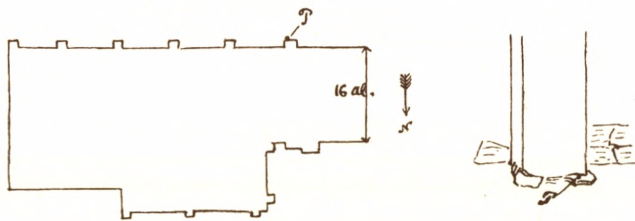
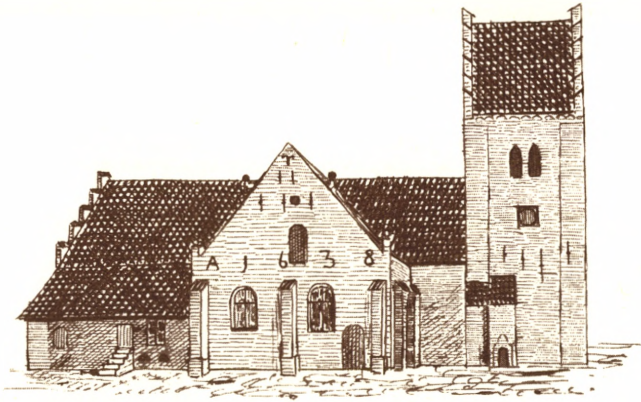
FAKSE KIRKE Fakse herred Sydøstsjælland
1859/60 (295:81)

Den meget anselige langhuskirke i Fakse, der ligger på toppen af den store kalkbanke og særlig mod syd er synlig viden om, er en senmiddelalderlig bygning. Af den romanske forgænger er bevaret nogle bemærkelsesværdige billedkvadre af faksekalk.

Den nuværende kirke er bygget af tegl med de bånd af kridt, som er karakteristiske for mange af Stevnsegnens kirker (jfr. Roholte, s. 66). På nordsiden er der til kirken føjet tre tilbygninger: længst i øst (t.v. på tegningen) et sakristi, der synes at have tilhørt den ældre kirke; ud for skibet en to fag bred udvidelse af kirken, med årstallet 1638 skrevet i jernankre. En indskrift fortæller, at kirkens daværende ejer, Københavns universitet, foranledigede udvidelsen. Imellem de to tilbygninger ligger en mindre, som oprindeligt (1612) blev indrettet som herskabsstol over en gravkælder for Jytte Gyldenstjerne. Kort tid efter at vor tegning blev gjort, underkastedes kirken en alvorlig ombygning, hvorved bl.a. vinduerne ændredes.

SKIBINGE KIRKE Bårse herred Sydøstsjælland
1859/60 (259:83)

Den lille, senromanske kirke i Skibinge, hvis grundplan er bredere i proportionen og mere skæv, end skitsen giver indtryk af, ligger sydvest for sin landsby, hvorfor våbenhuset er anbragt på kirkens nordside. Kernen i bygningen, skib og kor, er opført overvejende af kridtsten engang i 1200-tallet. I middelalderens slutning er tilføjet våbenhuset med de store, firkantede blændinger i gavlen, samt tårnet i vest. Kirkegårdsdiget og portalen er forsvundet, siden guiden besøgte stedet.

KVÆRKEBY KIRKE Ringsted herred Midtsjælland
1860 Th. Olsen (295:165)

Den oprindelige kirke i Kværkeby, nordøst for Ringsted, er en fornem romansk bygning bestående af skib og kor med apsis, alt opført fortrinsvis af frådsten. På koret og apsiden er murene dekoreret med en buefrise og smalle lisener, hvilket for apsis' vedkommende fremgår af den lille, supplerende skitse nederst til højre.

I catholicismens sidste århundrede tilføjedes et våbenhus foran skibets syddør og et tårn i vest. Tårnets gavle er beriget med et kors i cirkelblænding, hvilket dekorative træk træffes på adskillige kirker i nabolaget, bl.a. Vigersted og Nørre Dalby.

FLAKKEBJERG KIRKE V. Flakkebjerg herred Sydsjælland
1860 (296:44)

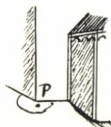
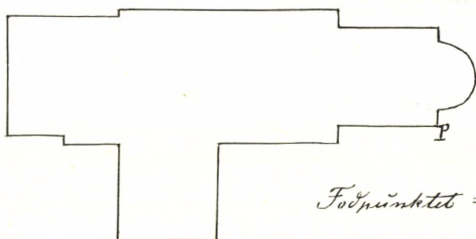
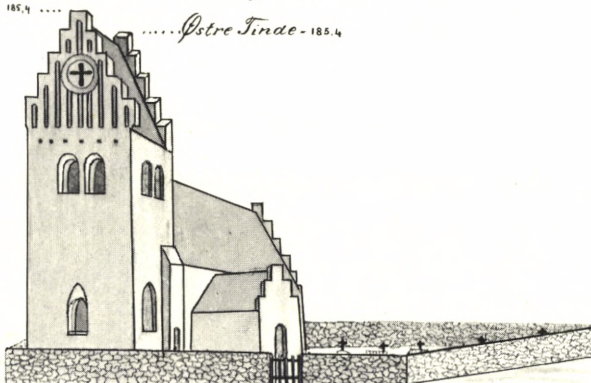
Kirken i Flakkebjerg, nordøst for Skælskør, er på mange måder en god repræsentant for egnens pyntelige gudshuse. Den oprindelige, beskedne bygning, bestående af kor og skib, er sent i middelalderen blevet forsynet med sakristi, tårn og våbenhus. Med disse udbygninger danner kirken et afvekslende og festligt kompleks, beriget med kamtakkede gavle. Endvidere fremgår det af den ret skematiske grundplan, at der på skibets nordside er et (nyere) kapel; til overflod er der i 1920'erne yderligere tilføjet et ligkapel på tårnets nordside.

Tegningen viser rigtignok ikke meget af disse herligheder. Til gengæld giver den et udmærket indtryk af kirkens beliggenhedssituation i den tætbyggede landsby.

Qværkeby Kirke

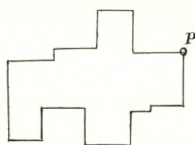
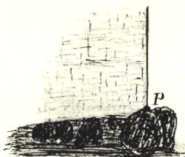
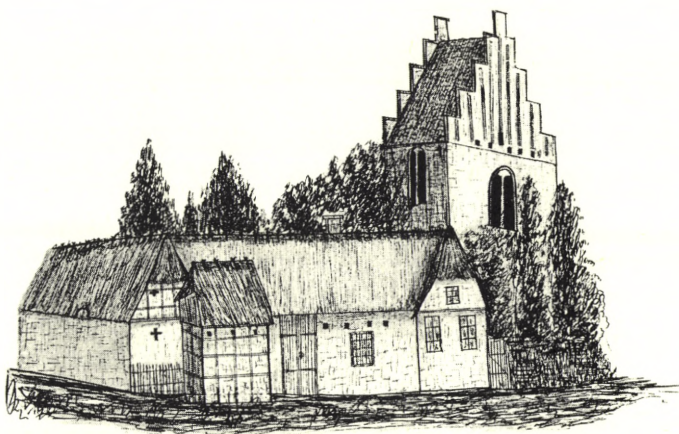
Vestre Tinde = 185.4 ....

.....Østre Tinde - 185.4

Foergrændtet = 118.8

Olson.

BELDRINGE KIRKE Bårse herred Sydøstsjælland
1859/60 (295:85)

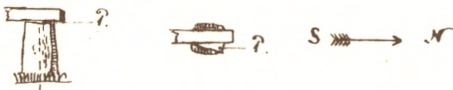
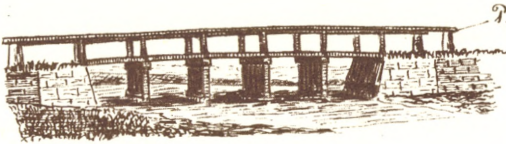
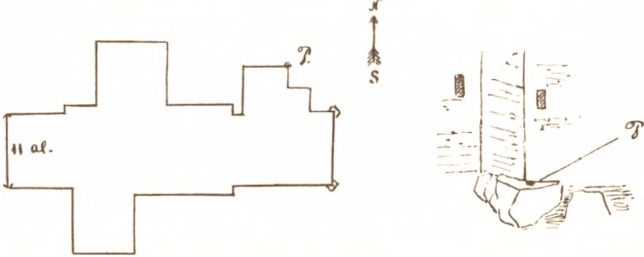
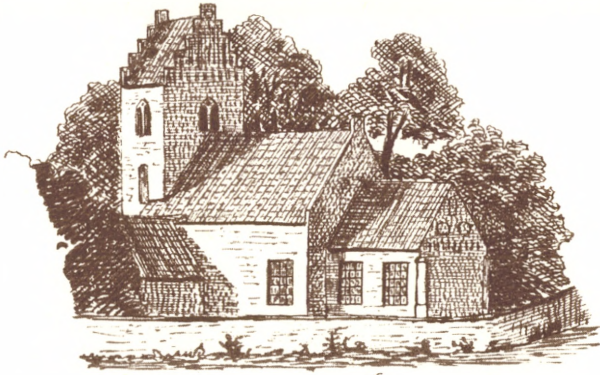
Kirken i Beldringe, ved herregården af samme navn, sydvest for Præstø, er i sin kerne en romansk bygning, opført overvejende af kampesten med enkeltheder af kridtkvadre. Denne kirke er omkring år 1400 og senere i middelalderen ændret og udvidet: Vesttårn, nordkapel, sakristi, våbenhus og korforlængelse. En række detaljer gør yderligere kirken indholdsrig.

Den lille udbygning, der på planen vises i hjørnet ved sakristiet på korets nordside, blev fjernet ved den ret gennemgribende restaurering, der under Hans J. Holms ledelse blev foretaget i 1890'erne. De rektangulære vinduer, der ses på tegningen, blev ved denne lejlighed afløst af de nuværende, spidsbuede.

EVENBRO Bårse herred Sydøstsjælland
1860 (295:83)

Ind til omkring år 1800, da man anlagde den nuværende landevej – som for tiden er ved at blive afløst med en motorvej – gik hovedforbindelsen fra København over Tryggevælde til det sydlige Sjælland på en længere strækning mellem Fakse og Præstø langs Præstø fjord. I bunden af fjorden skærer det smalle farvand, Even vig, der i istiden var en tunneldal, sig ind i landet. Landevejen førtes over vigens munding på den træbro, som gengives på tegningen. Guiden har valgt en af rækværkets stenpiller til bestemmelse af sit målepunkt.

Broen eksisterer ikke mere.

Den n.ø. Rokværkspille, paa Steen ved Siden af
 Træværket, Øst for dette. . . . .

S. MIKKELS KIRKE Slagelse

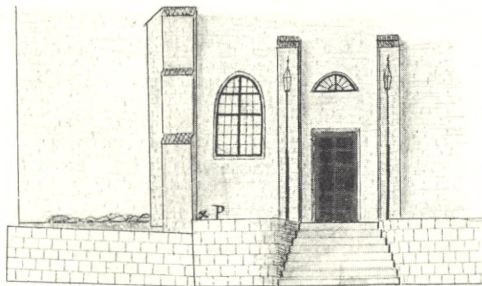
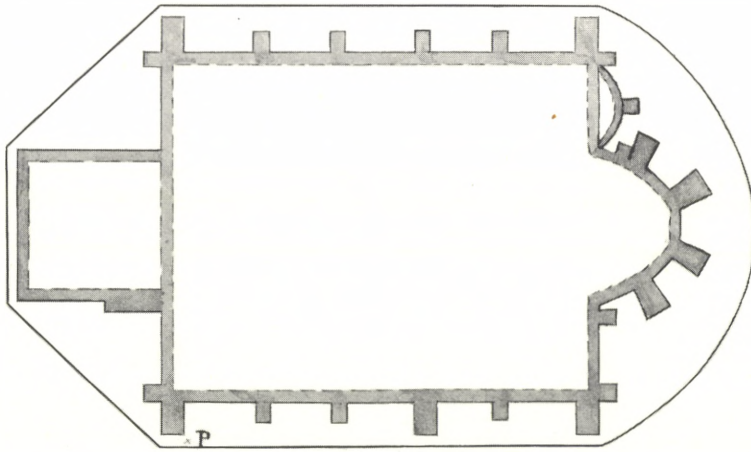
1860 (296:51)

Mange provinsbyer har i de sidste 100 år og ikke mindst efter sidste verdenskrig undergået store forandringer. Dette gælder i udtalt grad for Slagelse, hvor bybilledet i de centrale kvarterer nu næsten ikke indeholder ældre bygninger. Tidernes omskiftelighed har også ramt byens kirker, S. Mikkil og S. Peder, der begge i dag i det ydre er temmelig forskellige fra den form, der ses på tegningerne. Skitserne fastholder et indtryk af den tilstand, H. C. Andersen kendte, mens han i 1820'erne gik på Slagelse latinskole.

På toppen af den kullede bakke, hvor Mikkelskirken knejser, rejste Roskildebispen Sven Normand ved slutningen af 1000-tallet en frådstenskirke, hvorefter rester er påvist ved udgravninger for nogle år siden. Den eksisterende teglkirke byggedes i løbet af 1300-tallet, og tårnet i vest markerer byggeriets afslutning engang i det følgende århundrede. Bortset fra mindre ændringer, bl.a. af tagets form, var bygningen bevaret i denne højmiddelalderlige skikkelse indtil begyndelsen af 1800-tallet. Da blev den sat i stand under nedrivning af bl.a. et stort S. Anna kapel på sydsiden og søndre sideskibs tresidige østafslutning. I samme periode forsynede møllebygger Hans Abelin Schou tårnet med den lave hætte, der ses på tegningen og kan minde om Viborg domkirkes tårntoppe før nedrivningen i forrige århundrede.

Denne udformning af Mikkelskirken, der var et værdifuldt resultat af manglende midler og en sen provinsbaroks sans for bygningsmassen, kunne imidlertid ikke bevares under bedre konjunkturer, der havde historisk sindede bygmestre til rådighed. 1873-76 foretoges da en tilbageførende ombygning under ledelse af arkitekt H. Drewsen, hvorved kirken fik sit nuværende, charmeformede ydre.

S. PEDERS KIRKE Slagelse

1860 (296:52)

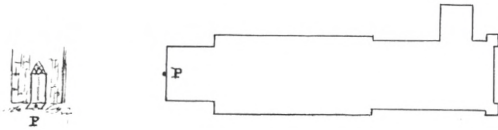
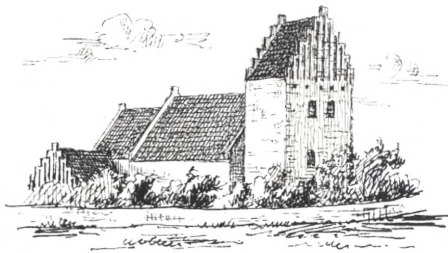
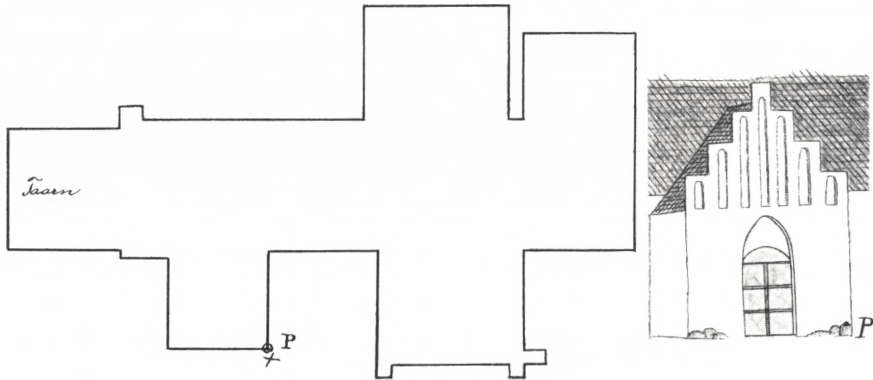
Også S. Peders kirke blev i sidste halvdel af forrige århundrede genstand for en ombygning, der afgørende ændrede dens ydre. Da guiden udførte den her viste tegning, havde kirketårnet sin teglhængte mansardhætte, der var opsat 1818. 1871 blev den fjernet og erstattet af det nuværende, temmelig triste skiferspir over gavle og små hjørnetårne. Videre ændringer ved kirkens ydre fandt sted 1879-80.

Kernen i S. Peders kirke, hvor Hellig Anders siges at have været præst, er en kampestensbygning fra 1100-tallet, som i løbet af middelalderen fik udvidet sit kor og blev suppleret med tårn, korsarme, våbenhus i syd og et sakristi i nord. Våbenhuset, der er fra slutningen af 1400-tallet, ses på den lille skitse nederst til højre.

TÅRNBORG KIRKE Slagelse herred Vestsjælland

1860 (296:61)

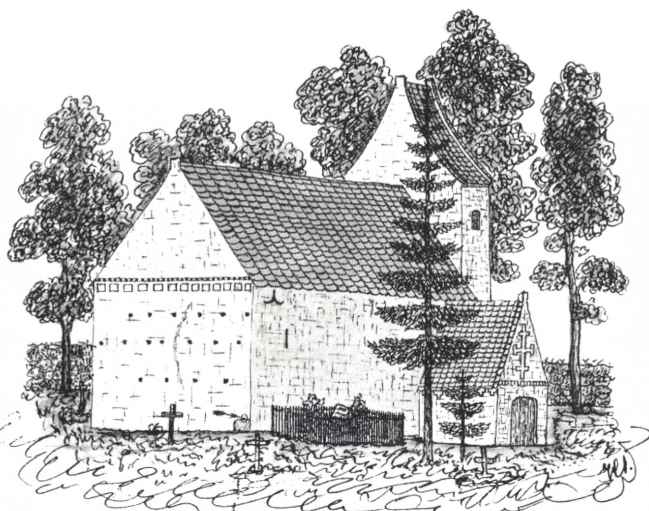
Kirken ligger højt og frit på en bakke ved Korsør nor, tæt øst for voldstedet af det middelalderlige Tårnborg, hvis ejer eller kommandant utvivlsomt skal anses for kirkens bygherre. Borgen kendes tidligt som et vigtigt kongeligt anlæg ved overfarten over Storebælt, og det er i lyset af denne situation man skal søge forklaringen på, at kirken er væsentligt større end gennemsnittet af landkirker. Engang i første halvdel af 1200-tallet er den eksisterende bygning rejst af tegl med en pyntelig buefrise som gesims. Det er vel på Erik Menveds tid, at koret forlængedes mod øst, mens sakristiet på nordsiden og tårnet i vest blev føjet til i middelalderens sidste fase.

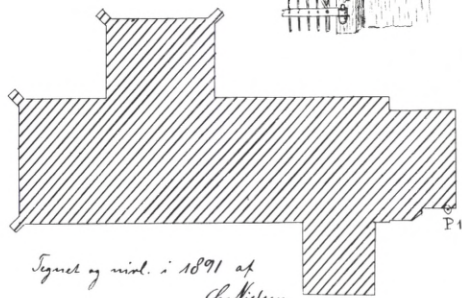
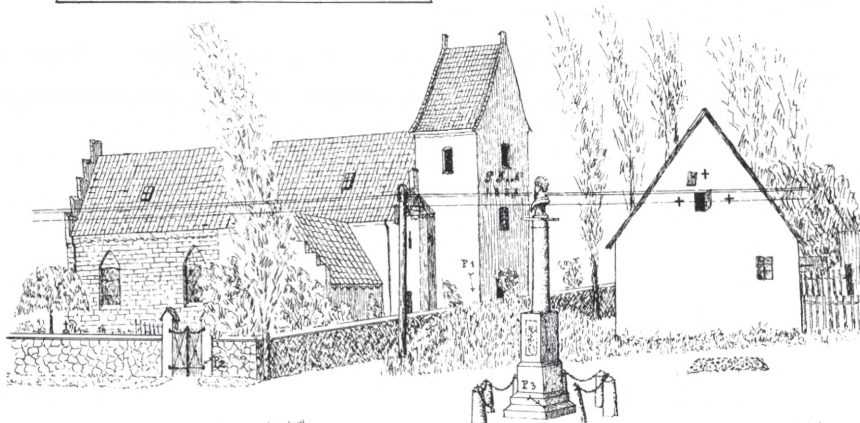
FUGLEBJERG KIRKE Ø. Flakkebjerg herred Sydsjælland
1860 (296:41)
1891 C. Nielsen (299:136)

Fuglebjerg, der ligger lidt syd for Tystrup og Bavelse søer, er nabo-sogn til Kvislemark (s. 34). På den ældre tegning ses kirken fra nordøst med det romanske skib, hvis gavl er nyopmuret efter ko-rets nedrivning. Tårnet og våbenhuset er fra sengotisk tid; tårnet dog stærkt præget af en reparation 1838, hvilket årstal og den daværende kirkeejers (P. J. v. Neergaard) navnebogstaver står i jernankre på vestsiden. Tegneren gengiver omhyggeligt den sær-prægede, korsformede blanding på våbenhusets taggavl.

1888 skiftede bygningen aldeles karakter, da Vilhelm Petersen forlængede skibet mod øst med to fag og satte en tværfløj på syd-siden. Denne skikkelse, set fra nordvest, er gengivet på den yngre af vore to tegninger.

Det laeste Punkt q' oven for den .

Figur af mind. i 1891 af
C. Nielsen

Paa Sten ved Taarnets nordvestre
Kjörne (31) = 100,2 Halvmetr.
Vestl. Pille nederste Stabel^(P2) = 97,7 Halv-
metr
Frederik VII's Mindestøtte ved N.V. Hjør af
Lokkens nederste Afspats (33) = 98,8 Halvmetr.

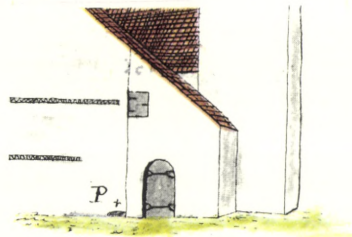
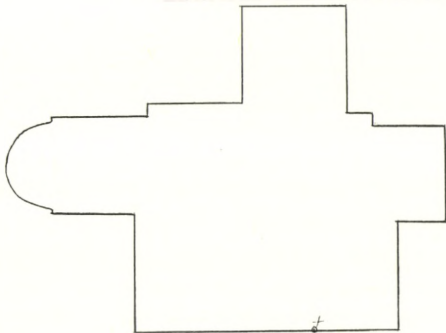
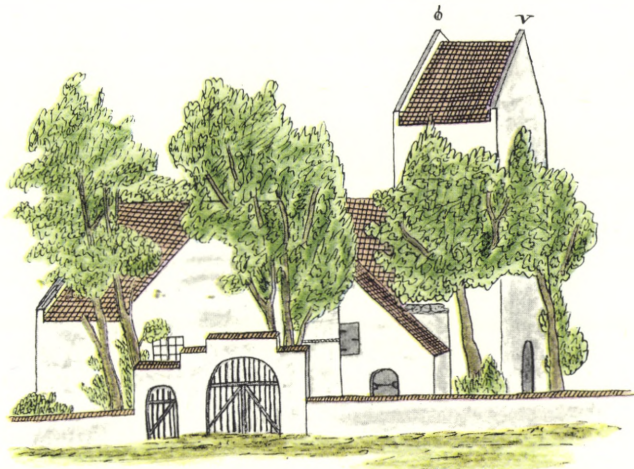
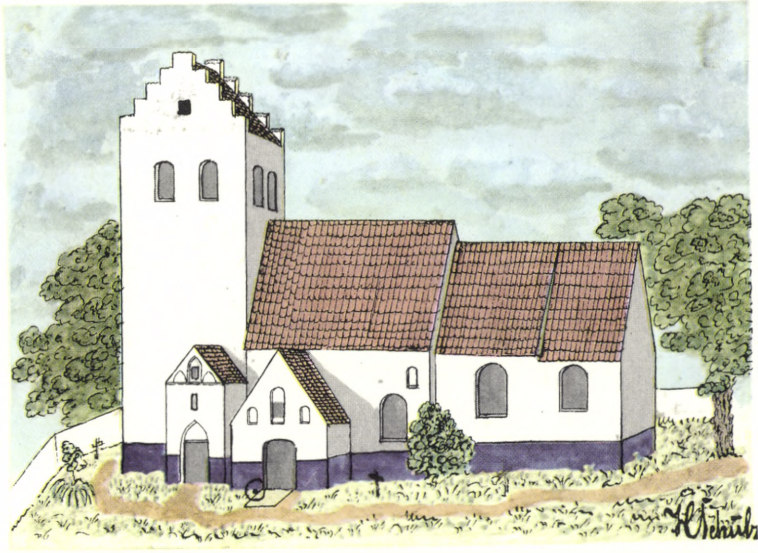
HOLME-OLSTRUP KIRKE Hammer herred Sydsjælland
1860 H. Schultz (296:27)

Kirken i Holme-Olstrup, nordøst for Næstved, er, som tegningen viser, en festlig sammenstilling af en række bygninger. Ældst er det romanske kor og skib, bygget af faksekalk, kridt og kampesten; ret hurtigt efter er ved skibets vestgavl opført det høje tårn, som dog i virkeligheden er slankere, end Schultz tegner. I middelalderens slutning er der her – som ved så mange andre kirker rundt i landet – foran den mest brugte af skibets indgange rejst et våbenhus. I samme periode blev der føjet et trappehus til tårnets sydside, og koret forlængedes mod øst. 1948 tilbyggedes et sakristi på kirkens nordside.

På tegningen ses på skibets sydside ved den østre gavl et af de oprindelige, små og højsiddende vinduer, der nu står som en udvendig niche.

FINDERUP KIRKE Løve herred Vestsjælland
1860 (296:32)

Kirken ligger højt i landskabet og er på kirkegården omgivet af store træer – åbenbart den samme situation, som har optaget tegneren 1860. Bag den hvidkalkede hegnsmur med den sikkert middelalderlige, kombinerede låge og køreport rejser kirkens nordside sig med sine særprægede udbygninger, der er sammenhægtede under et fælles sadeltag. Det fremgår af planskitsen, at kirkens romanske kerne består af skib og kor med apsis, mens der på sydsiden ligger et våbenhus. Det nuværende tårn er sengotisk.

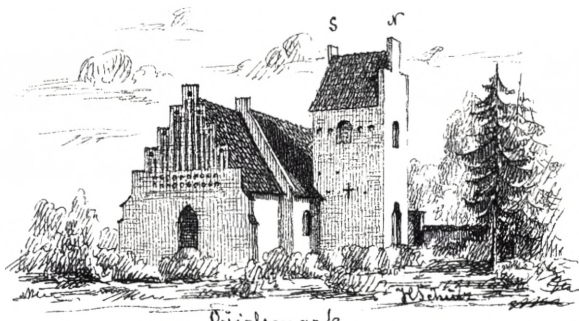
KVISLEMARK KIRKE Ø. Flakkebjerg herred Sydsjælland
1860 H. Schultz (296:42)

Kvislemark sogn mellem Skælskør og Næstved, i den sydlige del af Vestsjælland, har en pyntelig, hvidkalket kirke, hvis lidenhed svarer til sognets. Det oprindelige skib, overvejende af munkesten, opført omkring 1250, har kun været ca. ti meter langt. I senmiddelalderen er kirken udvidet mod vest, og foran hver af skibets døre er bygget et våbenhus. Mod sædvane er det nordlige (som nu er blandet af) tillige udformet som tårn (jfr. Ulbølle, s. 134).

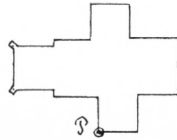
MAGLEBY KIRKE V. Flakkebjerg herred Sydvestsjælland
1860 (296:49)

Kirken i Magleby, et par kilometer sydøst for Skælskør, er en senromansk teglstensbygning, som i middelalderen var indviet til S. Laurentius. I gotisk tid er skibet udvidet mod vest, koret mod øst, og der er tilføjet en række udbygninger, som præger anlægget – mindst dog på sydsiden, som er den, der er vist på tegningen. Foruden tårnet ses her kun et våbenhus foran skibets syddør, mens grundridset gengiver de tre udbygninger på kirkens nordside, fra vest: Gravkapel, materialhus og sakristi.

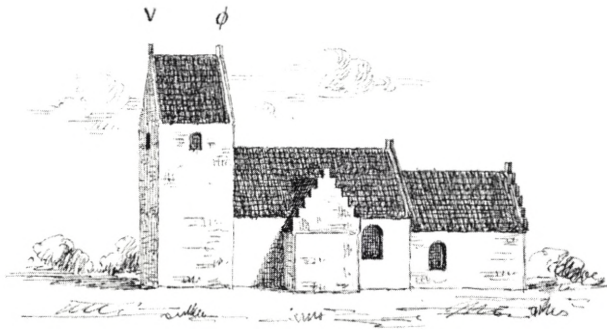

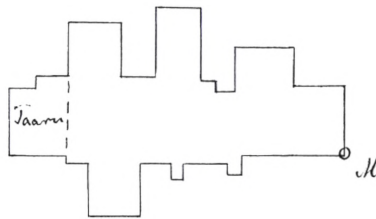
Wislemarke.

Edfaste Bunkel
 paa den nordøstlige
 Hjørne af den Øverste
 Kant paa Kirkekanalen

H

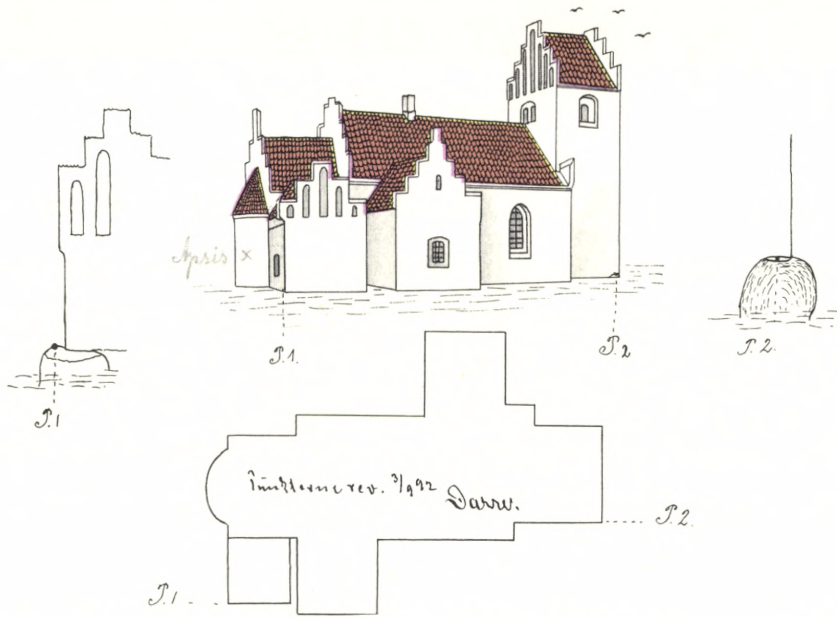
SLUDSTRUP KIRKE Slagelse herred Vestsjælland
1892 V. Mortensen (299:159)

En lille mil syd for Slagelse, på et bakkehæld ned mod Harrestrup å, ligger Sludstrups hvidkalkede kirke, hvis ydre beherskes af de mange tilbygninger og kamtakkede gavle. Den oprindelige, romanske kampestensbygning, bestående af skib og kor med apsis, har tidligt haft et vesttårn, der ifølge sporene på skibets gavl har været smallere end det nuværende. I middelalderens sidste århundrede blev kirken forsynet med et våbenhus foran skibets syddør, et sakristi på korets nordside samt et nyt tårn. Som vanligt er disse sengotiske bygninger rejst på en syld af store marksten, der rager langt uden for murene. De små skitser, mærket P1 og P2, viser, at guiden har betjent sig af disse sten ved sit nivellement. Tilbygningen på skibets nordside er et kapel, der henføres til engang i 1500-tallet.

HERFØLGE KIRKE Bjæverskov herred Sydsjælland
1860 F. Weyen (296:15)

Den anelige kirke i Herfølge ved hovedvejen syd for Køge er den største i herredet og rummer bygningsdele fra flere perioder. Ældst er skibets vestlige del, hvortil har sluttet sig et mindre kor, der ved middelalderens slutning blev erstattet af en to fag lang østforlængelse af skibet.

Det høje, slanke tårn (af kridtkvadre) er rejst allerede i romansk tid; oprindelig havde det vist en firsidig, pyramideformet top, men endnu før reformationen ændredes afslutningen til det nuværende sadeltag. Omtrent samtidig opførtes et våbenhus på skibets sydside. De to tilbygninger, der ses på tegningen, er i øst (t.v.) et sakristi, der efter årstallet på en nu forsvunden dørløj stammer fra 1522, dvs. fra tiden umiddelbart efter skibets ombygning. Den vestre, større tilbygning er et gravkapel, som kirkepatronen Oluf Rosensparre til Vester Vallø opførte i begyndelsen af det 17. århundrede. Kapellets gavl og alle kirkens vinduer var blevet ændret nogle år før Weyen gjorde sin tegning.

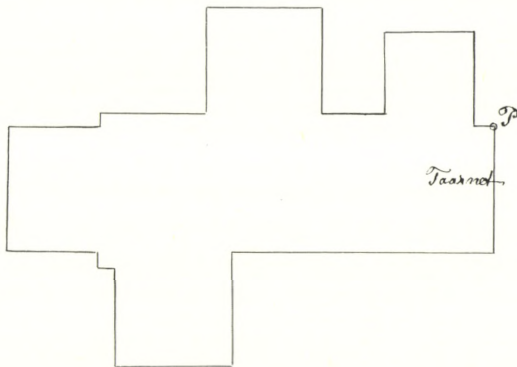
Punkt 1 Top af Højmønstet ved den nordøstlige
Udbygning . . . . . 67.13 Halm.

P.2 Top af Højmønstet ved Tårnets nordvestlige
Hjørne . . . . . 63.87 Halm.

Maalt 1892 af V. Mortensen

Weyers

BJERNEDE KIRKE Alsted herred Vestsjælland

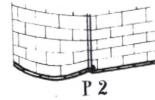
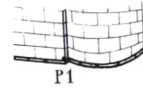
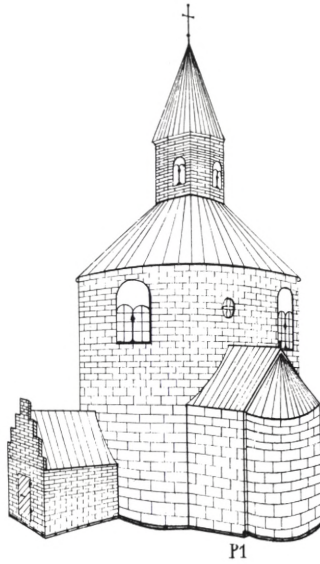
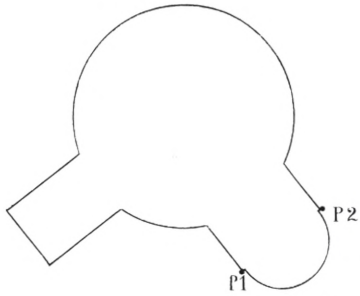
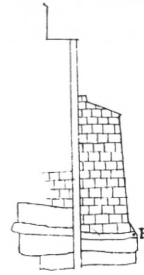
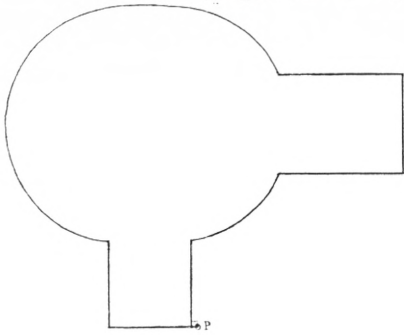
1860 (296:38)

1893 G. M. Jensen (300:8)

Bjernede kirke nordøst for Sorø optræder to gange. De to skitser er nedfældet med over 30 års mellemrum, og der var i den tid sket afgørende ændringer med kirken.

Bjernede kirke, hvor skibets udvendige diameter måler godt 14 meter, er den eneste bevarede rundkirke på Sjælland. Over døren oplyser en latinsk indskrift på to frådstensplader, at „Ebbe Skjalmsen og hustru Ragnhild byggede her en kirke, som senere hans søn Sune rejste af sten til ære for Gud, S. Maria og S. Laurentius“. Sune døde 1186, og kirken kan derfor være fra omkring 1170. Koret med apsis og den nederste del af skibet er opført af små granitkvadre; godt 7 meter over soklen skifter byggematerialet til teglsten, og det samme gælder for de fire piller, der bærer centraltårnet over taget. Dette skift fra tilhugne marksten til et kunstprodukt er utvivlsomt inspireret fra de nærliggende byggepladser ved klosterkirkerne i Ringsted og Sorø. Her brugte man for første gang i Danmark mursten, hvis tilvirkning og anvendelse blev ledet af indkaldte fagfolk fra Norditalien.

I Bjernede føjedes i senmiddelalderen et våbenhus til skibets sydside, og det er vel i samme periode, at kirken gennemgribende ændredes og opnåede den skikkelse, der ses på den ældste af de gengivne tegninger. Ved ombygningen forhøjede man skibets ringmur i øst og vest og lagde herover et sadeltag, der skar sammen med cylinderen på en måde, der kunne minde om en bispehue. Denne façon – bortset fra mindre ændringer og tilføjelser – bevarede kirken, indtil den i 1890'erne istandsattes af arkitekten H. B. Storck. I stedet for at konservere den ejendommelige og interessante form foranstaltede Storck en ombygning, der vel frembragte hovedtrækkene af det oprindelige udseende, men pinte al tradition og ånd ud af kirken.

Maalt i 1893 af G. M. Jensen

CHARLOTTEDAL Slagelse herred Vestsjælland
1860 (296:51)

Engang var Antvorskov et af Sjællands, ja hele rigets største og mest velhavende klostre. Det var grundlagt af Johanitterne i 1160'erne, i Valdemarernes glansperiode, og bebyggelsen udviklede sig gennem middelalderen til et omfattende kompleks. Kirken var således en af landets længste. Ved reformationen blev klostret kongeligt len efter i den første tid at have fungeret som en særlig, gejstlig stiftelse. 1717 udlagdes Antvorskov og tilstødende kongelige besiddelser som ryttergods. I 1770'erne opdeltes hele herligheden i ni hovedgårde, som solgtes på auktion 1774, hvorved Antvorskov gik til finansråd Koës, en forhenværende glarmester, der var kommet til penge ved at sælge sit tallotteri til staten.

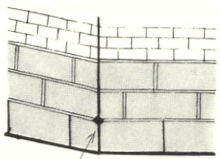
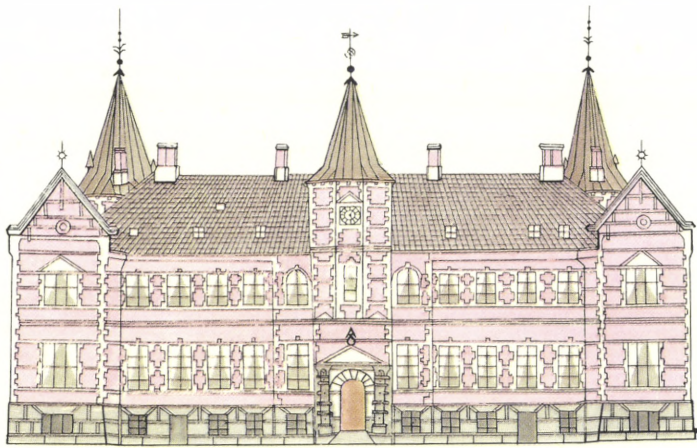
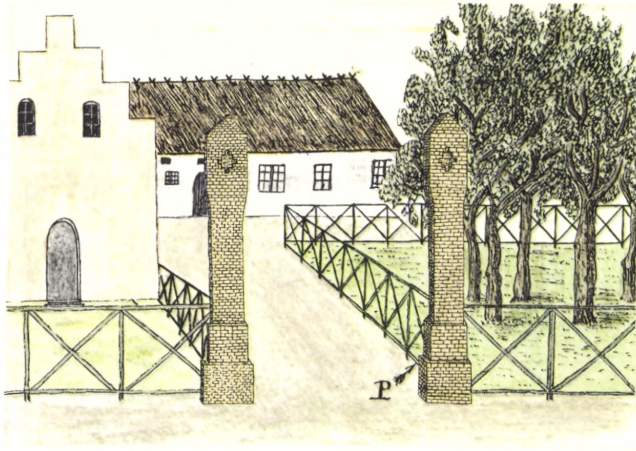
1799 blev storkøbmanden Constantin Brun, gift med den bekendte Frederikke Münter, ejer af Antvorskov, som han delte i fem parceller: Antvorskov og fire mindre ejendomme, der opkaldtes efter ægteparrets fire børn. Den ene af disse hed Charlotte.

Charlottedal, der ligger en halv mil syd for Slagelse ved landevejen til Næstved, solgtes med de andre gårde allerede 1806 og kom 1847 i familien de Neergaards besiddelse. Efter en brand 1870 og senere udbygninger og forandringer har stedet ganske skiftet udseende i forhold til tegningen. Senest er ejendommen eksproprieret til militærformål.

GIESEGÅRD Ringsted herred Midtsjælland
1892 P. Chr. Jensen (299:171)

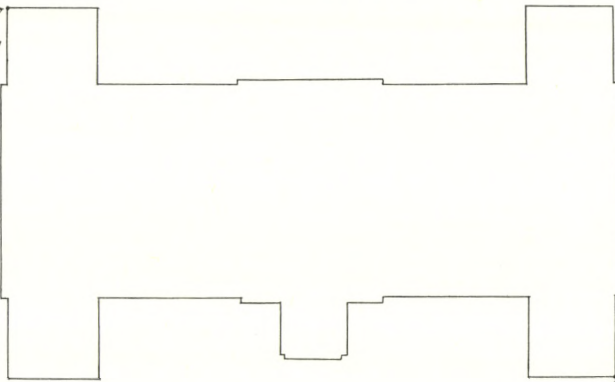
Giesegårds hovedbygning opførtes 1750-51 og blev forhøjet 1843. 1873 ledede arkitekt Theodor Zeltner en ombygning, som medførte en gennemgribende ændring i det ydre med tilføjelse af kobberklædte spir og sandstensornamenter omkring vinduerne.

Nogle år efter at P. Chr. Jensen udførte sin tegning af gårdens vestside, foretog arkitekten Gotfred Tvede en ny istandsættelse (1904), hvorved en del af udsmykningen fjernedes og façaderne kalkedes hvide.

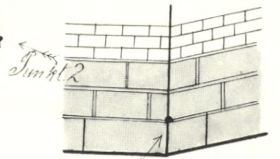

Punkt 1

Punkt 1

Punkt 2

Punkt 2

Punkt 2

VOLLERSLEV KIRKE Bjæverskov herred Østsjælland
1860 L. Stöckelbach (296:14)

Kirken i Vollerslev mellem Køge og Ringsted bevarer i skibet rester af den oprindelige, senromanske bygning, der var opført af munkesten med vinduesdetaljer af kridt.

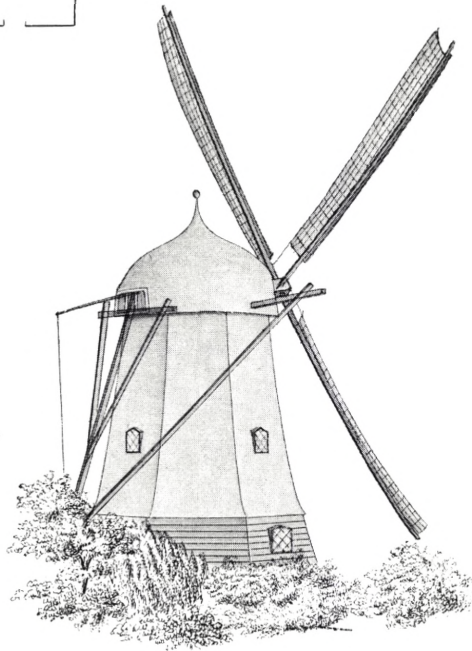
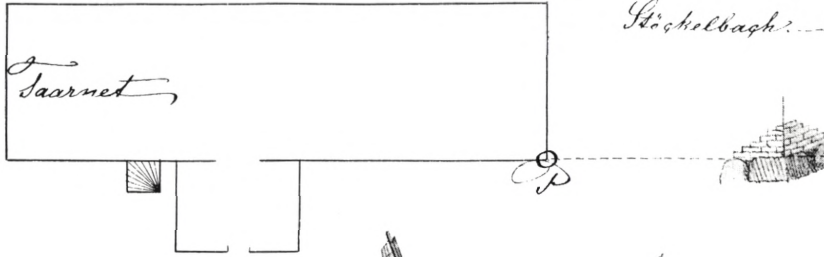
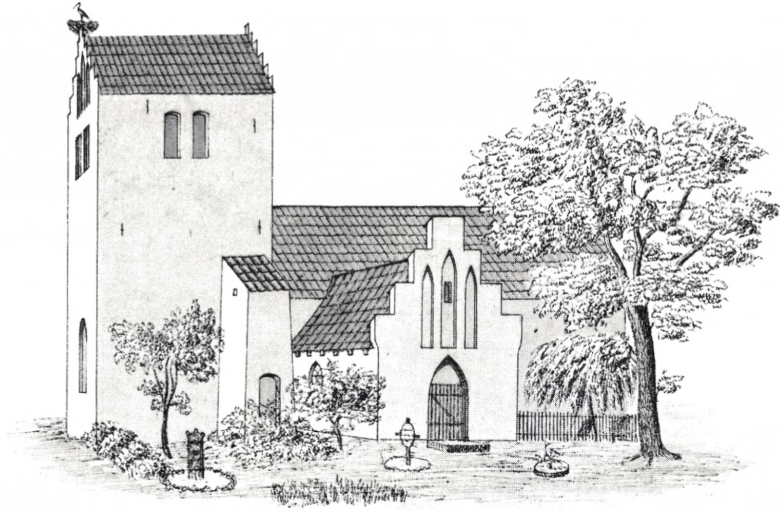
Sent i middelalderen ændredes kirken ved, at det oprindelige kor blev revet ned og erstattet med et nyt og større, der havde samme bredde som skibet. Fra samme periode stammer våbenhuset foran syddøren og tårnet ved skibets vestgavl.

Mange træk i kirkens ydre går tilbage til en hovedstandsættelse 1853; åbninger i tårnets mellemstokværk fremdraget 1928.

VOLLERSLEV MØLLE Bjæverskov herred Østsjælland
1860 L. Stöckelbach (296:14)

Som hovedparten af landets møller er vindmøllen i Vollerslev forsvundet i løbet af nyeste tid. Møllehuset, af den såkaldte jord- eller voldtype, har efter tegningen at dømme været beklædt med klinklagte brædder foruden; ovenfor og på hatten formentlig med spån.

Stöckholbagh?...

MINDESTØTTE I KLIPPINGE Magleby sogn Stevns
1892 W. Olsen (299:125)

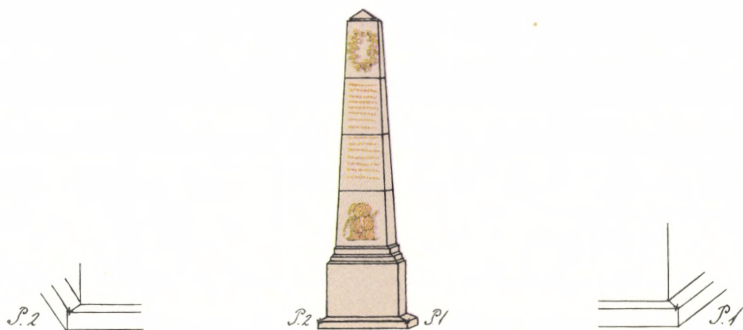
Ejeren af den særprægede, middelalderlige bispegård Gjorslev på det nordlige Stevns har vist til hver tid været den mest indflydelsesrige person på egnen. Fra 1743 til sin død 1772 hed godsejeren Christian de Lindencrone og var en adlet handelsmand, der på alle måder virkede for landbrugets fremgang og bedring af bøndernes kår. Ved kirken i Magleby indrettedes 1763 et hospital, der stadig står som et vidnesbyrd om hans holdning og bestræbelser. Lindencrones varmhjertede anstrengelser, der bl.a. omfattede eftergivelse af gæld og fritagelse for hoveri, havde ikke umiddelbart den forventede virkning. En senere ejer, J. B. Scavenius, fortsatte arbejdet og høstede frugterne. Først et hundrede år efter Lindencrones død viste bondestanden ham sin taknemmelighed ved i Klippinge by at rejse den afbildede mindestøtte.

FRØSLEV KIRKE Stevns Østsjælland
1891 F. Hansen (299:131)

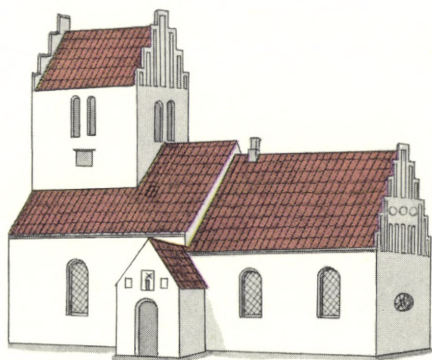
Frøslev, der ligger midt i den sydlige del af det flade Stevns, ejer en kirke, hvis usædvanlige ydre straks påkalder sig opmærksomhed. Den oprindelige, lille kirke, der som de fleste i dette hjørne af Sjælland er opført af kridtsten, har endnu i senromansk tid fået en betydelig udvidelse mod vest. Selv i sin nuværende, reducerede tilstand vidner denne tilbygning om at have været indrettet til mere end menighedens gudstjeneste. En række omstændigheder godtgør, at der oprindeligt har været et øvre stokværk og sandsynligvis forsvarsindretninger, ligesom ved et par andre kirker på egnen.

I sengotisk tid blev det oprindelige kor revet ned og skibet ombygget til langhus, hvis østgavl har en særdeles vellykket blændingsdekoration. Også våbenhuset stammer fra den sene middelalder, mens det lille tårn er rejst for en privat gave 1669.

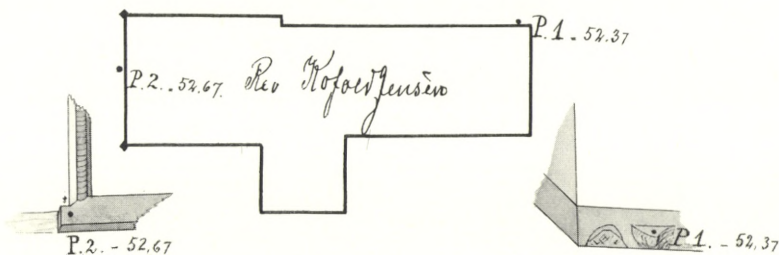
Mindestøtte
for Etablaad Christian Lindencrone
Maalstok 1:100

- P.1 (A.P. 113) Paa S. Ø. Hjørne af nederste Afslut af Granitfundament
til Mindestøtte i Ø. Udkaar af Klippinge - 45.13 Halvmetre.
- P.2 (A.P. 114) Paa S. V. Hjørne af samme Afslut $\frac{0.25 \text{ m}}{2}$ over Jorden - 45.17 do.

Legnet 1892 af
H. Olsen

- P.2 Nr 191 Trøstev Kirke, v. Gavl, Nordende af flad
Sten i Indgangen til Kirke -
52,67 Halvmetre.

- P.1 Nr 190 Nr 6 Hjørne af Trøstev Kirke
2' Grundsten v. for Hjørnet -
52,37 Halvmetre.

H. Hansen
1891

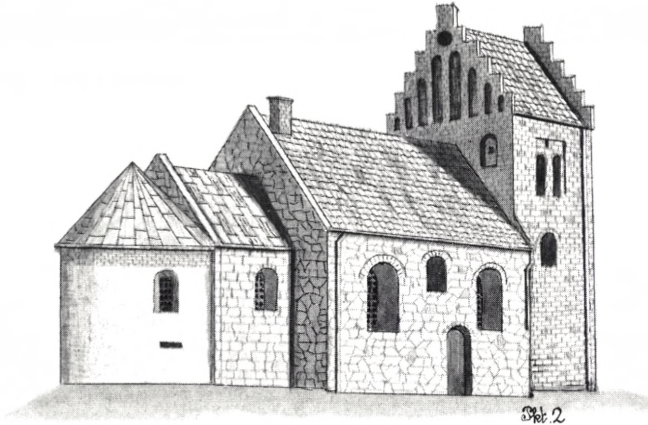
SELSØ KIRKE Hornsherred Nordsjælland
1896 J. L. Jensen (300:124)

Det frugtbare, mildt bølgende område ved Selsø, på østsiden af Hornsherred, var i forlængst forsvundne tider en ø ligesom Eskildsø, og endnu i 1600-tallet skal Selsø sø have været en vig af Roskilde fjord. Kirken ligger ensomt på toppen af et bakke- drag på søens østside, men det er væsentligt at erindre sig, at den i middelalderen havde naboskab af en af Roskildebispens større gårde (jfr. s. 50).

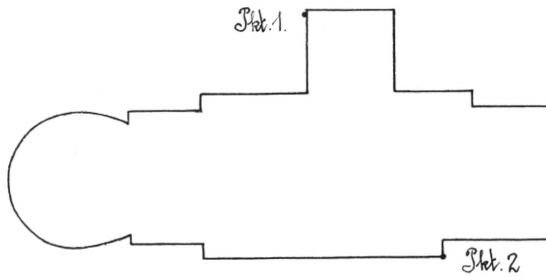
Det ældste afsnit af kirken er den store, trekvart-runde apsis, som har sit eget kegletag. Den er bygget af frådsten og hørte oprindeligt sammen med et rundt skib. På flere måder kan denne første kirke lede tanken hen på slotskapellet på Søborg, men runden er nu næsten forsvundet ligesom de fleste andre, sjællandske rundkirker (jfr. s. 38). Endnu i romansk tid opførtes Selsø kirkes nuværende skib, der rummer beskedne levn af forgængerens murværk. I middelalderens senere periode føjedes til kirken et våbenhus foran syddøren og et tårn til skibets vestgavl.

Selsø Kirke

Horns Herred, Frederiksborg Amt

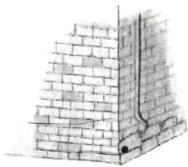
Plat. 2

Plat. 1.

Plat. 2

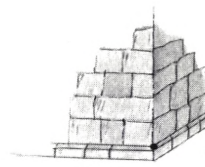
S. Øst Fjærm af Vaarhus.

Plat. 1

Plat. 1 (2' Maalerbøg. 1896. Timp. Nr. 8):
 Sandsten ved S. Ø. Fjærm af Vaarhus.
 Mio, Sænksted c. 4 $\frac{1}{2}$ Cim. N. f. Græs.
 skinnes Fjærm = 25.04 H. H.

N. V. Fjærm af Steibets.

Plat. 2.

Plat. 2 (2' Maalerbøg. 1896. Timp. Nr. 9):
 Steibets N. V. Fjærm, Fjærmgrund.
 sten = 23.97 H. H.

Tegnet af F. L. Jensen
 1896.

EGHOLM Voldborg herred Nordsjælland

1895 Christian Nielsen (300:74)

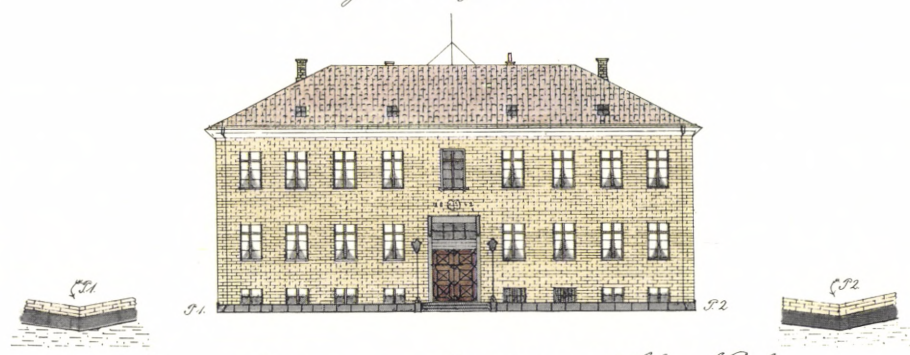
Egholm i Hornsherred har haft en strategisk storartet beliggenhed på en ø i bunden af Vellerup vig, hvoraf størsteparten dog nu er udtørret. For nogle år siden kom gården i søgelyset, da det ved udgravninger lykkedes at finde ret betydelige levn af stedets ældre bebyggelse. Bl. a. fremdrog man et mindre hus med hvælvet kælder, der formentlig var rejst før år 1300. Fra 1700-tallet kendes beskrivelser af renaissancetidens bebyggelse på Egholm. Skønt gennemgribende sat i stand 1752, blev hovedbygningen nedbrudt allerede 1765. Der gik herefter en del år før den daværende ejer, general Wolfgang von Haffner, opførte den nuværende, enkle hovedbygning, som årstallet over portalen daterer til 1842. Christian Niensens tegning har interesse ved at vise det nu hvidkalkede hus i sin ældre, særprægede farveholdning.

ERIKSHOLM Merløse herred Vestsjælland

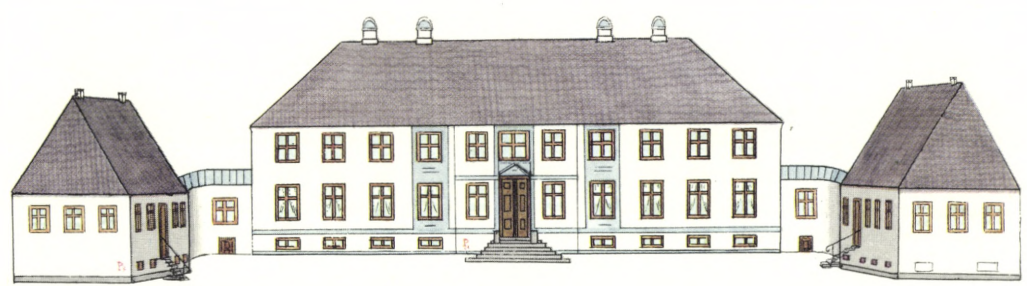
1894 N. B. Ulrich (300:30)

Herregården har en prægtig beliggenhed ud til den inderste vig af Isefjorden, Bramsnæs bugt, sydøst for Holbæk. Blandt gårdens godssamlere anføres Johan Friis og Niels Juel. Det ældste anlæg indeholdt en stor agerumslade (opført 1709), der med lange staldlænger var forbundet med hovedbygningen, så der omkring en næsten kvadratisk gårdsplads var dannet en aksefast komposition. Hovedbygningen her var af bindingsværk, men afløstes i 1780'erne af det nuværende klassicistiske palæ, hvis stramme enkelhed med detaljer i bornholmsk sandsten leder tanken hen på Harsdorffs arkitektur. Samtidig med nedrivningen af avlsbygningerne 1912 gennemgik hovedbygningen og de to sidefløje en istandsættelse.

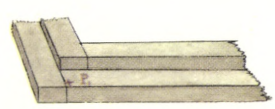
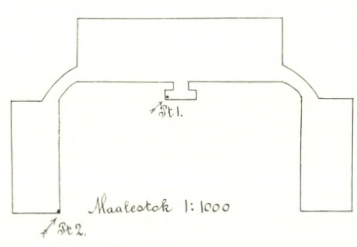
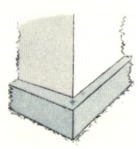
Egholm Hovedbygning
Voldborg Herred, Njebenhavs Amt.

Rw. Jakobsen Maalt i 1895 af Chr. Nielsen.

P₁. Byg. Nr. 376. Saa midste Stueappellin, ved Hovedindgangsør, 0,77^m N. f. det N. P. Hjørne. Høje 15.03 Meter
P₂ --- Nr. 377. Stenfundament i N. P. Hjørne af østre Svælp. Høje 15.11 ---

Tegnet i 1894
af N. B. Ulrich

KRABBESHOLM Voldborg herred Nordsjælland

1895 C. N. Ernst (300:75)

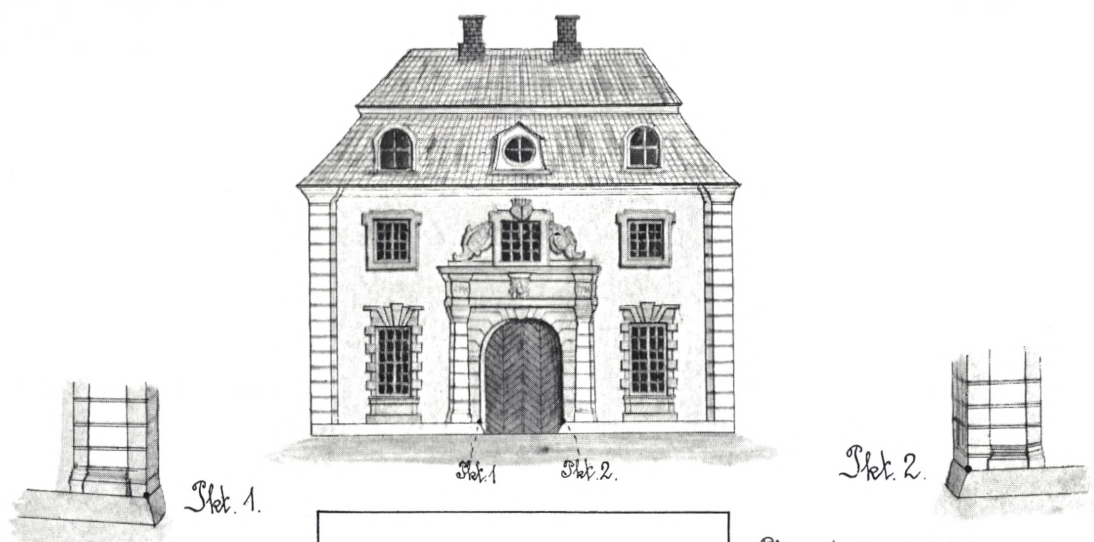
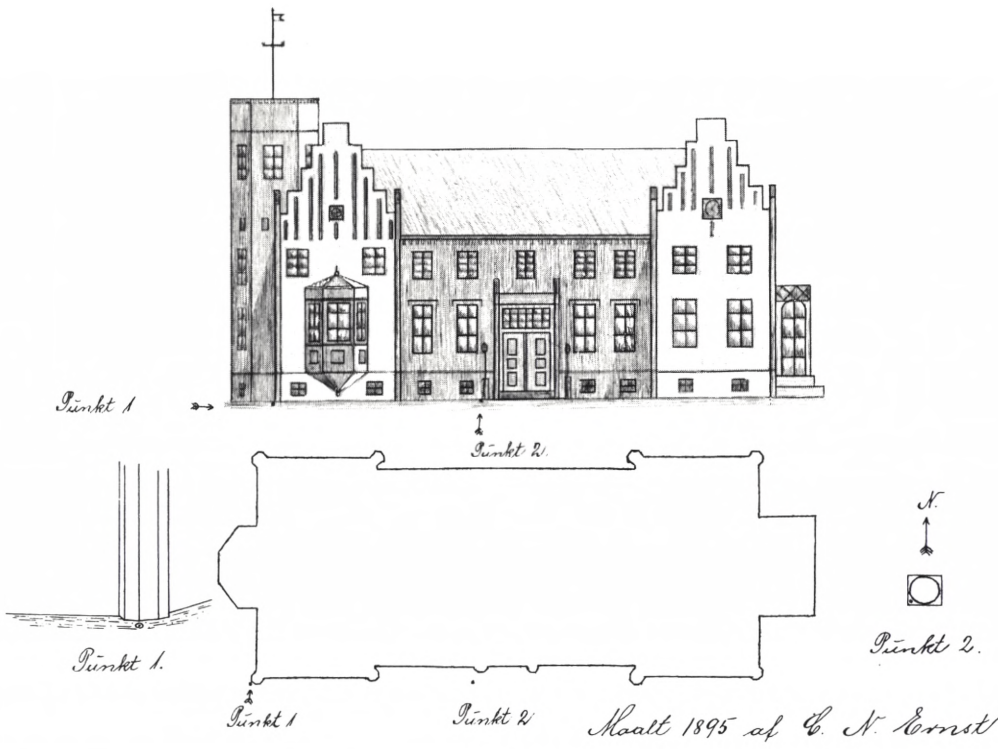
Ikke langt fra Egholm (s. 48) ligger Krabbesholm, hvis arealer strækker sig ned til Roskilde fjord. Det var Egholms ejer, baron Oluf Rosenkrantz, der 1673, vistnok efter landsbyen Vinderups ødelæggelse under svenskekrigene, i stedet oprettede en hovedgård, som fik navn efter hans foretagsomme hustru, fru Birgitte Krabbe. De to gårde hørte sammen indtil 1806. Ved en auktion 1852 solgtes Krabbesholm til justitsråd Lars Trolle, der året efter lod opføre den nuværende hovedbygning, der, som tegningen viser, er præget af denne periodes forkærlighed for gotik. Arkitekten var H. S. Sibbern, der det foregående år havde fået sølvmedalje ved Akademiet. 1939 foretog A. Høeg-Hansen en ombygning.

SELSØ Hornsherred Nordsjælland

1896 J. L. Jensen (300:124)

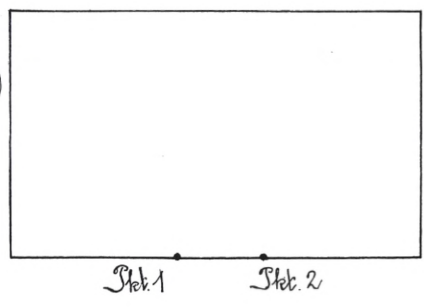
Selsø nævnes første gang 1288, da den overdroges Jens Grand. Efter hans død og frem til reformationen fortsatte gården med at være en af Roskildebispens væsentlige besiddelser. Måske skal man i ejerforholdet finde en forklaring på den nærliggende kirkes særprægede form (s. 46). Ved reformationen blev gården kongeligt len, men overgik 1559 til slægten Ulfeldt. Det er ved denne tid, at gården, der forhen lå ved lokaliteten Gammelgård i nærheden af kirken, flyttedes til den nuværende beliggenhed længere østpå. En samtidig tegning gengiver det nye renaissanceanlæg, der på forunderlig måde har kombineret festlig og pyntet lystarkitektur med krenellerede mures og brede voldgraves beskyttende forsvarsforanstaltninger. Efter en omskiftelig periode erhvervede Ludvig von Plessen 1720 gården, der i hans tid underkastedes omfattende ændringer. En mindre, fritliggende portbygning blev gjort bredere og fik det stateligt-yndefulde ydre, som ses på vor tegning: To etager med mansardtag og hjørnekvadrang.

Pkt. 1 (2' Maalerbrigd. 1896. Div. Nr. 64)
 Nord Side. Østligste Afvirkningen ved
 Sort = 15.24 Ft. Øk.

Pkt. 2 (2' Maalerbrigd. 1896. Div. Nr. 65)
 Nord Side. Vestligste Afvirkningen ved
 Sort = 15.27 Ft. Øk.

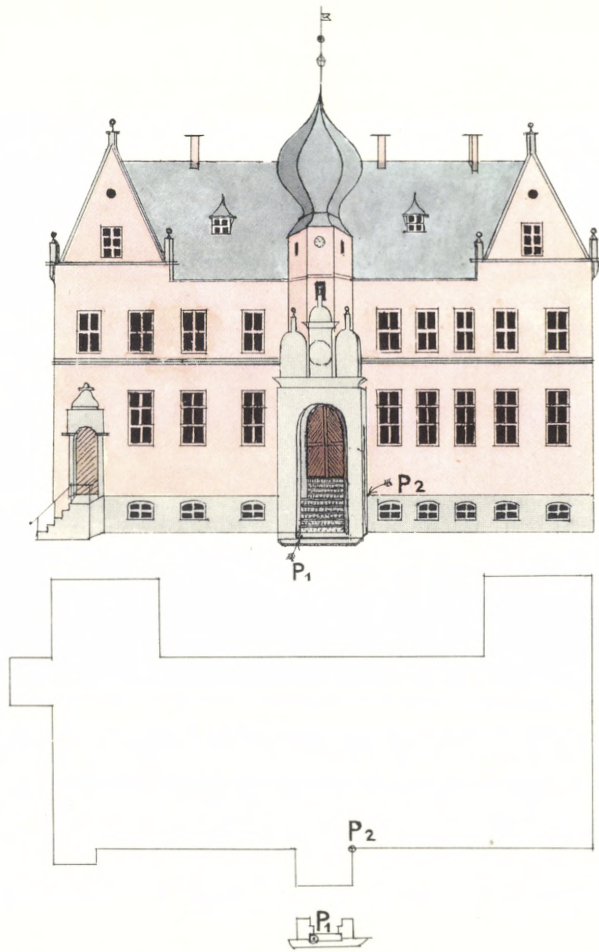
Tegnet af
 N. L. Jensen
 1896.

SELCHAUSDAL Løve herred Vestsjælland

1894 C. G. Molich (300:11)

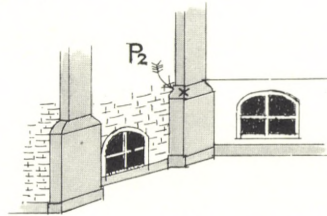
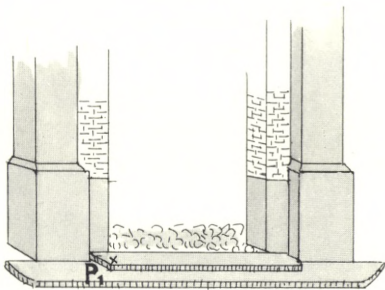
Herregården Gundetved på østsiden af Tissø fik 1799, efter den daværende ejer, navnet Selchausdal. Den eksisterende hovedbygning, der i virkeligheden er lavere, end tegningen giver indtryk af, opførtes 1856-57 efter projekt af universitetsbibliothekets bygmester, J. D. Herholdt. Som medhjælper på tegnestuen og ved arbejdet virkede Vilhelm Klein.

Ved en istandsættelse 1940-41 omdannedes det åbne indgangsparti i bunden af nordsidens tårn til en lukket vestibule.

P₁ Hovednivelllementspunkt N. 1333-1892. - N.ø. Hjørne af
 øverste Trappesken-paa Portkallen bei Selsbåvæddal - 37,857 H^m.

P₂ Hovednivelllementspunkt N. 1334-1892. - Sikkelsken i
 n.v. Hjørne mellem Portkallen og Hovedbygning - 39,033 H^m.

Maalet 1894 af C. M. A. L. L.

Rev. Medemann

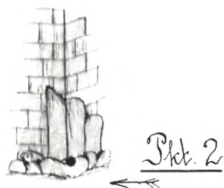
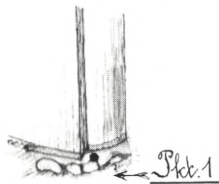
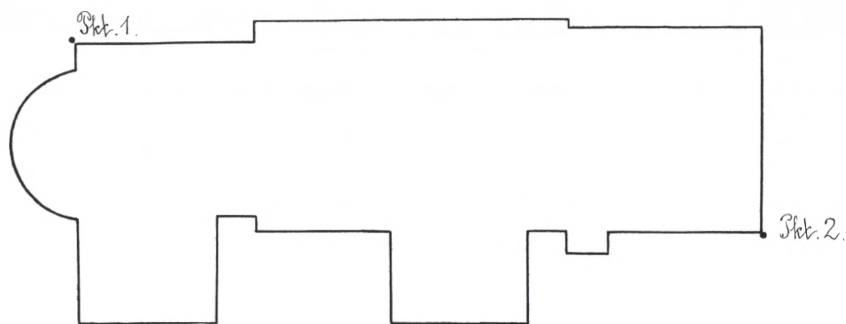
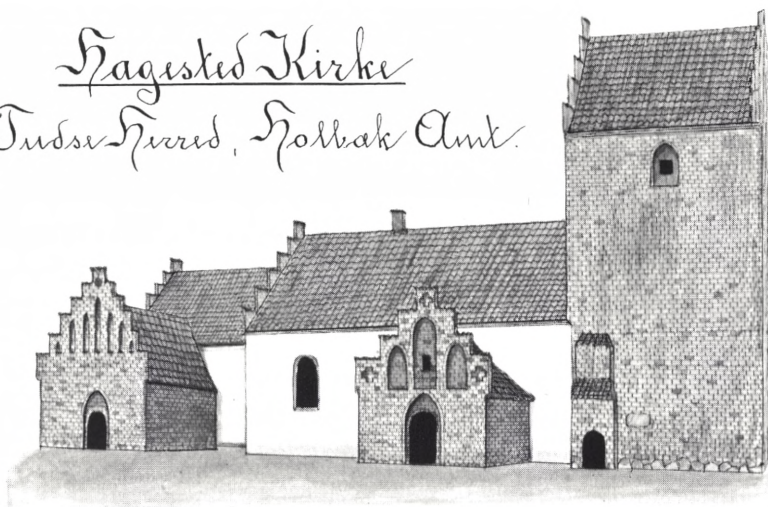
HAGESTED KIRKE Tuse herred Nordvestsjælland
1895 J. L. Jensen (300:49)

Ved roden af det bakkede Tuse næs i Isefjord ligger Hagedsted kirke, der med sin prægtige placering på toppen af et højdedrag mellem Lammefjorden og Holbæk fjord er synlig viden om. Til denne betagende beliggenhed svarer kirkens format og udstyr, der atter peger hen på dens tilhørsforhold til Hagedstedgård. Denne ejendom, hvis hovedbygning ligger lige nord for kirken, nævnes omkring 1230 som kongelig besiddelse. 1540 mageskiftede Johan Friis til Hesselager sig til gård og kirke; 1663 blev den navnkundige Thomas Bartholin ejer.

Den statelige kirke, hvis nuværende tilstand og udseende svarer til tegningens gengivelse, er en romansk frådstensbygning, hvor apsis på sin hvælving er dekoreret med et kalkmaleri af den troende Kristus. Også et stifterbillede viser bygherrens omhu for sit værk.

På nordsiden af den oprindelige kirke byggedes i middelalderens sidste århundrede et sakristi ved koret og et våbenhus foran indgangen. I samme periode fik kirken sit tårn. Et samtidigt kapel på korets sydside er forlængst revet ned.

Hagested Kirke
Tvede Herred, Holbæk Amt.

Pkt. 1. (Nuv. 1144. Godebinderment 1894)
Spids Sten ved SØ Spore af Kirke =
55,83 Halsometer.

Pkt. 2. (Nuv. 1143. Godebinderment 1894)
Grundsten ved NV Spore af Tårn =
53,60 Halsometer.

Rov 10/6 95
H. Jensen.

Tegnet af
H. Jensen
1895.

HARALDSTED KIRKE Ringsted herred Midtsjælland
1893 R. Jensen (299:167)

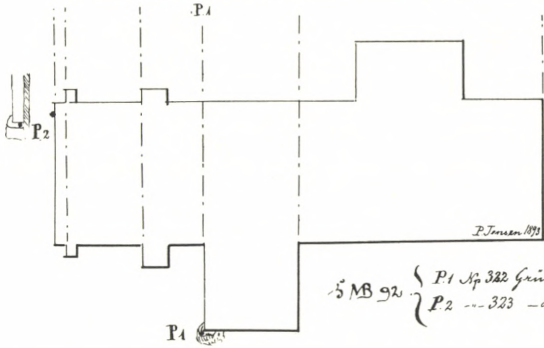
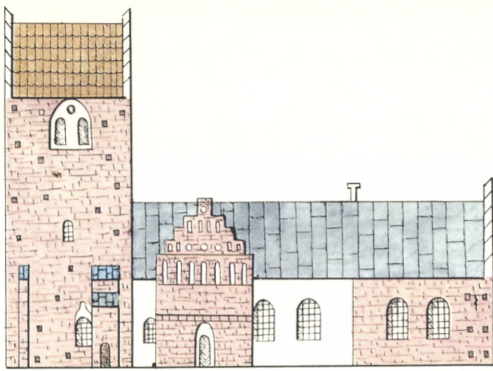
Kirken i Haraldsted ved Langesø nord for Ringsted afslører på R. Jensens tegning hovedtrækkene af sin bygningshistorie: Det ældste parti er skibet, hvis mure af kamp og frådsten dækkes af hvidtning; senere i middelalderen er koret revet ned og skibet forlænget mod øst. Inventarstykker i kirken lader antage, at denne forandring fandt sted en snes år før reformationen. I samme periode er tårnet rejst, idet man måske har benyttet underdelen af et ældre tårn.

Til denne sidstegrøde er katholsk aktivitet ved den kirke, hvor Knud Lavard var begravet før overførslen til Ringsted (jfr. s. 98), hører også det prægtige våbenhus foran skibets syddør. Opførelsen her er foregået i to omgange og afsluttet med den etagedelte blændingsgavl.

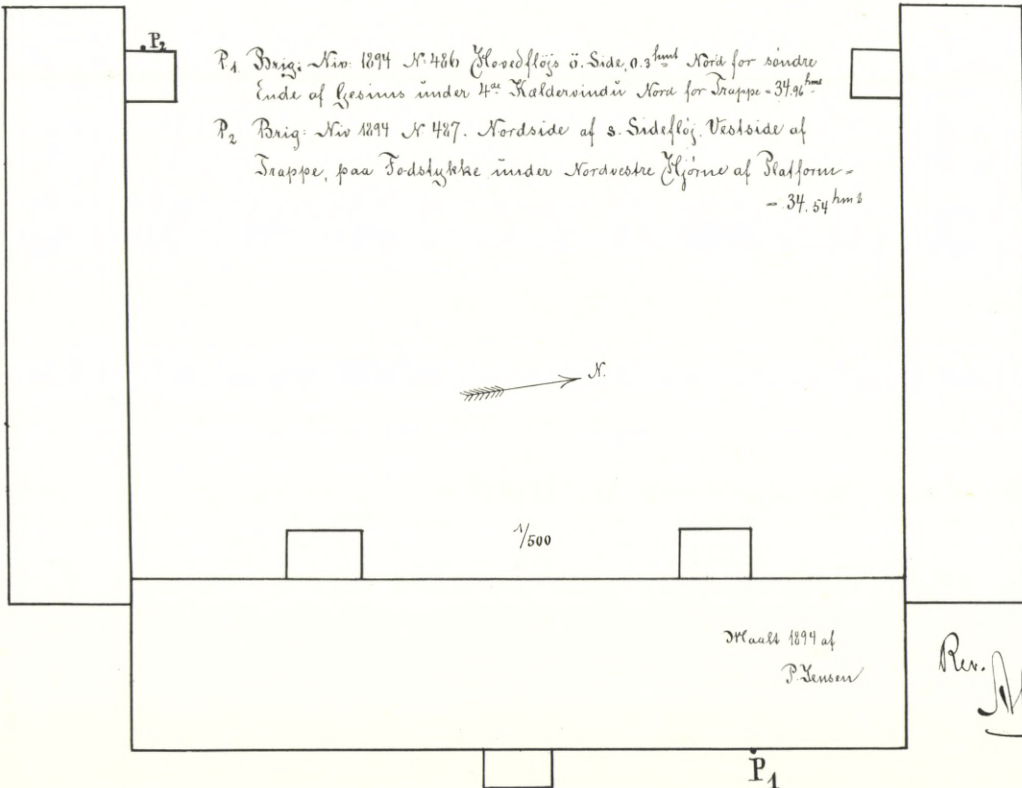
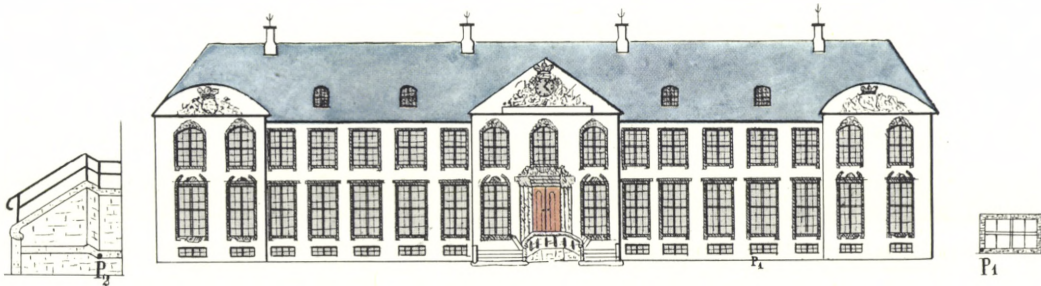
Omkring første verdenskrig blev skibets blytag udskiftet med tegl.

LERCHENBORG Arts herred Vestsjælland
1894 P. Jensen (300:38)

Herregården Lerchenborg ved roden af halvøen Asnæs på sydsiden af Kalundborg fjord har i det ydre ikke forandret sig væsentligt siden opførelsen. I 1740'erne erhvervede general Christian Lerche sig omfattende jordbesiddelser på egnen og opførte Lerchenborg, der har omfang som et kongeligt slot. Komponeret sammen over en stor fællesakse indeholder anlægget avlsgård, H-formet staldkompleks, der omrammer en tværstillet ridebane, cour d'honneur foran hovedbygningen samt en vidtstrakt have. Tegningen gengiver hovedbygningens sydøstvendte frontfacade med stor dobbelttrappe i midtpartiet. Det oprindelige tegltag er udskiftet med skifer.

5 MB 92. { P1 Nr. 322 Grændsten = sv. Hjørn af Taubenhus, lige ved Hjørnet = 68.45 km
 P2 --- 323 --- as --- 1.41 km s. f. N.V. Hjørns af Taarn . . . = 68.13 km

P1 Brig: Nr. 1894 N. 466 Glesedløjs ø. Side, 0.3^{hnd} Nord for søndre Ende af Lesinus under 4de Kaldervindin Nord for Trappe - 34.96^{hnd}

P2 Brig: Nr. 1894 N. 487. Nordside af s. Sideløj, Vestside af Trappe, paa Todstykke under Nordvestre Hjørne af Plafform - 34.54^{hnd}

Maalet 1894 af P. Jensen

Rev. Medeman

KRUMMERUP OG FYRENDAL KIRKER

Øster Flakkebjerg herred Sydvestsjælland

1860 (296:42)

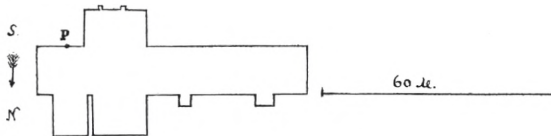
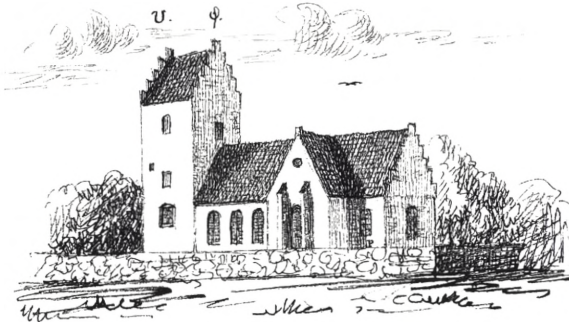
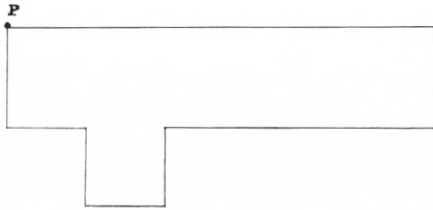
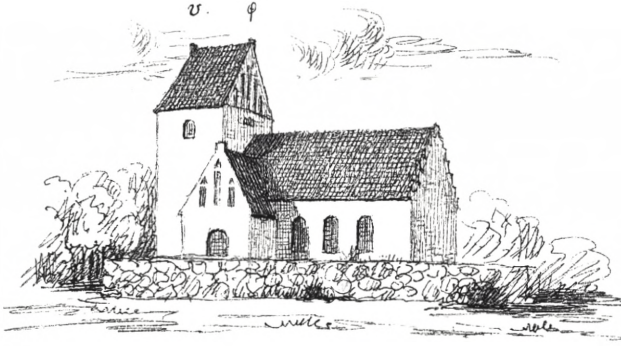
Kirkerne i Krummerup og Fyrendal ligger begge i det frugtbare, mildt bølgende Sydsjælland mellem Skælskør og Næstved. Krummerup er nabosogn til Fuglebjerg (s. 30), og Fyrendal ligger en mils vej sydpå, nær Kvislemark (s. 34).

Kernen i begge kirker er en romansk bygning af rå og kløvet kamp, og begge er i løbet af middelalderen ombygget og udvidet på en måde, der er karakteristisk for en betydelig del af landkirkerne på øerne.

Der er sket mindst med den i Krummerup, som er en almindelig sognekirke. Skibet er forlænget mod vest og senere udvidet til langhus, og der er tilføjet våbenhus og tårn. Siden 1860 har tårnet fået kamtakker på sine gavle.

Det rigeste resultat er opnået i Fyrendal, hvor kirken er nabo til herresædet, der før baroniets oprettelse 1677 hed Vindinge, ligesom sognet. Kirkens udvidelseshistorie svarer stort set til den ovenfor skildrede. Men til den langstrakte bygning er yderligere 1529 føjet et sakristi på korets nordside og et par korsfløje til skibet. Et våbenhus foran syddøren meldes forsvundet 1758.

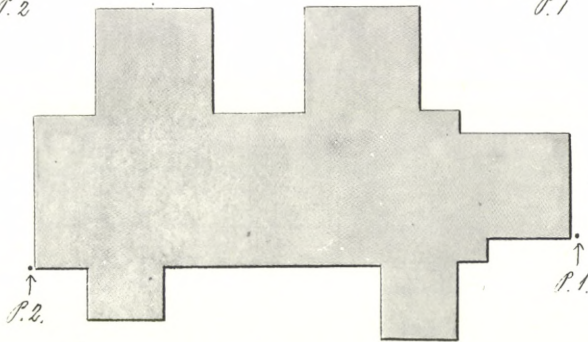
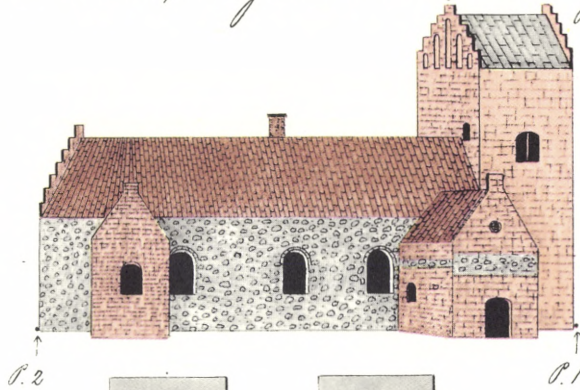
KIRKE STILLINGE KIRKE Slagelse herred Vestsjælland
1893 P. Hoppe (299: 161)

Den bemærkelsesværdigt store kirke, der en overgang ejedes af Ludvig Holberg, ligger kun få kilometer fra Storebælt. De to tilbygninger på kirkens nordside gør en glimrende virkning. Som planen viser, er der en lignende situation på sydsiden.

P. Hoppe redegør for bygningens materialer: Den ældste del, skibet, og dets senere østforlængelse er opført af rå og kløvet kampesten (med tildannede kvadre på hjørnerne). Til denne kirke slutter sig tilbygningerne i tegl: På nordsiden et sakristi, der er rejst i sammenhæng med korændringen, og ud for kvindedøren et våbenhus med kampestenspartier i munkestensmurværket. På kirkens modsatte side ligger et kapel ved koret og et anseligt våbenhus foran skibets syddør.

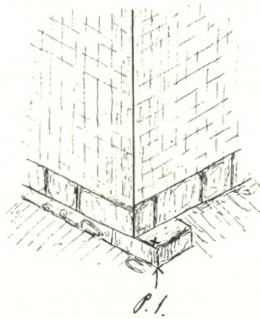
De store vinduer indsattes 1860, ved hvilken lejlighed også det nuværende tårn opførtes. Dets blytag er siden afløst af tegl.

Kirke Sillinge Kirke.
 Sorø Amt, Slagelse Herred, Sillinge Sogn.

Nordøstlige Hjørne af Kirken.

Nordøstlige Hjørne af Tårn.

P. 2 (Misp. 15): Fremføringerne
 de Grundstenen i n. ø. Hjørne
 af Kirke 0,45' af N. Ø. for
 Hjørne = 38,75 Halometer.

P. 1 (Misp. 14): Fremføringerne
 de Grundstenen i n. ø.
 Hjørne af Tårn =
 37,47 Halometer.

Rev.
 Medemann

Tegnet af
 J. Høppl.
 1893.

BØSTRUP Løve herred Vestsjælland
1893 G. Hansen (300:19)

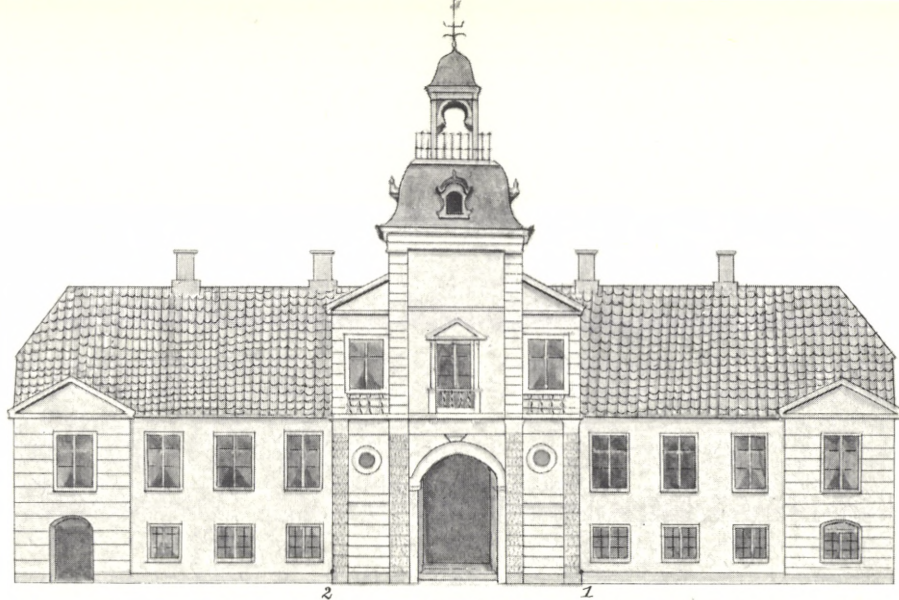
Et par mil nord for Korsør og nogle kilometer fra Storebæltskysten, ved de langstrakte Mullerup enge, ligger hovedgården Bøstrup, som oprettedes 1660 af den hovedrige statskreditor, rentemester Henrik Müller. Særlig i det vestlige Sjælland havde den foretagsomme handelsmand omfattende besiddelser (jfr. s. 90). 1737 opførtes en bindingsværkshovedbygning, der ved år 1800 afløstes af den nuværende, der er et grundmuret hus i periodens nyklassicistiske stilformer; samtidig rejstes nye sidefløje og udbygninger, delvis i bindingsværk.

For en ny ejer forsynede arkitekt C. Abrahams 1881 hovedfløjens midtparti med den spirkronede overbygning, som ses på tegningen. Allerede 1921 blev dette tårn revet ned igen.

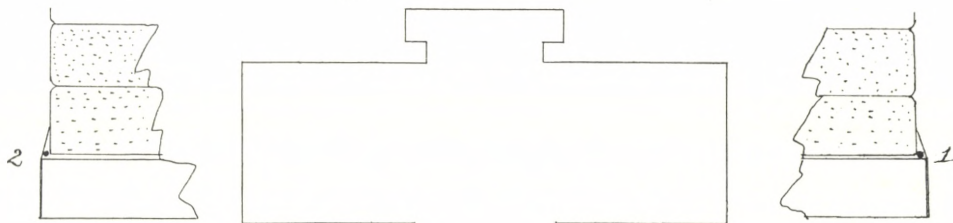
BORREBY Vester Flakkebjerg herred Vestsjælland
1891 C. Nielsen (299:150)

Blandt de bygninger, som i særlig grad smykker det sydsjællandske landskab, indtager Borreby en fremtrædende plads. Gårdens hovedbygning er tillige en fuldtgod repræsentant for vor tidlige renaissancearkitektur og et eksempel på en veludstyret herremandsbolig. På perspektivskitsen ses gårdens hovedhus fra sydvest; sammenholdt med grundridset giver C. Nielsens tegning et dækkende indtryk af bygningen, der på nordsiden er udstyret med to hjørnetårne og på den søndre langside har et trappetårn, hvori den eneste, oprindelige adgang til huset findes. Det udkragede loftstokværk, der ligesom trappetårnet har forsvarsindretninger, vidner om, at bygningen opførtes i usikre tider.

Borreby nævnes i højmiddelalderlige kilder; det eksisterende anlæg daterer sig imidlertid fra 1550'erne, da kansler Johan Friis var blevet ejer og kort efter gennemførte et standsmæssigt nybyggeri. Bortset fra at de oprindelige, sandstenspydede, svungne gavle er forsvundet, er huset i det ydre glimrende bevaret.

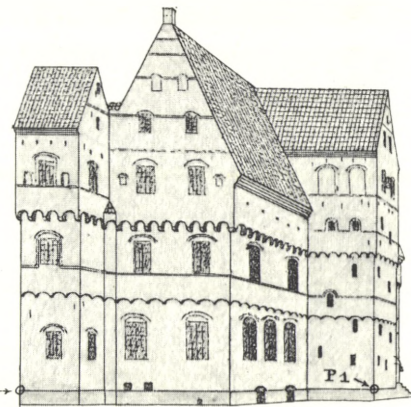

Punkt 1: paa det s.ø. Hjørne af Taarnpilleus Grundsten : 19,7 $\frac{1}{2}$ m
 " 2 : paa det s.v. Hjørne af Taarnpilleus Grundsten : 19,7 " } mve
 d.

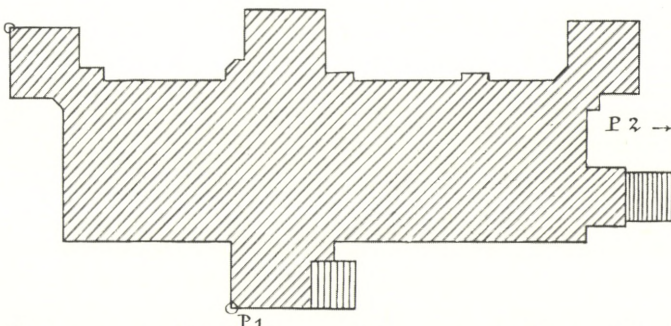
Maalt i 1893 af G. Hansen
 Rev. Medemann

Borreby

Figur i 1891 af G. Nielsen

Rev. Ammann

P 1 opgivet Nivellément paa Soklen ved s.v. Hjørne af Udbygning paa s. Side = 8,16 Halvmeter

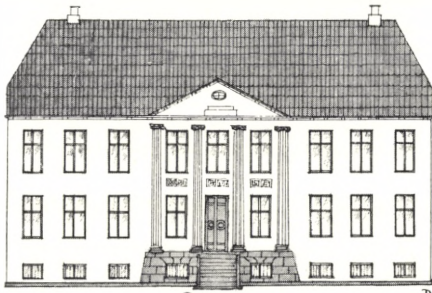
P 2 ..... = 8,23

LUNDBYGÅRD Hammer herred Sydsjælland
1890 F. Hansen (299:90)

Lundbygård ligger vest for Præstø, midt i det småbakkede landskab mellem Dybsø fjord og Præstø fjord, hvor Sjælland er smallest. Stedets ejerhistorie kan føres tilbage til midten af 1300-tallet. Efter svenskekrigene fik Svend Poulsen („Gøngenhøvdingen“) 1661 stedet, der på denne tid må have været en almindelig bondegård. Efter i en længere periode at have indgået i det vordingborgske ryttergods oprettedes og solgtes 1774 hovedgården Lundbygård, hvor generalkrigskommissær U. C. von Schmidten 1815 opførte den eksisterende, klassicistiske hovedbygning. På tegningen er vist den sydvendte gårdfaçade af den oprindeligt fritliggende midtfløj. 1910 skabtes forbindelse til de to sidefløje, og samtidig sløjfedes hovedindgangen i midtaksen. Portalen genetablredes omkring 1950.

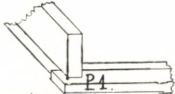
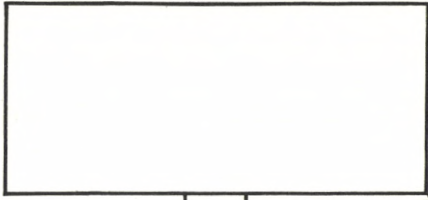
HAMMER KIRKE Hammer herred Sydsjælland
1890 F. Hansen (299:91)

Hammer sogn strækker sig ud til kysten i Dybsø fjord på vestsiden af Sydsjælland. Den store, gulkalkede kirke, der er synlig viden om i landskabet, er i sine ældste dele, skib og kor med apsis, bygget af kridtkvadere, iblandet faksekalk og kampesten. En række i sig selv bemærkelsesværdige, dekorative enkeltheder placerer denne kultiverede herredskirke blandt en gruppe arkitekturhistorisk interessante landkirker, der hører hjemme i 1100-tallet. Det statelige tårn blev føjet til endnu i romansk tid, mens de øvrige tilbygninger, der er opført af munkesten, skriver sig fra middelalderens slutning. Det drejer sig om et våbenhus foran hver af skibets indgange, hvoraf det nordre, som tegningen viser, ved en ombygning har fået afvalmet tag. Ved korets nordside står et sakristi, hvis tag mod sædvane ligger parallelt med korets. De afvandingsproblemer, som denne ordning afstedkom, har bygmeisteren sikkert følt rigeligt opvejet af den storartede, arkitektoniske virkning, som frembragtes af dobbeltgavlen på kirkens østside.

P1 = 96.11

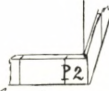
P2 = 95.45

P1

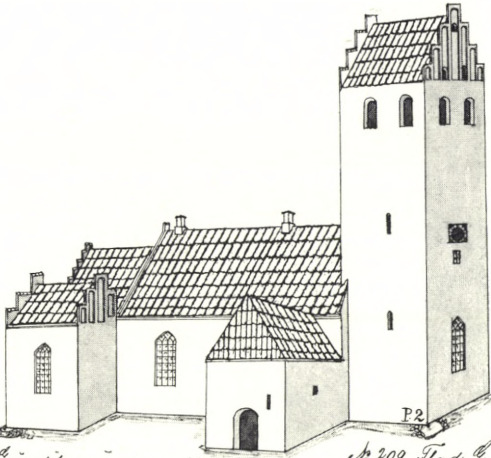
№ 79. Indvike Trappelin af Hoved.
Krafft paa Lindby Gaard's S. S.; ved
S. v. H. af Lørdag Frankitiden ved Trap-
pens v. Side = 96.11 Halvmetre.

P1

P2

№ 80. S. o' H. af Granit-
fundament. paa Lindby Gaard
Hovedbygning = 95.45 Halvmetre.

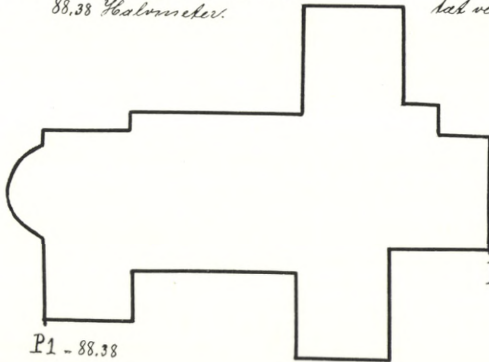

P1

P2

№ 208. Grundsten under n. o' H.
af Haarnes Kirke; $\frac{1}{2}$ o' $\frac{1}{4}$ af den kirkens
88.38 Halvmetre.

№ 209. Stad Grundsten under
n. o' H. af Haarnes Kirke
tak ved Kjoernek = 86.37 Halvmetre.

P1 = 88.38

P2 = 86.37

Hansen
1890.

Roussell & Møller

ROHOLTE KIRKE Fakse herred Sydøstsjælland

1891 F. Hansen (299:110)

I alt væsentligt står Roholte kirke idag i den skikkelse, den har på tegningen, og som for mange træks vedkommende skyldes en gennemgribende istandsættelse 1883-84. Ved denne lejlighed blev våbenhuset helt fornyet, og man rensede og delvis skalmurede façaderne, der indtil da havde stået rødkalket. Tilskyndet af sin glæde ved det dekorative fremdrog restaureringens leder, Det kongelige Theaters bygmester, J. V. Dahlerup, murenes farvede bæltter af tegl og kridt. Kridtstenens tilstedeværelse her som andre steder i Østsjælland hænger naturligvis sammen med beliggenheden nær Stevns klint. På en bjælke i kirkens korbue læstes tidligere, at bygningen var opført 1441. På denne tid oprettedes Roholte sogn ved udskillelse fra Kongsted. Kirkens mønstermuring og den kantede afslutning på langhuset, der ikke havde arkitektonisk særskilt kor, er karakteristisk for den senere middelalder. Muligvis var tagets oprindelige form valmet.

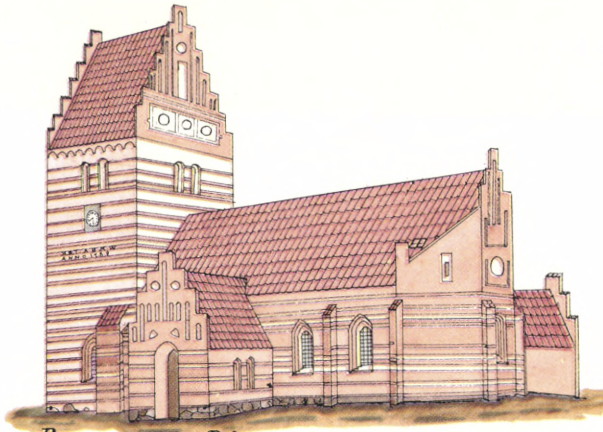
UDBY KIRKE Bårse herred Sydsjælland

1890 F. Hansen (299:83)

Den store kirke i Udby ligger på et højt område, hvorfra der er udsigt viden om over det sydlige Sjælland og ud over Smålandshavet. Kirken er kendt for sin nære tilknytning til Grundtvig, der fødtes i præstegården og 1811-13 var kapellan hos faderen.

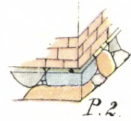
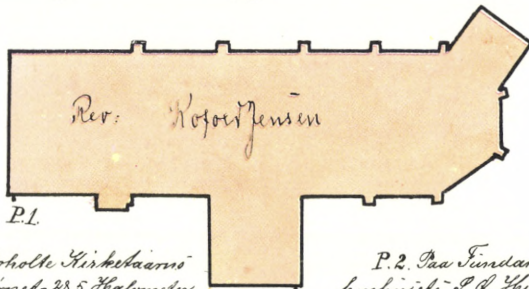
Den oprindelige del af kirken omfatter skib og kor med apsis og er bygget af granit, mens der til enkeltheder ved vinduer og døre er brugt kridtkvadre. I senromansk tid er skibet forlænget mod vest, hvilket på nordsiden tydeligt giver sig til kende ved den indrykning af muren, som tegningen viser. Våbenhuset foran skibets syddør og sakristiet på nordsiden er sengotisk, mens det prægtige tårn er tilføjet på reformationstiden. Yngre end vor tegning er et ligkapel, som er opført på skibets nordside og helt udfylder den niche, der på tegningen ses mellem murens tilbagerykning og tårnets trappehus.

P.1-28,5

P.2-29,4

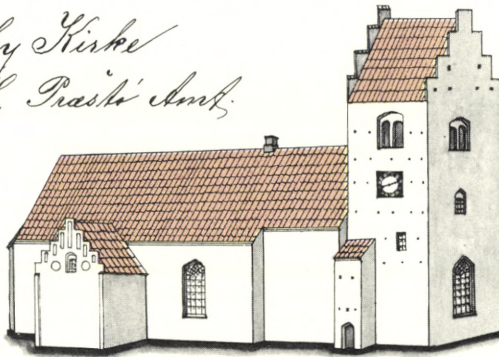
P.2

P.1. Paa Grundsten under Roholt Kirkebaarn
S. V. Højme, $\frac{25}{8}$ Meter D. f. Højme, 28,5 Halvmetre.

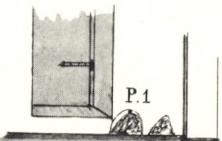
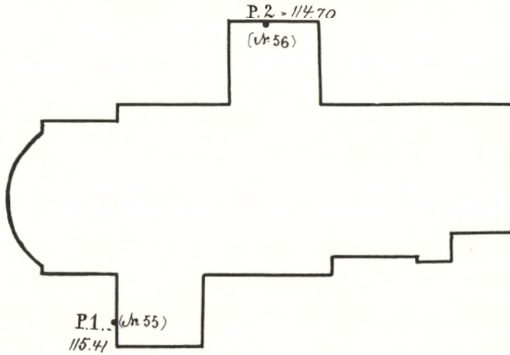
P.2. Paa Fundamentet i Yaa.
Længsels - P. f. Højme $\frac{25}{8}$ Meter 4. f. Højme,
29,4 Halvmetre.

Udby Kirke
Boris H. Præst's Ark.

Hansen
1891.

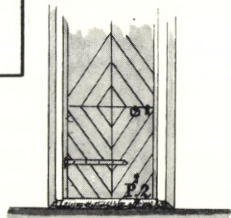

P.2-114,70
(h56)

P.1

P.1 (h55)
115,41

P.1 (h55) Grundsten paa østl. Side af nordl. Udbygning
(Lakstik) paa Udby Kirke: $\frac{375}{8}$ fra n. v. Højme,
 $\frac{175}{8}$ over Jorden; $\frac{175}{8}$ fra Indgangen. 115,41 Halvmetre.

P.2 (h56) Indgangsten i syd. Indgangsdrør.
ring paa Udby Kirke: $\frac{375}{8}$ fra den v. Dør.
støtte og i Højde med den sydvestlige Stads.

114,70 Halvmetre

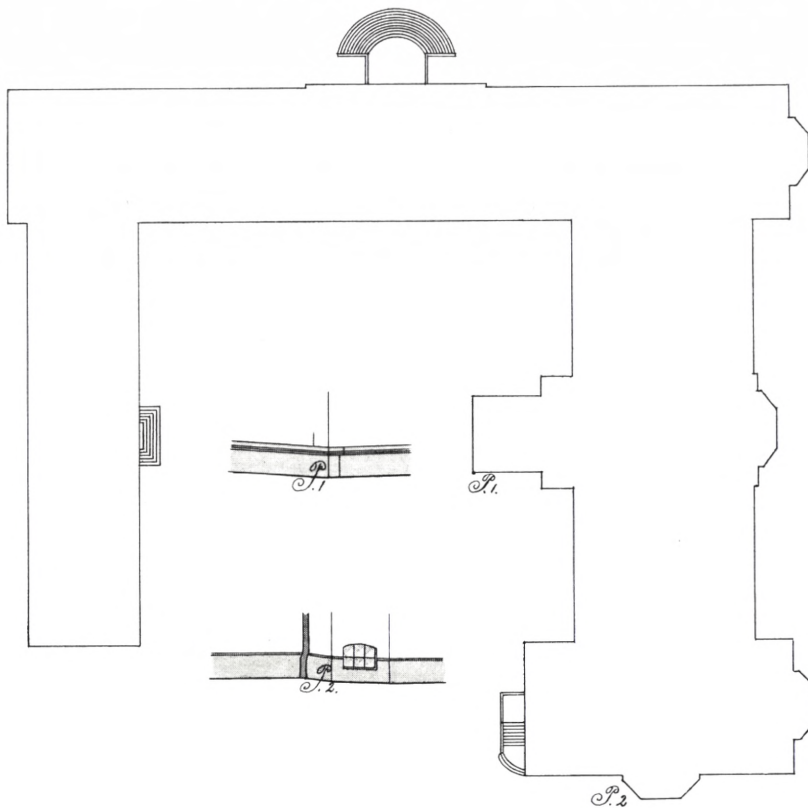
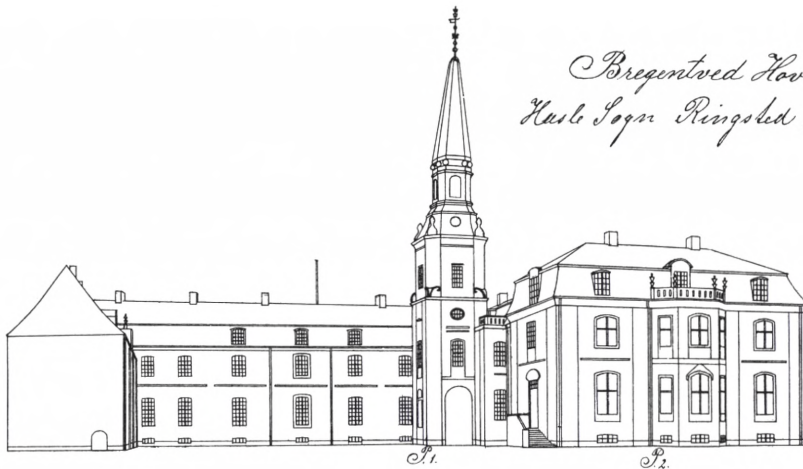
Kontrollant
M. M. M. M.

Hansen
1890.

BREGENTVED Ringsted herred Midtsjælland
1891 B. Thomsen (299:176)

En af de store herregårde i det frugtbare og skovrige Midtsjælland er Bregentved, hvis ejerliste kan følges tilbage til højmiddelalderen. Den slotslignende hovedbygning er omgivet af en prægtig have i et kuperet terrain med vandløb og søer. Den største del af slottet, således som det ses på den omhyggeligt konstruerede perspektivtegning, er bygget 1886-91 med Axel Berg som arkitekt. Dengang nedrev man et rokokooanlæg, hvis hovedbygning skyldtes hofbygmester Niels Eigtved 1750. En rest af det ældre kompleks er stadig bevaret i slottets nordfløj (den smalle længe til venstre på grundplanen), som formentlig går helt tilbage til midten af 1600-tallet. Her findes det storartede, barokke kirkerum, som Povl Løvenørn indrettede 1731-35, vistnok med Laurids Thura som arkitekt.

*Prægtig Hovedbygning
 "Karl Løgn Ringskole Herred Løns" skole*

*P. 1. Nivellements punkt Nr. 425. Nordvesthjørnet af Taastrup 0,6 Helometer over Jorden. = 96,10 Helometer
 P. 2. .. " 426. Vestlige Ende af Bygningen, nordlige Hjørne af Ud-
 bygning paa samme 0,9 Helometer over Jorden. = 95,72 ..
 Maalt i 1891 af B. Thomsen*

LYSTRUP Fakse herred Sydsjælland

1891 A. Andersen (299:112)

Lystrups hovedbygning opførtes af den lærde rigskansler Eiler Grubbe 1579 i renaissancens dekorative stil, hvor hvide kridtstensbånd afstriber de røde teglmure. Arkitekten er ikke identificeret, men enkeltheder i udformningen lader formode, at samme mand tillige har været virksom på Vallø (s. 100) og ved Frederik II's byggeri på Kronborg.

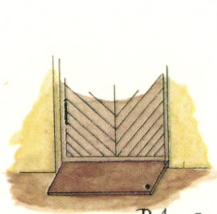
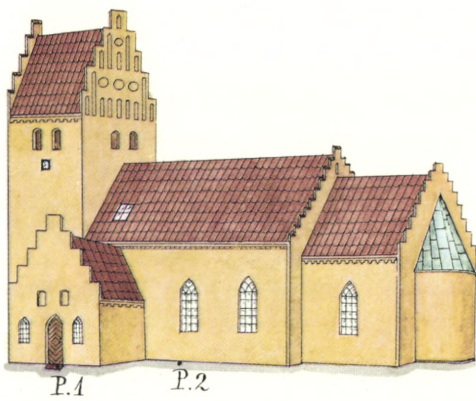
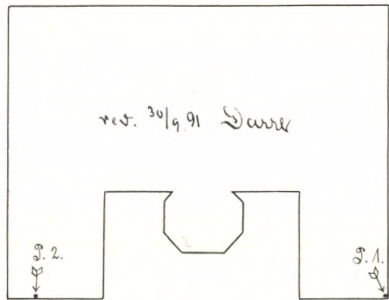
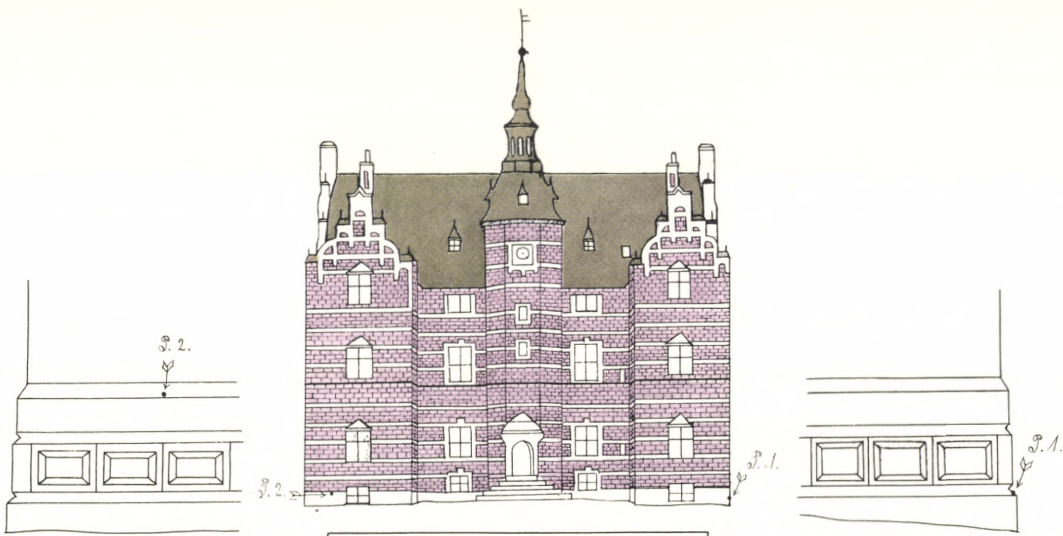
På husets her gengivne nordside er to korte sidefløje og i midten et polygonalt trappetårn, hvor en indskrifttavle over portalen angiver bygherre og opførelsesår. Sidefløjenes oprindelige gavlkammer var i tidens løb gået til grunde, mens de, der ses på tegningen, ligesom tårnets spir, er udført under en istandsættelse ledet af arkitekten Th. Zeltner omkring 1860. Kammene blev fjernet 1944-45, da Fritz Schlegel forestod en restaurering af bygningen.

HÅRLEV KIRKE Bjæverskov herred Østsjælland

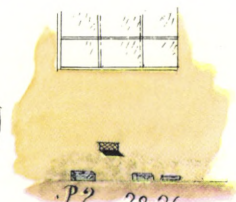
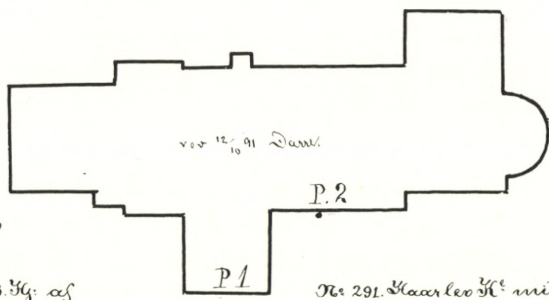
1891 F. Hansen (299:121)

Den anselige teglstenskirke i Hårlev ved vestsiden af Tryggevælde å er en senromansk bygning med apsis, kor og skib. Oprindeligt var der i skibets vestende (svarende til det på planen viste fremspring på kirkens nordside) et indvendigt, muret galleri og herover muligvis to tårne ligesom dem på f.eks. Fjenneslev kirke ved Sorø. I middelalderens sidste periode tilføjedes det nuværende tårn foruden våbenhuset og sakristiet. Tidligere var kirken helt tækket med bly, men nu er kun apsidens i behold. Siden Hansen udførte sin tegning, er kirken blevet kalket hvid, og senest er tårnets overkalkning fjernet, så dets murværk i bæltet af tegl og kridt står frit.

Kirkens beliggenhedssituation udmærker sig ved naboskabet med en meget stor gravhøj bevokset af prægtige træer.

P. 1 - 27.20

P. 2 - 28.26

No. 290. Haarlev Kirke, s. S. af
 Glad Indgangskorset paa
 banknis paa S. S. af Kirke - 27.20
 Kalometer.

No. 291. Haarlev K^l midt paa mindre
 Grundsten under v. Række Ruder
 i Kirke nærmest o. f. Taakentis 28.26
 Kalometer.

H. Hansen.
 1891

LEDREBORG Voldborg herred Midtsjælland

1896 C. G. Molich (300:68)

Herresædet Ledreborg ligger ved Herthadalen i nærheden af det gamle Lejre, i et skovsmykket og afvekslende landskab, der gennemstrømmes af en vifte af åløb, der som vejene mod et vadested søger mod bunden af Roskilde fjord. Ejendommen hed oprindelig Lejregård, og den skylder storgodssamleren Henrik Müller (jfr. s. 62 og 90) sin tilblivelse.

Gårdens stramt komponerede bygningskompleks, ved hvis udformning i løbet af 1700-tallet en række af rigets bedste arkitekter medvirkede, er et af landets fornemste barokanlæg. Som inspirationskilde for bygherren, geheimeråd J. L. Holstein, må vi tænke os de samtidige kongelige slotte, måske i særlig grad det nu forsvundne i Hørsholm.

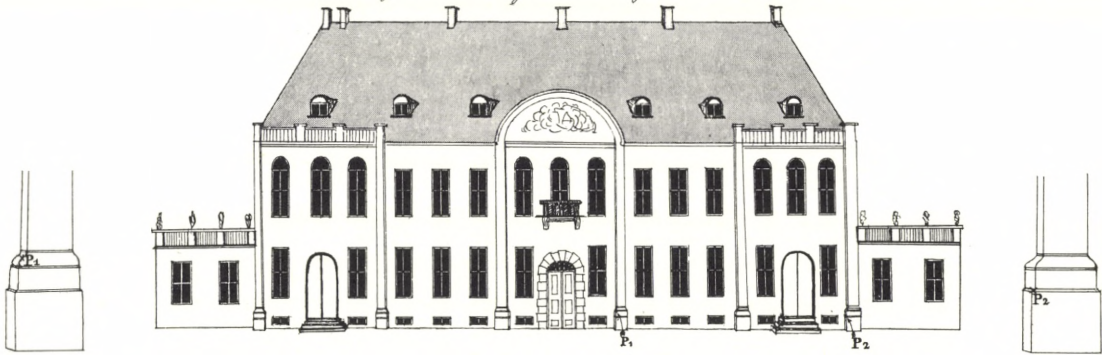
På tegningen ses hovedfløjens sydvendte, palælige facade, der vender ud til den rigt udstyrede gårdsplads. Husets form er i virkeligheden lavere og mere hvilende i sin proportion, end billedet giver indtryk af. Dets ret langstrakte figur fremgår bedst af grundplanen.

BENLØSE KIRKE Ringsted herred Midtsjælland

1893 C. Nielsen (299:165)

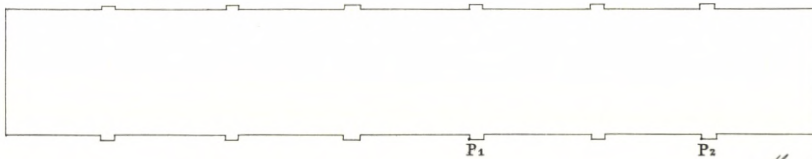
Få kilometer nord for Ringsted ligger Benløses pyntelige teglstenskirke, der meget præges af ret indgribende restaureringer i 1860'erne og 1879. Efter sine dekorative detaljer at dømme må den oprindelige kirke, omfattende kor og skib, være rejst omkring midten af det 13. århundrede. Ved middelalderens slutning blev til denne bygning føjet et fint proportioneret vesttårn, og på sydsiden – som det fremgår af grundridset – er opført sakristi og våbenhus. På tegningen skimtes et af de oprindelige, højsiddende, små og nu tilmurede vinduer.

Ledreborg Slot
 Allerslev Sogn, Voldborg Herred, Hjøbenhavns Amt

- P1 Brigadenivellenent 1896 N. 117. Paa N. O. Hjørne af rund Slotkølle
 (over den egentlige Slotkølle) paa Pallen Vest for Hoveddøren ..... 93.51 H^m
 P2 Brigadenivellenent 1896 N. 118. Paa N. O. Hjørne af Granitkølle
 til vestligste Palle ..... 92.54 H^m

*Rev 11/9 6.
 Almindelig*

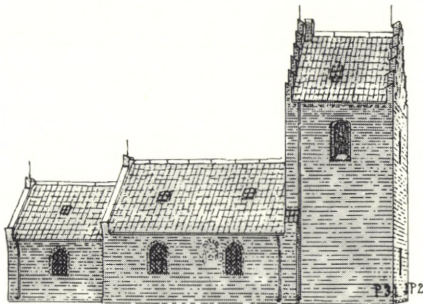

Maalt 1896 af C. M. Møller

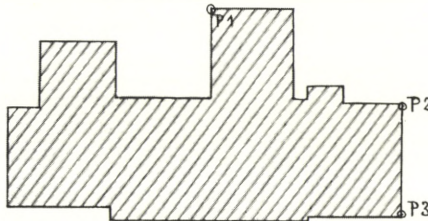
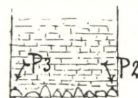
Benløse Kirke

Ringsted Herred, Sorø Amt

S. O. H. af Vaabenhuset

V. S. af Taarnets Fod

1883

- P1. Hovednivellenent N. 1197 Grundsten ved Vaabenhuset S. O. H. — 89,49 Halvmetre
 P2. Paa Grundsten under Taarnets S. V. H. 0,3 Halvmetre n. f. Mørkj. — 89,37 — — —
 P3. Paa Grundsten under Taarnets N. V. H. 0,2 Halvmetre s. f. Mørkj. = 89,47 — — —

*Maalens Nivellenent,
 kontrollert af S. O. H.*

*Maalt i 1893 af
 C. M. Møller*

BALLERUP KIRKE Smørum herred Nordøstsjælland
1897 G. Hansen (300:113)

Ballerup, nordvest for København hvor S-toget har endestation, har i de sidste årtier ændret sig ret så markant. Den centraltbeliggende landsbykirke befinder sig nu i omgivelser, som man gerne ville høre dens kommentar til – hvis murene kunne tale.

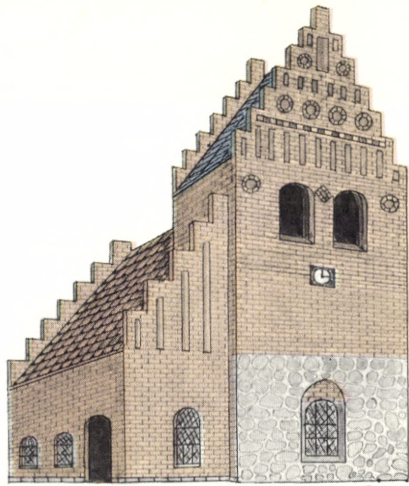
Den oprindelige kirke, der var viet til S. Jakob, er en romansk kampestensbygning, der måske har haft apsis. I sengotisk tid er tilføjet det kraftige vesttårn med rigt dekorerede blændingsgavle. 1885-86 blev skibet af J. D. Herholdt udvidet på nordsiden, og samtidig opførtes et våbenhus ved tårnet; alt samledes under eet tag, hvorved bygningen fik det ejendommelige, brede præg, som ses på tegningen.

LEDØJE KIRKE Smørum herred Nordøstsjælland
1897 G. Hansen (300:112)

Kirken i Ledøje, en snes kilometer vest for København, er en af Sjællands mest bemærkelsesværdige bygninger fra senromansk tid. I sin nuværende skikkelse, som ses på tegningen, er kirken på godt og ondt præget af en meget grundig restaurering, som 1887-88 gennemførtes under H. B. Storcks ledelse. Som det fremgår af den omhyggeligt konstruerede perspektivskitse, er kirken, der i første del af 1200-tallet blev bygget af røde munkesten, opført i to stokværk. Indvendig er der opstillet fire polerede granitsøjler til bæring af hvælvet og den øvre etage; i det centrale fag mellem disse søjler er der åben forbindelse mellem de to etager.

Kirken skal opfattes som kapel i tilknytning til en stormandsbolig, hvorom bygningslevn, der er fundet vest for tårnet, sikkert vidner. På sin vis er Ledøje kirke således beslægtet med f.eks. rundkirken i Bjernede (s. 38), og den har nære og fjernere paralleller blandt europæiske fyrsters gårdkapeller.

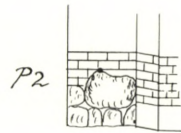
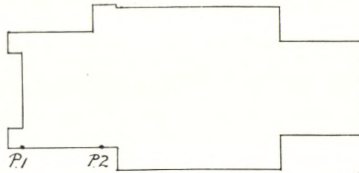
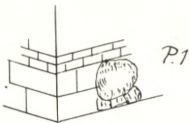
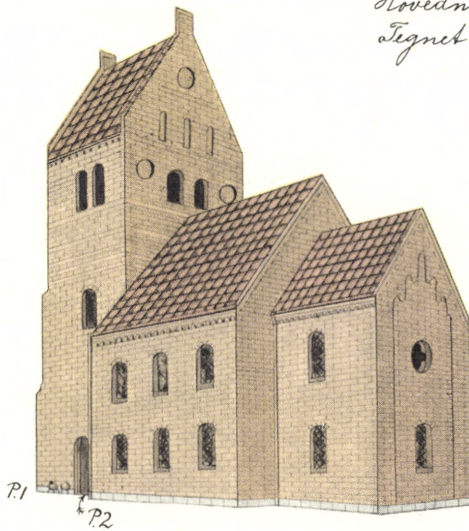
P.2 Niv. Pkt. № 172: Grundsten i Taarnets s.v. Hj.
 Øverste s.v. Hj. af Muren 68.33 ^{km}

Niv. Pkt. 173
 P.1 Taarnets Ø. Ende. Nordligste Grund-
 sten 6' fra s.v. Hj.; højeste Pkt. 68.33 ^{km}

Rev. 1/10 97

Hünd-Hansen

Hovednivelement 1889
 Tegnet 1897 af G. Hausen.

P.1 Niv. Pkt. № 240, paa indmuret
 Granitblok i Taarnets S. L. ved Muren
 og 1,74 ^{km} Ø. for Taarnets s.v. Hj. 62,98 ^{km}

P.2 Niv. Pkt. № 241, højeste Pkt. af
 indmuret stor Granitblok i Taarnets S. Side
 Ø. for Indgangen 63,36 ^{km}

Rev. e. 16/9 1897

Hünd-Hansen

Nivelleret af 2^{den} Maalerbrigade 1897
 Tegnet af G. Hausen 1897.

UGERLØSE KIRKE Merløse herred Vestsjælland
1894 H. Jørgensen (300:32)

Man kunne have ønsket, at nivelleringsarbejdet i det frugtbare område øst for Åmosen, midtvejs mellem Holbæk og Sorø, havde fundet sted nogle år tidligere. Var det sket før 1875 kunne guiden i Ugerløse have tegnet landsbyens middelalderlige kirke, der var en romansk bygning med apsis. Nævnte år blev denne kirke brudt ned og afløst af det statelige, men lidt tørre, nyromanske monument, som ses på tegningen. Kirken er projekteret af den fra banegårdsbyggeriet kendte arkitekt Niels Peter Holsøe.

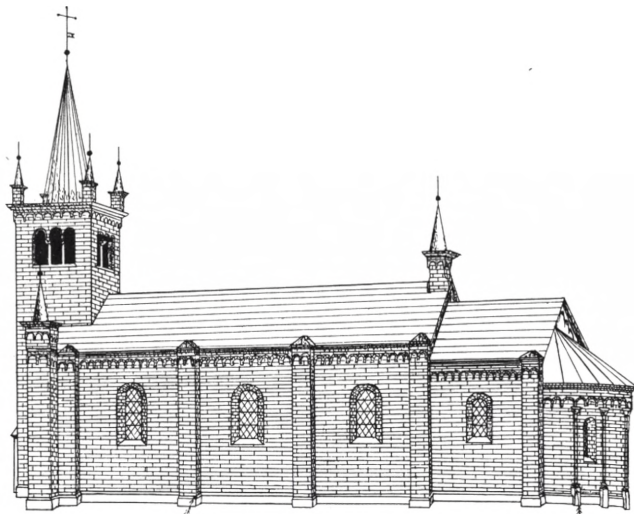
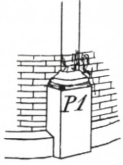
TØLLØSE GÅRD Merløse herred Vestsjælland
1894 A. Brygmann (300:29)

Hovedgården i Tølløse, en halv snes kilometer syd for Holbæk, ses på tegningen fra nord i den skikkelse, der skulle blive den nu forsvundne bygnings sidste.

I katolsk tid tilhørte Tølløse Roskilde bispestol og blev af kongen i den første periode efter reformationen stillet til rådighed for Ove Bille, den sidste papistiske biskop i Århus. 1558 erhvervede den navnkundige finansmand Peder Oxe stedet og lod en stor, ny hovedbygning opføre. Dette renaissancehus med dobbeltgavle blev i midten af 1700-tallet efter en længere tid med mange, skiftende ejere, ombygget og afklaret til en monumental bygningsblok med klassicistiske trekantgavle. 1883-85 lod den daværende besidder, grev William Schulin-Zeuthen, ved arkitekten August Klein, hovedbygningen ændre til den form, der gengives på vor tegning, og som skulle minde om den oprindelige.

Atter i 1920'erne og 1930'erne vekslede ejerne og dermed husets kår. En tid var det restaurant, senere indrettedes der husholdningsskole. Ved nogle elevers uheld udbrød der 1942 brand i den øverste etage, og på få timer ødelagdes alle rester af Peder Oxes gård.

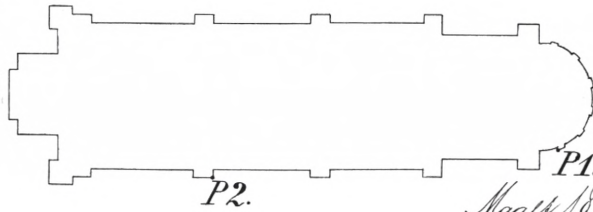
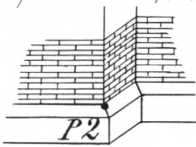
P1: Hoved. Skælt. 1887, N° 1256 s. d. H.,
 + paa Top af den ca. 2' høje Granitpille,
 ca 2' fra (P. f.) Tagrenden i Krogen
 = 75 km 48.

P2.

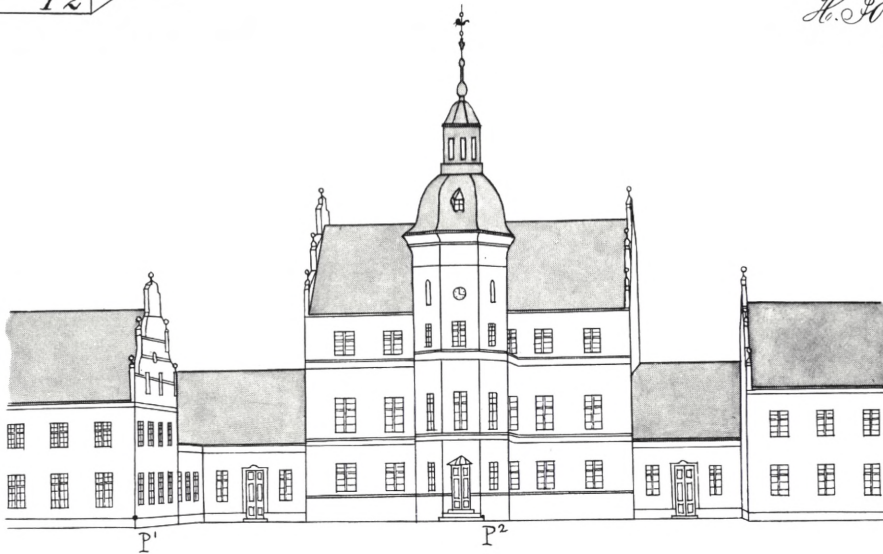
P1.

P2: Hoved. Skælt. 1887, N° 1257 S. S. af
 H^o højeste Punkt i skraa Kant
 af Granitstøttele, 2' Lige fra Taarn,
 s. d. H. af Tellen = 74, 80.

P1.

Maalet 1894 af
 H. Jørgensen

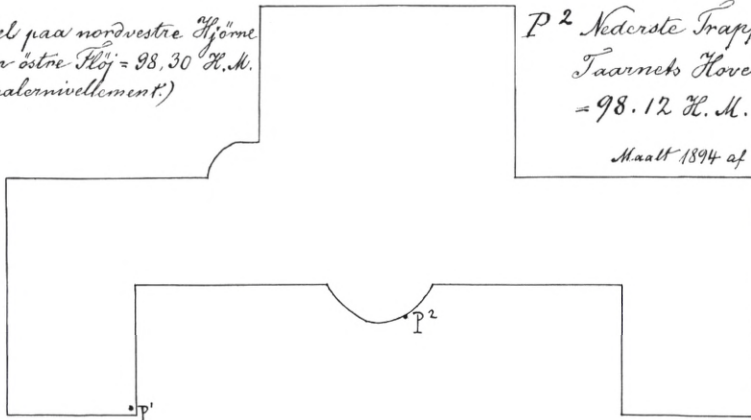
P'

P²

P' Lokket paa nordvestre Hjørne
 af den østre Fløj = 98, 30 H. M.
 (Maalermøllemt)

P² Nederste Trappesten ved
 Taarnets Hovedindgang =
 = 98, 12 H. M. (Maalermøllemt)

Maalet 1894 af Bryggmann
 Controlleret af
 Ulrich
 Bremerhøjsning

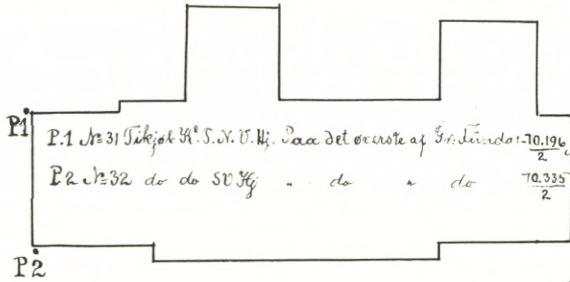
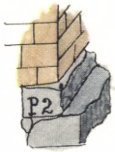
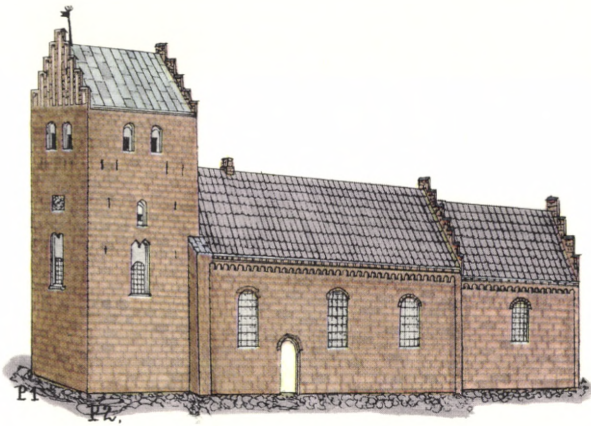

TIKØB KIRKE Lyng-Kronborg herred Nordøstsjælland
1898 F. Hansen (300:117)

Grundplanen viser, at kirken i Tikøb på sin nordside har to tilbygninger: Ældst er våbenhuset foran indgangen til skibet, mens sakristiet ved koret i følge en indskrift på en af de kridtsten, som det delvis er bygget af, er tilføjet 1517. Da landsbyen ligger nord for kirken, kom der intet våbenhus mod syd, som er den side af kirken, som F. Hansen har interesseret sig for. Han tegner omhyggeligt den senromanske teglbygning, som ved en række detaljer, buefrisen med konsoller og det særprægede stik over den slanke (tilmurede) portal, knyttes til en gruppe sjællandske kirker fra Valdemarernes tid omkring år 1200. Som inspiration for det forfinede murerhåndværk anes klosteret i det nærliggende Esum.

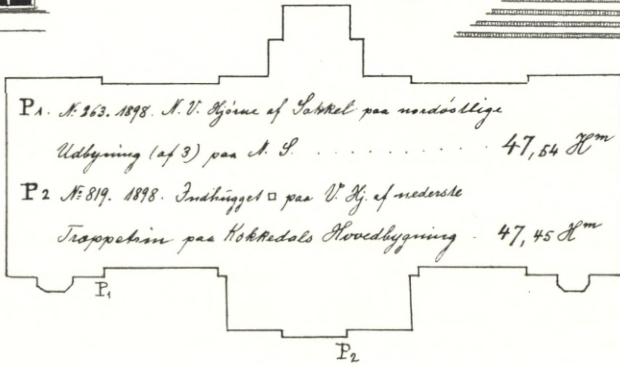
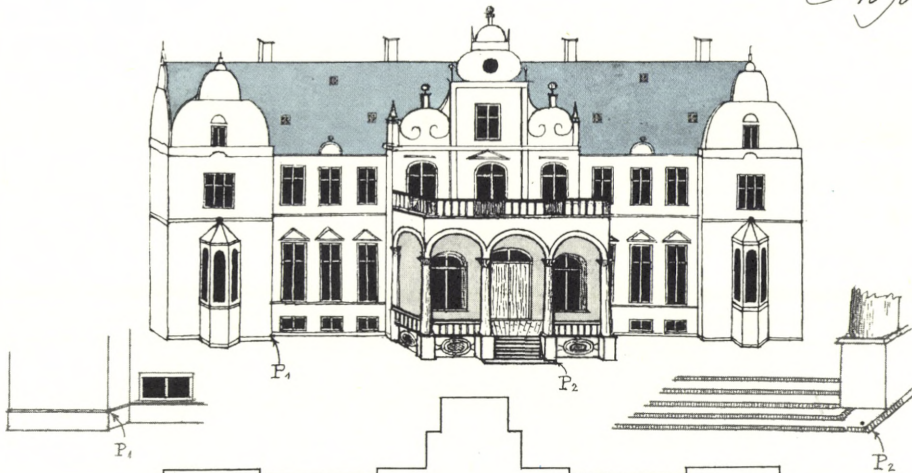
KOKKEDAL Lyng-Kronborg herred Nordøstsjælland
1898 C. G. Mølich (300:121)

Christian VI's dronning Sophie Magdalene, der 1730-70 sad inde med Hørsholm amt og holdt hof på det prægtige slot, hvorefter området havde taget navn, skænkede udvalgte af sine funktionærer gårde og ejendomme i nabolaget. 1746 fik således geheimeråd C. A. Berckentin skøde på Kokkedal, der lå nær Øresundskysten et par kilometer nord for Rungsted. Med J. G. Rosenberg som arkitekt opførte Berckentin her en eenetages sommerbolig i tidens barokstil. Datteren Louise blev senere overhofmesterinde for dronning Caroline Mathilde, hvilket efter Struensee-perioden resulterede i landsforvisning, samt Kokkedals efterfølgende overgang til von Levetzow. I første del af forrige århundrede optræder en række skiftende ejere, hvoraf Malthe Bruun Nygaard kan nævnes, bl.a. på grund af sine forbindelser til Ingemann og Hostrup. Efter at udenlandsdanskeren F. H. Block 1864 havde erhvervet ejendommen foretoges med C. V. Nielsen som arkitekt en forhøjelse og den gennemgribende ombygning, som gav huset det noget prangende renaissancepræg, som kendes i dag og ses på tegningen. 1964 overdrog P. M. Daell Kokkedal til Hørsholm kommune.

P1 P.1 № 31 Tøkket K. S. N. V. H. Paa det øvrste af Gr. Lunds 170,196 Meter
 P2 № 32 do do S. V. H. do do do 70,333 Meter

P. Hansen
1898.

P1. № 363. 1898. N. V. Hjorne af Søkket paa nordøstlige
 Udbygning (af 3) paa N. S. . . . . . 47,54 K^m
 P2. № 819. 1898. Indbygget □ paa V. H. af nederste
 Trappektion paa Kjøkkedals Hovedbygning . . . . . 47,45 K^m

Mauit 1898
C. Molich

KARLEBO KIRKE Lyng-Kronborg herred Nordsjælland
1898 G. Hansen (300:119)

Mellem Nivåbugten og Hillerød, på østsiden af Store Dyrehave, ligger Karlebo, hvis kirke påkalder sig bygningshistorisk opmærksomhed på grund af sine tidlige udvidelser. Den oprindelige kirke har været en tidligromansk kampestensbygning, hvoraf nu kun skibets østparti er bevaret. Antagelig i løbet af 1200-tallet blev denne beskedne bygning øget til omkring det tredobbelte. Hvilke omstændigheder, der ligger bag denne usædvanlige vækst, kan næppe opklares. Ældste udvidelse er skibets forlængelse mod vest, hvorefter er fulgt korets ombygning og tilføjelsen af et tværskib. Dette sidste arbejde gennemførtes med røde munkesten. Tegningen viser i søndre korsarms gavlvinduer det tre-gruppemotiv, der stilistisk præger kirkens yngre afsnit.

Tårnet opførtes engang i 1400-tallet, og det lille sakristi på korets nordside, som læses ud af grundridset, blev bygget 1861.

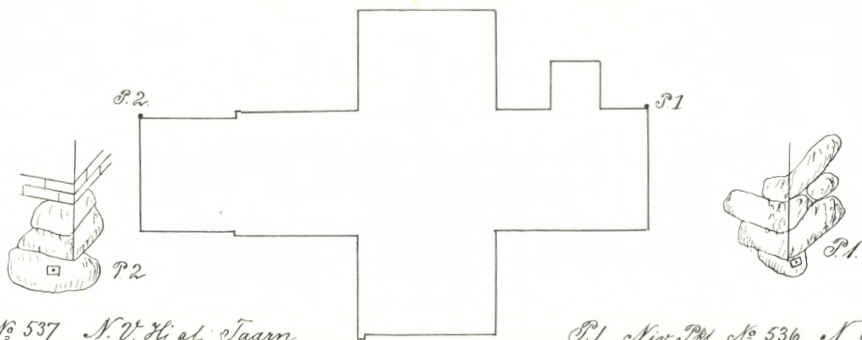
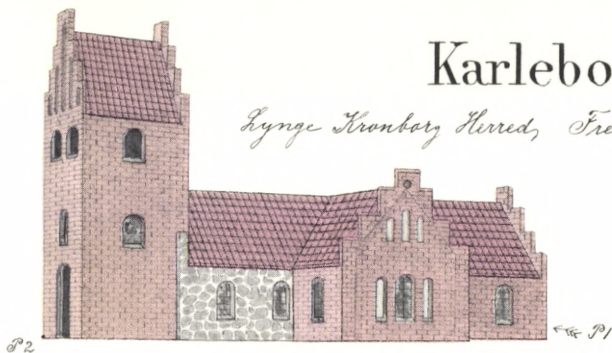
VALBY KIRKE Holbo herred Nordøstsjælland
1897 N. F. Bojesen (300:141)

Kirken i Valby er bemærkelsesværdig blandt Nordsjællands romanske kirker ved, at kor og skib er bygget af sandsten fra Skåne; samme materiale er anvendt i det nærliggende Vejby og i Esbønderup. Den oprindelige kirke, der bestod af kor og skib, må datere sig fra 1100-tallets begyndelse. Nordre våbenhus, der i nyere tid brugtes til kalklager, er den ældste tilbygning, antagelig fra 1200-tallet. Sent i samme århundrede blev skibet forlænget mod vest med murværk af rå kampesten foruden sandstenskvadre fra den gamle gavl. I middelalderens sidste tid opførtes et våbenhus på skibets sydside og et tårn i vestenden, begge af munkesten.

Det tidlige våbenhus på nordsiden ligesom tårnets tre glamhuller til samme verdenshjørne forklares ved, at landsbyen ligger på denne side af kirken. Nogle år efter at Bojesen udførte sin tegning, blev puds og kalk banket af skibets mure.

Karlebo K^e

Lynge Kronborg Herred, Frederiksberg Amt

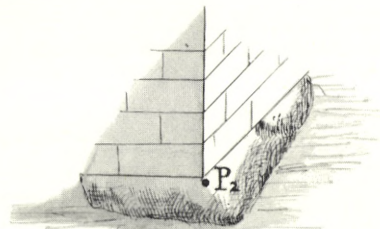
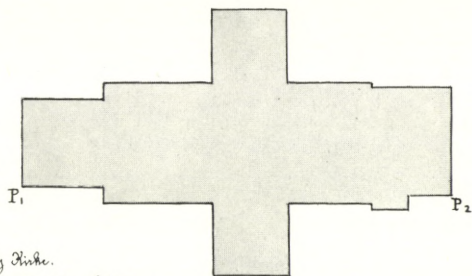
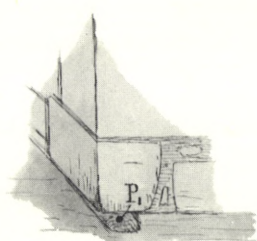
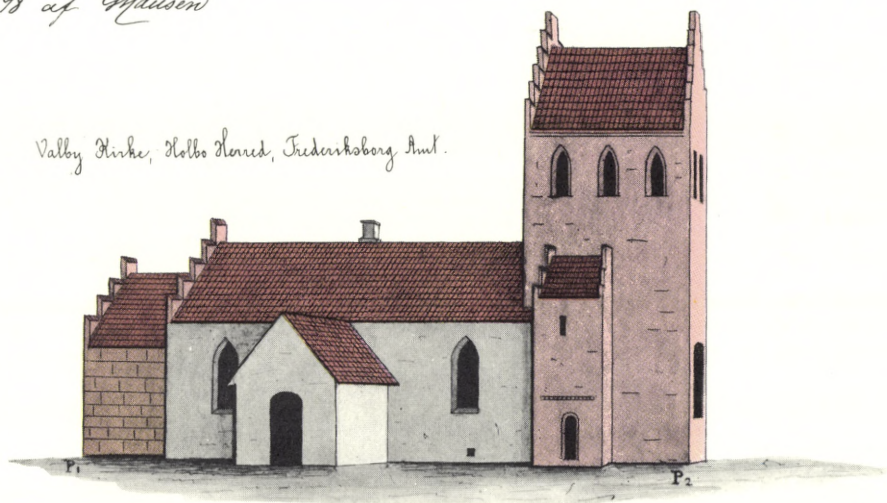

P.2. Niv. Pkt. № 537 N. V. H. af Taarn
indh. □ = 72.75 M^m

P.1. Niv. Pkt. № 536 N. G. H.
indh. □ i Grændsten 72.46 M^m

Tegnet 1898 af G. Clausen

Valby Kirke, Høls Herred, Frederiksberg Amt.

P.1. Hovedniveaumæssigt punkt 69/1897, Valby Kirke.
Lille Grændsten ved N. G. Hjørne af Korset: 48.101 Albuometer.

P.2. Hovedniveaumæssigt punkt 69/1897, Valby Kirke.
Grændsten ved Taarnets N. V. Hjørne:
47.123 Albuometer.

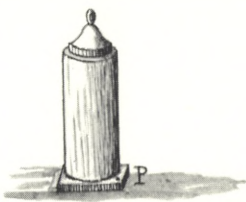
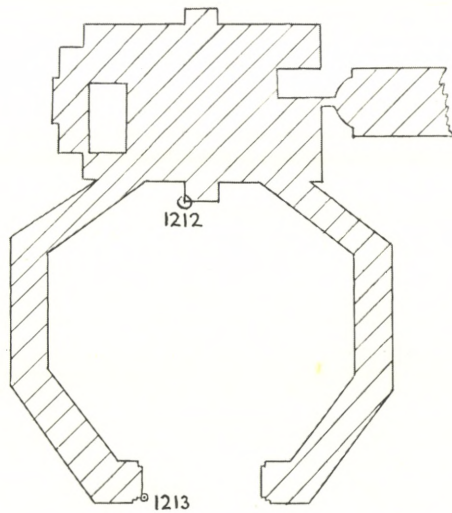
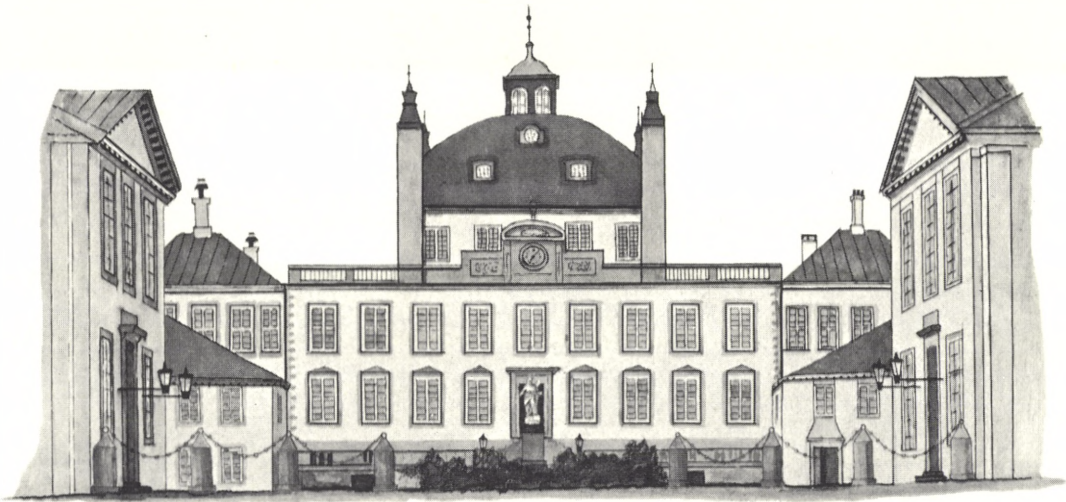
Bojeøen, 1897.

FREDENSBORG SLOT Nordøstsjælland

1898 N. F. Bojesen (300:118)

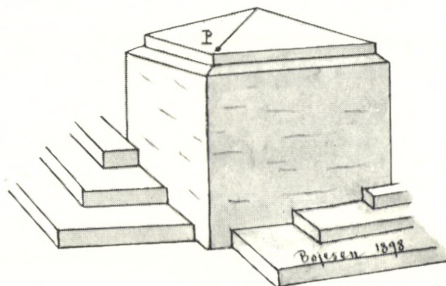
I det skovrige, mildt bølgende landskab mellem Gurre og Frederiksborg, ved den sydøstlige bred af Esrum sø, havde Frederik II i det vidtstrakte, kongelige jagtterrain den beskedne ejendom Østrup. Christian V, der holdt meget af stedet, foranledigede adskillige af de pladser og lange, rette udhugninger i skoven, som stadig er karakteristisk for slotsparken. Efterfølgeren Frederik IV blev på hyppige udflugter fra Frederiksborg så indtaget i den dejlige egn, at han, mens Store Nordiske Krig gik mod sin afslutning, fattede den plan på Østrup at rejse en større, landlig villa efter italiensk mønster. I årene 1720-22 opførtes derefter kernen i det nuværende Fredensborg slot med J. C. Krieger som arkitekt. Byggeriet fortsatte i de følgende årtier, da der hurtigt viste sig behov for udvidelser og tilføjelser. I 1770'erne gennemførtes en ombygning med modernisering af det arkitektoniske formsprog. Landets førende arkitekter fandt beskæftigelse ved denne kongelige hovedopgave, foruden Krieger skal nævnes Thura, Eigtved, Fortling, Jardin og Harsdorff. Sidstnævntes indsats bestod bl.a. i at åbne den oprindeligt lukkede, ottekantede forgård, så slottets hovedfløj præsenterede sig i den siden, fra utallige billeder så velkendte indfatning af to klassicistiske gavle. Hvilket er netop den synsvinkel, som også Bojesen har valgt sig.

Hovednivellenings Punkt N: 1213/1896 : V. Stempille
 i sifer Vagt indhugget □ 76.952

w. Lütken

Hovednivelleningspunkt N: 1212/1896 :
 S.V. af Lygtefod paa Hovedtrappen indhugget □

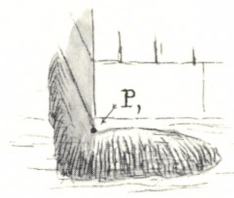
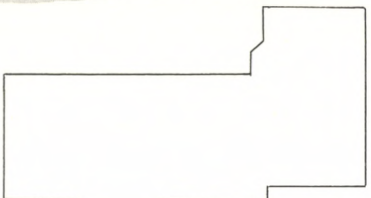
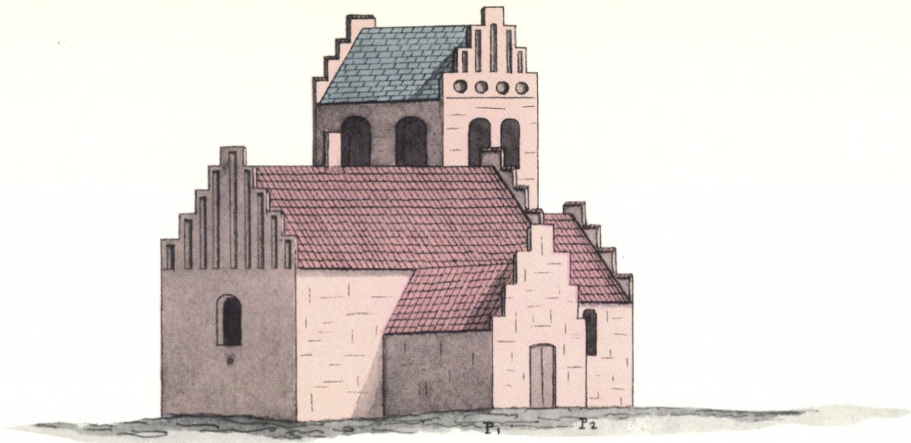
KREGME KIRKE Strø herred Nordøstsjælland
1897 N. F. Bojesen (300:151)

Kregme sogn omfatter den smalle, landskabeligt afvekslende landtange mellem Arresø og Roskilde fjord. Vest for landevejen mellem Hillerød og Frederiksværk, der i dag er udbygget til motorvejsbredde og afskærer kirken fra landsbyen, knejser kirken på en markant bakketop. Det er sikkert denne beliggenhedssituation, hvor der kun var kneben plads ved skibets vestgavl, som har ført til, at tårnet mod sædvane blev bygget ved korets nordside. Denne placering øger og levendegør til gengæld arkitekturens kubiske virkning, som yderligere er understreget ved Bojesens tegnemåde.

Kirken, hvis udseende i dag i store træk svarer til tegningens gengivelse, består af romansk kor og skib, der omkring år 1300 er forhøjet. I reformationsårhundredet blev skibet forlænget mod vest, og i samme periode rejstes tårnet, mens et våbenhus tilføjes på skibets sydside.

STORE MAGLEBY KIRKE Amager
1899 F. Hansen (300:101)

På tegningen er Store Magleby kirke gjort kortere end den i virkeligheden er, ligesom tagrytteren er overdrevet i højden. Den omhyggelige tegning redegør imidlertid for kirkens materialer: Hvidkalkede mure, hvis stræbepiller er afdækkede med bly, mens det store, i øst afvalmede tag er tækket med sortglasserede sten. Som bygningen står i dag, går den i sine hovedtræk tilbage til Christian IV's tid, mens en sandstenstavle over østgavlens præstedør vidner om byggearbejdet 1731, da bl.a. vinduerne ændredes. Det er sikkert ved denne lejlighed, at tagrytteren blev sat op.

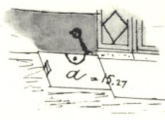

Gründsten ved Vaabenhusets s. ö. Hjørne
51.834 Alometer

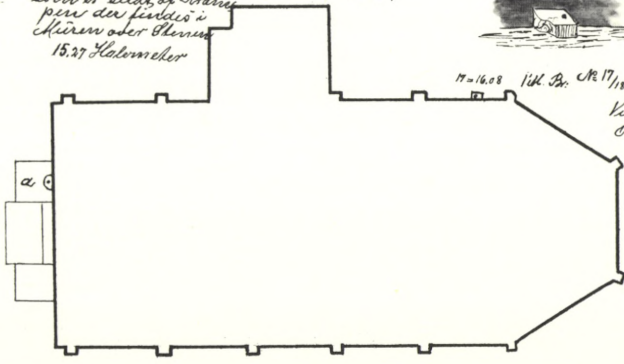
Gründsten ved Vaabenhusets s.v. Hjørne
51.763 Alometer

St. Nagleby K., St. Nagleby L.
Sakkestens H., Hjælpeværns Skole

a, St. Nagleby K. & L.
Den nordl. alle 3. flæde, dann
over søndagsgodt, over. Nid i Hælvisken!
over et åbent af Træne
peru der fædtes i
Klærn oder Plærne
15,27 Alometer

Nordmør af St. Nagleby K.
Trinsten for Ryglort under
Vædiesprøjlsigens Kestranne.
Sveffader, 0,8 fra Rottmaner
0,8 fra Stennis Veckant, = 16,08 Alom.

Rev. 3/8 99
Kammershey

JÆGERSPRIS SLOT Hornsherred Nordsjælland
1896 H. O. Pedersen (300:123)

Det maleriske Jægerspris slot i Hornsherred ses på tegningen med den lange, både festlige og rolige sydvendte frontfacade nærmest, mens nordfløjens høje hus og gårdens trappetårn rejser sig bagved. Ligesom Frederiksborg har Jægerspris, der indtil 1677 kaldtes Abrahamstrup, været særlig yndet i kongefamilien, der i den afvekslende, skovrige egn fandt storartede jagtmuligheder. Gården nævnes som krongods allerede tidligt i middelalderen, og i perioder var det den regerende dronning, der rådede over stedet. Med få, korte afbrydelser var slottet krongods indtil Frederik VII, da staten ønskede at sælge, erhvervede det som privat ejendom 1854. Ved kongens død overgik slottet til grevinde Danner, der siden i den almindelige bevidsthed er nært forbundet med stedet.

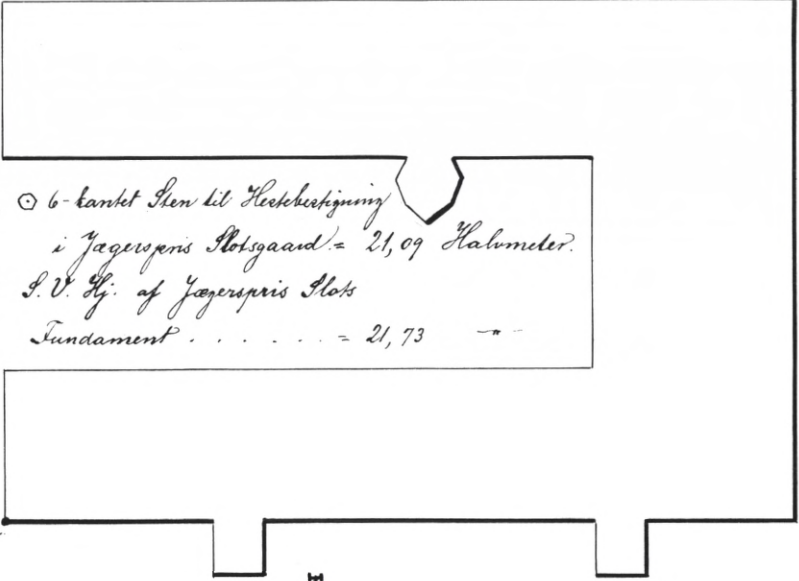
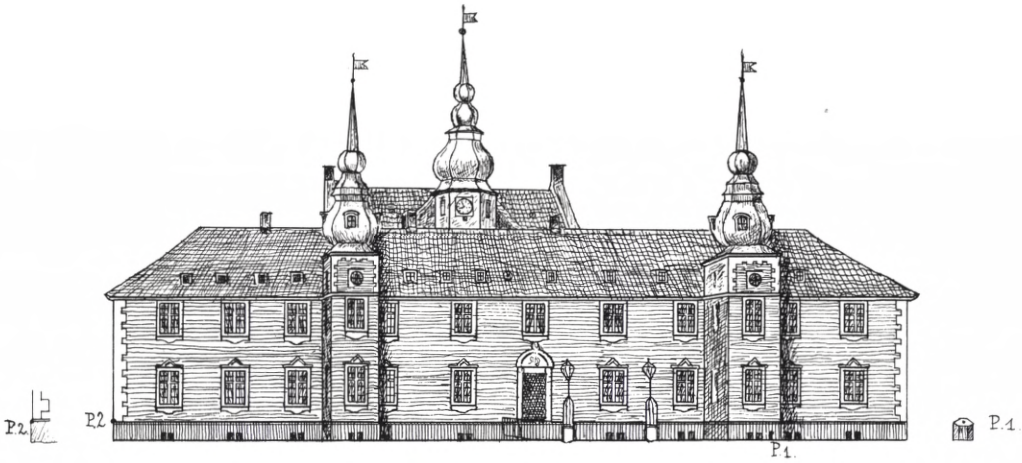
Dele af hovedbygningen kan i alle tilfælde føres tilbage til renaissancetiden. Senere perioder har ydet betydelige bidrag til kompleksets nuværende udseende. De to tårne på frontsiden skriver sig således i alt væsentligt fra Frederik IV's tid.

SEJERØ FYR

1895 A. Andersen (300:47)

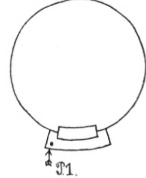
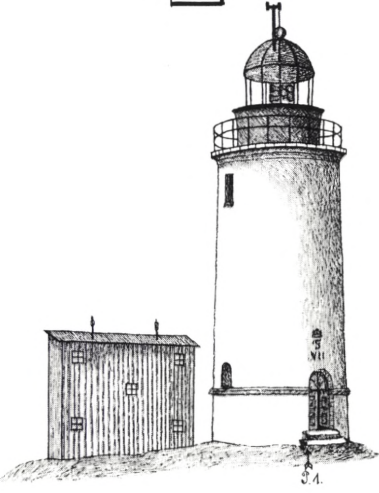
Også på Sejerø, der ligger ud for Odsherreds vestkyst, har guiden afsat sit målepunkt på et fyrtårn. Sejerø kom først relativt sent med blandt de steder, hvor skibsfartens vanskeligheder blev afhjulpet ved lys om natten; her gjaldt det sejlladsen nordfra ind i Storebælt. Efter treårskrigen opførtes det 19 m høje tårn på øens nordre spids, Gniben, efter projekt af N. S. Nebelong, der havde Ferdinand Meldahl som konduktør ved byggeriet. I samme periode gav Nebelong tegninger til adskillige fyrtårne hvor iblandt det på Skagen (s. 174 og 175).

Træbygningen, der på skitsen ses ved siden af Sejerø fyrtårn, er siden nedrevet, og 1903 blev fyret moderniseret.

P.1 - Nr 168, 6-kantet Sten til Hestebestigning
i Jagerspris Slotsgaard = 21,09 Albmeter.
P.2 - - 169 S.V. Hj. af Jagerspris Slots
Fundament . . . . . = 21,73 - -

H. S. Poulsen,
1896.

P.1. Nederste Trappeskene s. v. Hjørnet
35,38 Albmeter
byget 1895 af A. Andersen.

MÅRUM KIRKE Holbo herred Nordøstsjælland
1897 J. L. Jensen (300:140)

Midtvejs mellem Hillerød og Gilleleje, i en rydning på vestsiden af Gribskov, ligger Mårum, hvis kirke på tegningen ses fra sydvest. Bygningens oprindelige dele, skib og kor med apsis, er opført af kampesten med visse enkeltheder af riflede munkesten. Dette specielle træk lader antage, at byggeriet har fundet sted hen imod år 1200. 1739 blev tagrytteren sat op, 1837 blev skibet forlænget mod vest, og samtidig afløste det nuværende våbenhus et ældre. 1924 rejstes et stort tårn, og tagrytteren blev taget ned.

TIBIRKE KIRKE Holbo herred Nordøstsjælland
1897 N. F. Bojesen (300:145)

I bakkerne oven for Ellemosen og i udkanten af sandflugtsplantagen Tisvilde hegn, ligger Tibirke kirke, som i det ydre adskiller sig fra hovedparten af vore andre kirker.

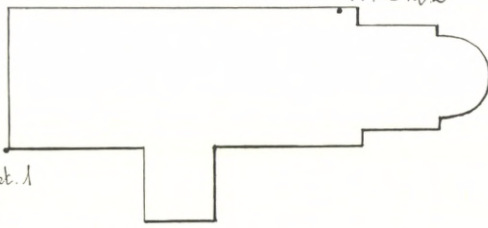
Når en kirke i middelalderen skulle udvides, skete det oftest ved, at skibet forlængedes vestover, eller ved at koret blev sløjfet og skibet øget og ombygget til langhus (se f.eks. s. 58 og 122). Hvor der gjaldt særlige omstændigheder, vist mest i form af rigelige pengemidler, kunne det også i landdistrikter hænde, at man gik i gang med nybyggeri eller en omfattende ombygning. I middelalderens sidste tider, da kildekult på flere måder spillede en betydelig rolle, samledes store skarer ved hellige kilder på bestemte tider. For den nærliggende kirke betød disse tilstrømninger øget indtægt og dermed mulighed for byggeri og større liturgisk aktivitet.

Kirken i Tibirke, der ligger ved Helenes kilde, er et eksempel på denne mekanisme; som parallel kan nævnes S. Olufs kirke i Skåne. I Tibirke har man i 1300-tallet udvidet skibet mod vest, og omkring 1450 indledtes en storstilet ombygning med opførelsen af et nyt kor af munkesten. Det ser ud til, at planen var at lade skibet følge efter, men efter korbyggeriet må pengestrømmen være stillet af, og aktiviteten gået i stå. Derfor står kirken i dag med det store kor, der er ude af proportion med skib og tårn.

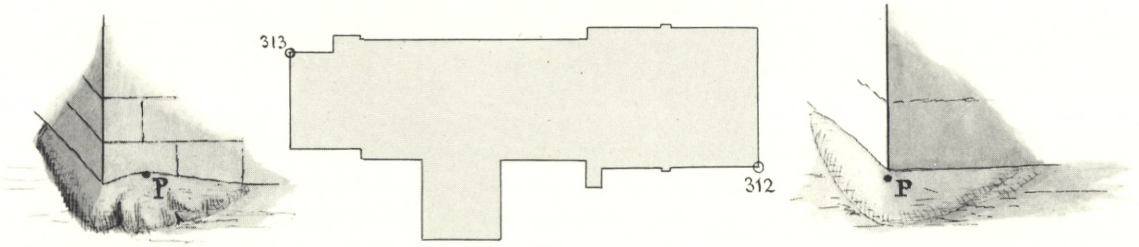
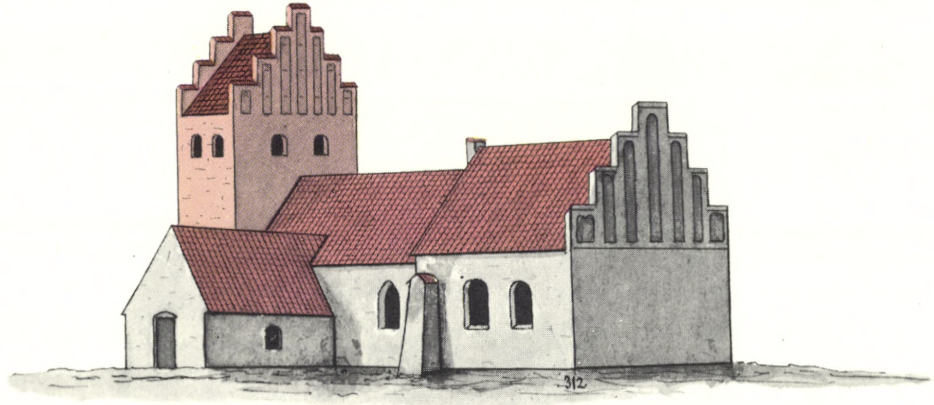
Plat 1 (1te H. Baa. 1897. Nr. 633).
 Grundsten i Finken S.V. Hjørne =
72.65 S. H.

Plat 2 (1te H. Baa. 1897. Nr. 634)
 Grundsten i Finken N.S.
 16 H. H. Vest for Søndskibets
 N. Ø. Hjørnet =
73.27 S. H.

Rev. 9/10 97
 J. P. Larsen

Sept 1897 af
 J. P. Jensen

1te H. B. 1897.
 Nr. 313: Grundsten i N.V. Hjørne af Taarn,
 0.4 Alabunder S. f. Hjørnet = 58.73 Alabunder

1te H. B. 1897. Nr. 312: Grundsten i S. Ø. Hjørnet af
 Finken (Hjørnet) = 55.05 Alabunder
 Bojesen, 1897.

Rev. 9/18 97
 J. P. Larsen

DRAGSHOLM Odsherred Nordvestsjælland
1895 W. Olsen (300:62)

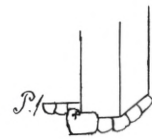
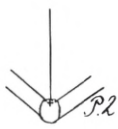
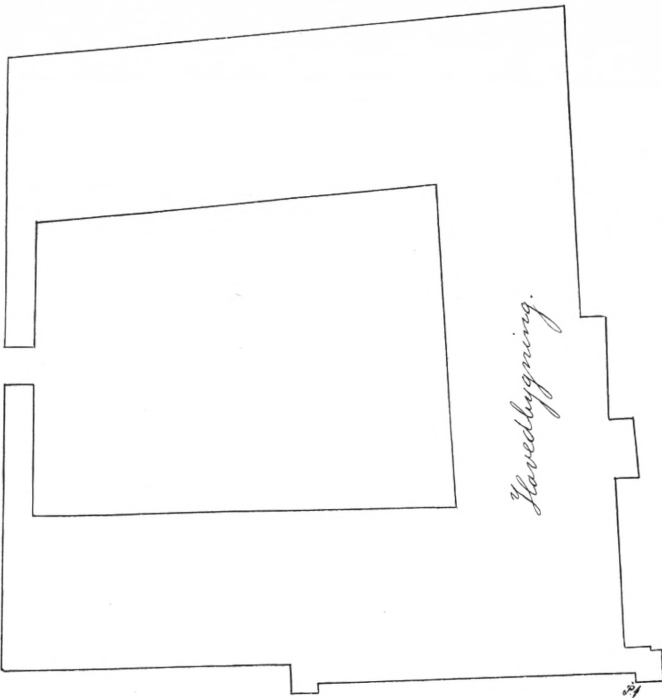
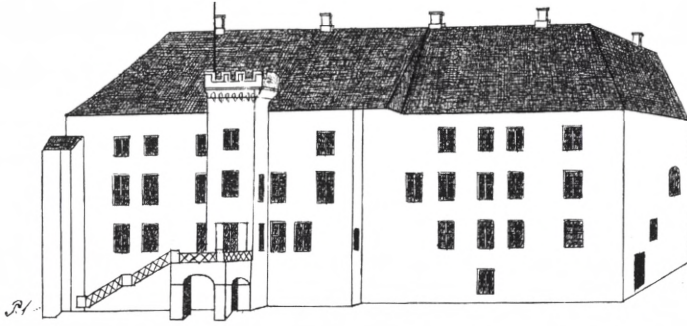
Udtørringen af Lammefjorden har vel i nogen grad sløret billedet af bispegården Dragsholms landskabeligt og strategisk helt enestående beliggenhed. Hvor Odsherreds halvø oprindeligt ved en smal jordstrimmel syd for Vejrhøjs storslåede bakkedrag var forbundet med det øvrige Sjælland, havde Roskildebispens tidligt placeret sin faste borg, som følgelig beherskede trafikken, som bevægede sig på den snævre landtange, med Sejrbugten på den ene side og den flade Lammefjord på den anden.

Ved reformationen blev gården som andet bispegods konfiskeret af kronen; blandt den første periodes kongelige lensmænd skal nævnes historikeren, kansler Arild Huitfeldt. Tiden frem til enevældens indførelse prægedes af forfald. 1661 gav Frederik III gården i pant til rentemester Henrik Müller for ydelser under sven skekrigene (jfr. s. 62). Stærkt forringet solgtes gården 1694 til en søn af admiral Cort Adeler, hvis slægt beholdt stedet indtil 1936. I slutningen af 1600-tallet vederfæredes slottet en gennemgribende ombygning, som resulterede i det barokke udtryk, som stadig behersker bygningen. På perspektivskitsen ses hovedkompleksets østside.

Undersøgelser i nyere tid har i sydfløjens murværk afsløret betydelige spor og levn af bl.a. bispeborgens vinduer, der har været ordnet i grupper på tre. Alt taler for, at det er det middelalderlige Dragsholms festsal, som har været udstyret med disse fornemme, rundbuede lysåbninger, der kun er lidt mindre end vinduerne i Roskilde domkirkes koromgang. At dømme efter udformningen må de henføres til midten af 1200-tallet.

Dragsholm Slot - Saareviile Lagn Ods Herred Halboek Amt

P.1. Kædelevellement N. 1346 P. Q. H. af Hovedbygning. Grundsten i S. V. H. af Modstands pille = 24.778
 P.2 do. " 1347 Grundsten i S. O. H. af sydl. Sidefløj " " = 25.977

Kontrolleret *gummeie*

Maaht 1895 af
 F. Olsen.

S. POULS KIRKE Korsør

1892 F. Hansen (299:155)

Indtil 1863 eksisterede i Korsør en middelalderlig kirke, der passende til byens funktion som overfartssted ved Storebælt var viet de vejfarendes beskytterinde S. Gertrud. Ved midten af forrige århundrede var denne kirke så medtaget, at man besluttede sig for at opføre en helt ny på samme sted. Projektet til kirken udarbejdedes af det københavnske universitetsbibliotheks bygmester J. D. Herholdt. Under opførelsen virkede den senere akademi-professor H. J. Holm som konduktør, mens tidens ledende dekorationsmalere, G. Hilker og F. C. Lund, udførte den indvendige udsmykning.

F. Hansens tegning, der kun er en halv snes år yngre end kirken, viser den dygtigt proportionerede, nyromanske bygning i røde mursten med den jerngitterhegnede græsplæne langs sydsiden (modsat normen står tårnet i kirkens østende). I anledning af Korsørs 500-års jubilæum 1926 blev tårnet forhøjet og forsynet med spir efter udkast af slotsarkitekt Thorvald Jørgensen.

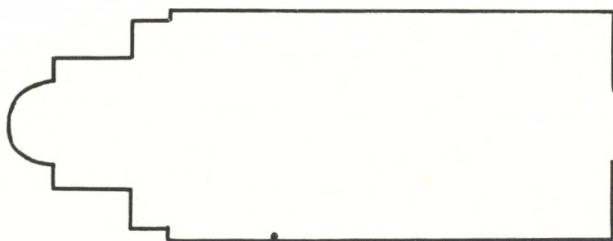
№ 567. P. 2. Kirke G. S.

№ 561. P. 1. Kirke S. S. i nedste
 Række Mursten. Stener
 rammet V. for
 Saarnspring med
 len 2' og 3' i indre
 fra Vest. = 5.82 (Kolometer)

S. S. af Saarn indover
 Gårde Løge
 i Haskusløv
 paa Riget =
 4.67 (Kolometer)

P. 1. = 5.82

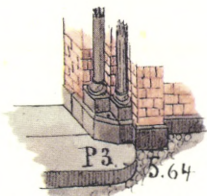
P. 2. = 4.67

P. 3. = 5.64

P. 2. 4.67

P. 1. = 5.82

P. 3. Paa Søkkeløstman nordens Grav
 Søjlerne ved den nordlige Vindgang
 indgangen til Kirken = 5.64 (Kolometer)

F. Hansen
 1892.

Revideret den 11/6 1892

[Handwritten signature]

VEDBYGÅRD Ruds Vedby sogn Vestsjælland
1894 G. Hansen (300:14)

Vedbygård i de skovrige egne på Åmosens sydside nævnes i højmiddelalderen lejlighedsvis som krongods. Ved mageskifte 1429 kom gården i slægten Ruds besiddelse. Den ældste af de bevarede bygninger sydfløjen, som på tegningen ses til højre, er bygget omkring år 1500 med ændringer og forhøjelse en menneskealder senere, samtidig med nordfløjens opførelse. Borggården lukkedes mod øst med en forlængst nedrevet spærremur, og senere i det 16. århundrede rejstes vestfløjen. I sidste halvdel af 1700-tallet fik bygningernes façader det klassicerende præg, som ses på tegningen. Det var bevaret indtil begyndelsen af dette århundrede, da komplekset førtes tilbage til det nuværende udseende med rensede mure, rekonstruerede renaissancevinduer, skydeskår og lignende.

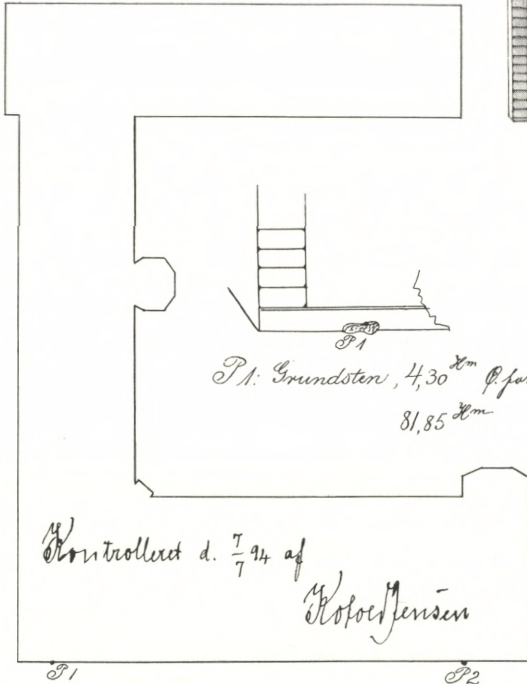
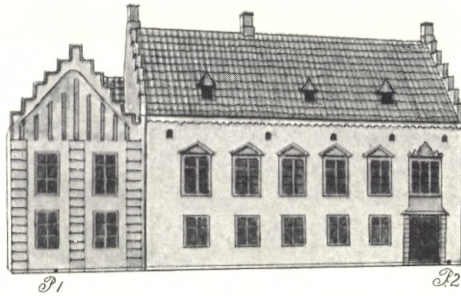
KLOSTERKIRKEN Sorø
1893 C. Nielsen (300:4)

Klosterkirken i Sorø tilhører ligesom S. Bendts kirke i nabobyen Ringsted (s. 98) det første danske teglstensbyggeri, der dateres til årene før 1170. Af periodens store monumenter er der ingen andre bevaret, der så klart som disse to kirker godtgør form og indhold i den ældre Valdemartids romanske arkitektur.

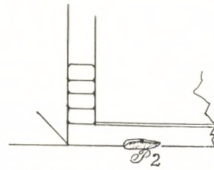
Det i sin tid særdeles rige Sorø kloster, der tilhørte cistercienserne, var stiftet 1162 af Absalon og afløste et ældre benediktineranlæg. Kirken, der var indviet til jomfru Marie, opførtes efter ordenens faste skema, der lagde vægt på enkelhed. Formentlig var byggeriet afsluttet ved Absalons død 1201, da han blev bisat i koret. Kirken blev gravkirke for Hvideslægten og mange af kongehusets medlemmer lige til dronning Margrethe, hvilket bidrog til dens store anseelse. C. Nielsens tegning giver et glimrende indtryk af den store basilikas nuværende beliggenhedssituation. Mod nord og øst skærmes kirken af parkens og kirkegårdens træer, mod syd, hvor tidligere klosterfløjene lå, ligger den frit og danner nordside i pladsen foran Sorø akademis hovedbygning.

Vedby Gaard

(set fra Syd)

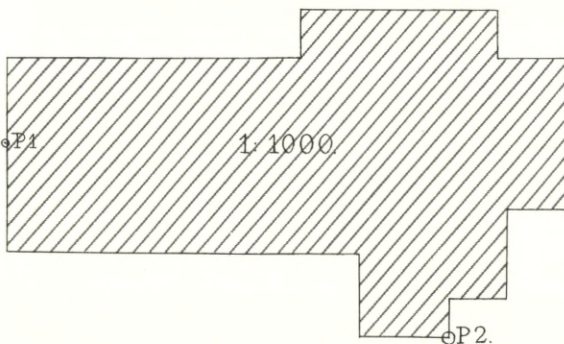
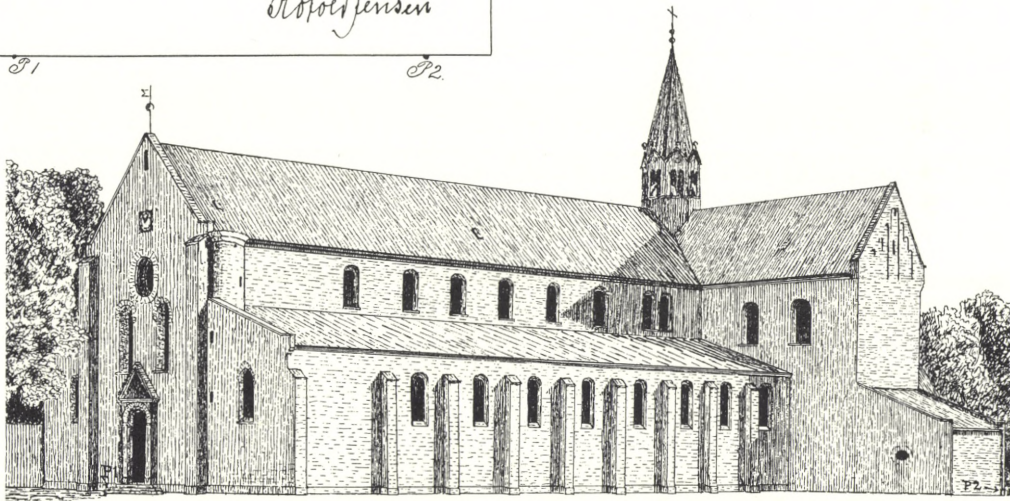
P1: Grundsten, 4,30^{km} Ø for sv. H.
81,85^{km}

P2: Grundsten, 2,05^{km} Ø for sv. H. af Port.
82,73^{km}

Kontrolleret d. 7/7 94 af
Kofod Jensen

Maalt og koteret i 1894 af Clausen!

^{N^o 1043}
P1. Kvednivelliment N. V. H. af 3' Trappelin ved
Hovedindgang til Kirken paa dens Vestside = 79,906^{K.M.}
^{1 Maale}
P2. Dug. Nivellim. S. Ø. H. af Sokkel i S. Ø. H. af
Ligkapel paa S. S. af Kirken = 78,231^{K.M.}

Maalt i 1893 af C. Nielsen

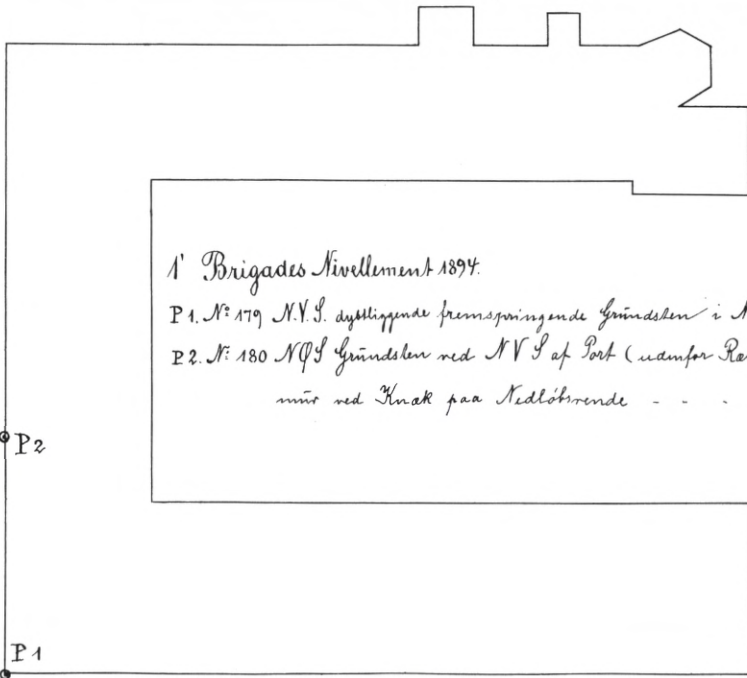
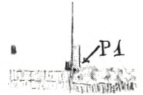
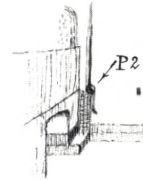
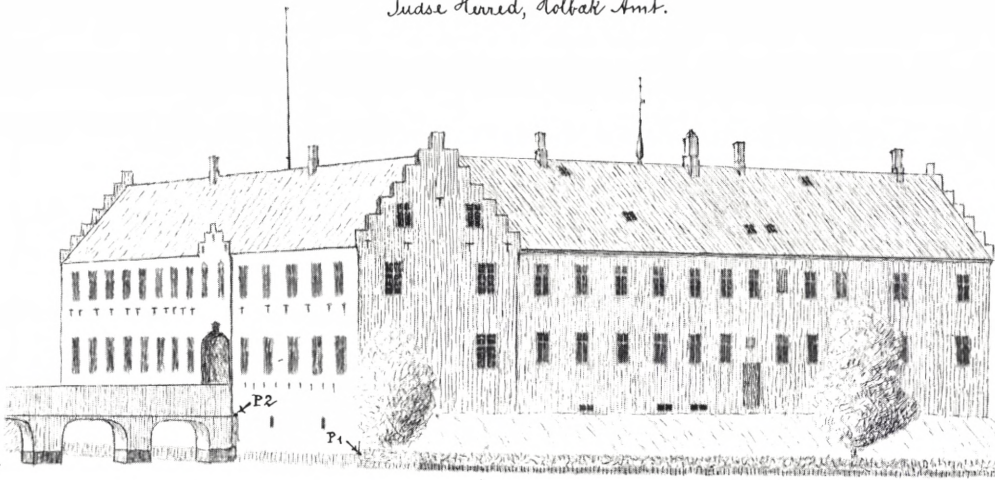
TORBENFELD Tuse herred Midtsjælland
1894 C. Nielsen (300:55)

I det bakkede og skovrige landskab sydvest for Holbæk, nord for Åmosen, ligger herregården Torbenfeld med sit gårdkapel Frydendal kirke. Tidligere kaldtes også godset Frydendal, men 1907 fik det atter sit oprindelige navn.

Gården, hvis ejerliste kan følges tilbage til først i 1300-tallet, er et vidtstrakt bygningskompleks, der er fordelt over flere holme i et oprindeligt sumpet terrain. Den egentlige borggård ligger på en ø yderst i slotssøen og er, som grundplanen viser, et trefløjet anlæg, hvor sydfløjen indeholder det ældste afsnit, der henføres til 1400-tallet. I sin kerne er østfløjen, hvor portgennemkørslen sidder i midten, et renaissancehus, men ombygget 1755. Den nuværende nordfløj er opført 1767 til afløsning af en ældre bindingsværkslænge.

Hele komplekset bærer i dag stærkt præg af ændringer, som gennemførtes i slutningen af forrige og begyndelsen af indeværende århundrede. Tegningen viser et stadium i denne proces, idet de kamtakke gavle hører ombygningen til. 1906 tilføjedes yderligere bl.a. et rund hjørnetårn i hver ende af østfløjen.

Frydendal,
 Judea Herred, Kolbak Amt.

1° Brigades Nivellement 1894.

P1. N° 179 N.V.S. dybtliggende fremspringende Grændsten i N. H. = 81, 85 halve Meter

P2. N° 180 N.V.S. Grændsten ved N.V.S. af Port (udfor Røkræks,

mür ved Knæk paa Nedlørende - - - = 84, 96 halve Meter

Maalt i 1894 af
 C. Nielsen

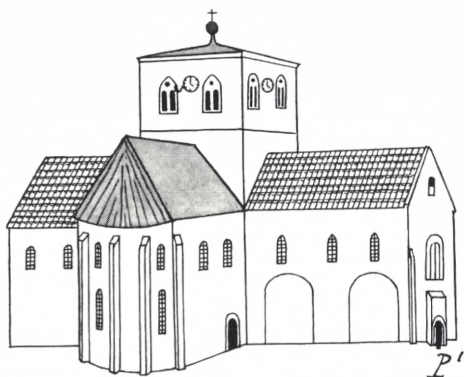
S. BENDTS KIRKE Ringsted
1892 A. Brygmann (299:164)

Til trods for Ringsteds vækst i de senere årtier er det på afstand stadig muligt at opleve den store kirkes højtliggende og dominerende placering. Kirken, der var lagt nær mødestedet for det sjællandske landsting, udmærker sig på adskillige måder, f.eks. tilhører den førstegrøden af teglstensbyggeriet i Danmark, og den var i middelalderen kongelig gravkirke gennem halvandet hundrede år.

Oprindelig udgjorde kirken en del af et benediktinerkloster, hvor dyrkelsen af den 1131 myrdede Knud Lavard spillede en fremtrædende rolle. Ved det store, politisk afgørende møde i kirken 1170, da bl.a. den nyligt helgenkårne hertug blev skrinlagt på højalteret (jfr. s. 56), og hans søn, Valdemar den Store, fejrede sin overenskomst med ærkebispens, der samtidig kronede kongens søn Knud, var opførelsen af den nuværende bygnings østparti vist netop afsluttet. Selvom østafsnittet kun udgør omkring halvdelen af den eksisterende bygning, må det dengang have været blandt de største kirkerum i landet.

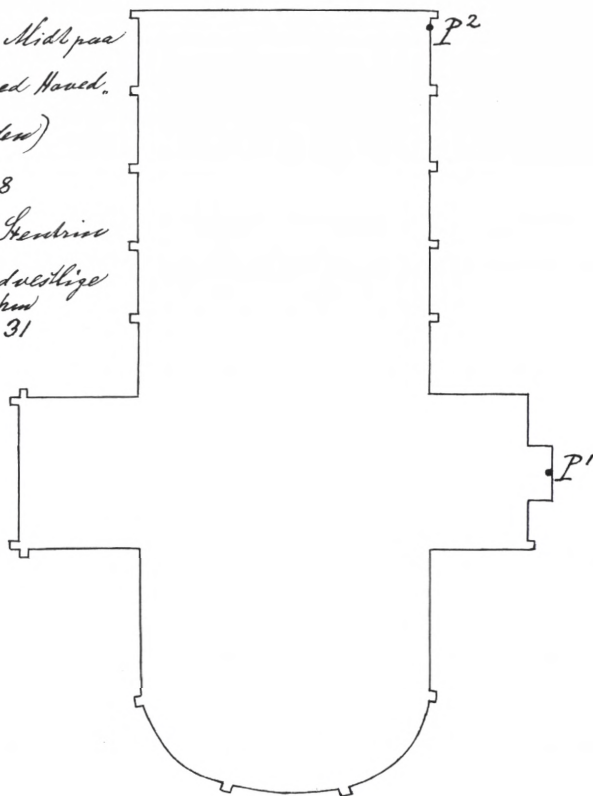
Den reducerede skikkelse, som kirken har på Brygmanns tegning, skyldes i første række en brand 1808, hvorefter der kun var råd til en nødtørftig udbedring af skaderne. Ved denne lejlighed blev bl.a. de fire østkapeller på tværskibet revet ned. En meget begrænset reparation fandt sted 1868-69, men først 1900-09 blev kirken under H. B. Storcks ledelse genopbygget i en efterligning af det oprindelige og fik den form, vi kender i dag.

P¹ Nivellermands N. 1205. Midtpaa
 Nordkant af Flisen ved Hoved-
 indgangen. (Vestsiden)
 108, 028^{kan}

P² Midtpaa Nordkant af Stenris
 ved Indgang, ved nordvestlige
 hjørne af Kirken 108, 31^{kan}

Maalt i 1892 af Byggesmann

Rev. Medemann

VALLØ Bjæverskov herred Østsjælland
1892 B. Thomsen (299:120)

Det storartede renaissanceslot Vallø, få kilometer syd for Køge, er ved sine blomsterarrangementer i den vidtstrakte park blevet alment kendt i vore dage. Bygningens svære, røde mure, der etagedeles med sandstensbånd og oplives ved andre, lyse detaljer, krones med svungne gavle og festlige spir. Gårdens historie føres tilbage til middelalderen, da de skiftende ejere gennemgående var folk, der stod kongen nær.

Omkring 1580 begyndte fru Mette Rosenkrantz, Peder Oxes enke, opførelsen af den nuværende sydfløj med de kraftige tårne og hovedporten, hvis stenhuggerarbejde viser slægtskab med bl.a. det få år ældre Lystrup (s. 70). Uoverensstemmelser med søsteren Birgitte førte hurtigt til, at gården ved en høj mur opdeltes i to afsnit! 1616 blev Ellen Marsvin ejer, og da datteren Kirstine Munk 1629 skiltes fra Christian IV, rejste hun til Vallø. Der byggedes videre i denne tid og senere, da rigsråd Christen Skeel til Fusingø erhvervede gården. Indtil begyndelsen af 1700-tallet fulgte byggeriet de arkitektoniske signaler, som var fastlagt i begyndelsen.

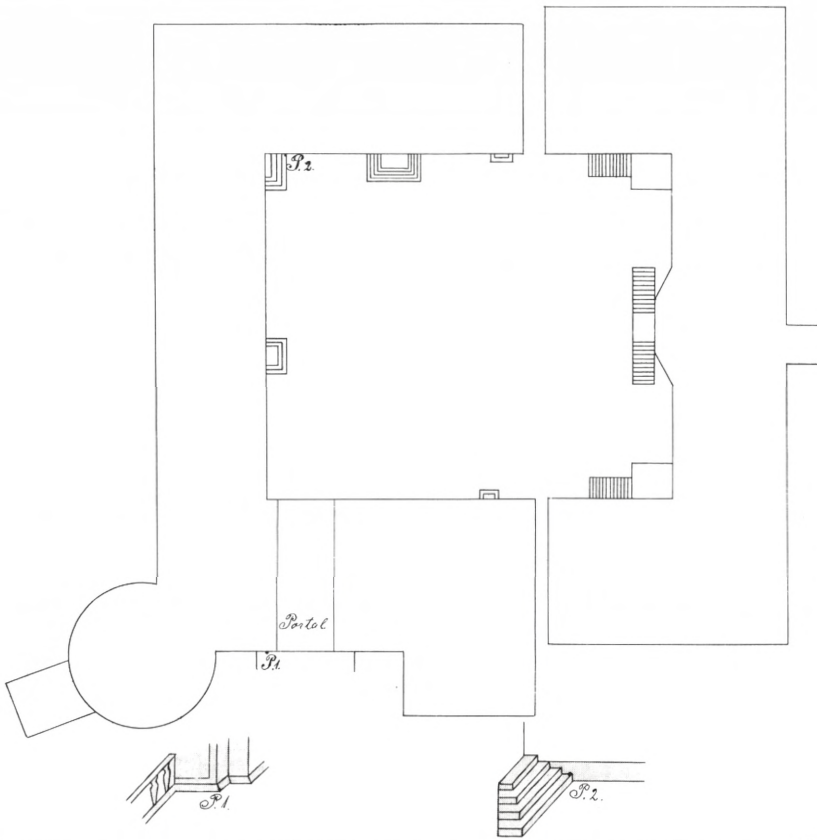
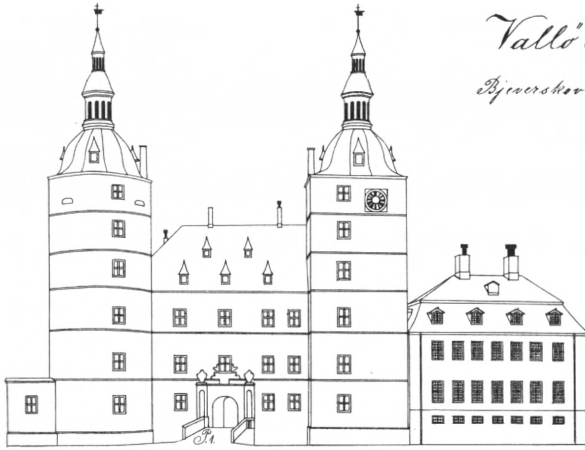
1731 overdrog kongen Vallø til dronning Sophie Magdalene, som dér oprettede en adelig stiftelse. Hun gav arkitekten Laurids Thura til opgave at lukke gården med en østfløj. Herefter opførtes „Det hvide Stift“ i tidens stil med en ottekantet pavillon i midten og for hver ende en højere fløj med mansardtag.

På Thomsens tegning, der viser sydsiden efter slottets istandsættelse i 1860'erne, ses til højre Thuras tilbygning, der f.eks. kan sammenlignes med samme arkitekts lidt yngre pavilloner til Frederiks Hospital (det nuværende Kunstindustrimuseum) i Bredgade.

1893 hærgedes Vallø af en fortærende brand, der ødelagde de værdifulde sale og det meste inventar. Da slottet under Hans J. Holms ledelse genopførtes 1893-1903, bevaredes kun midtpartiet af „Det hvide Stift“.

Vallö Slot.

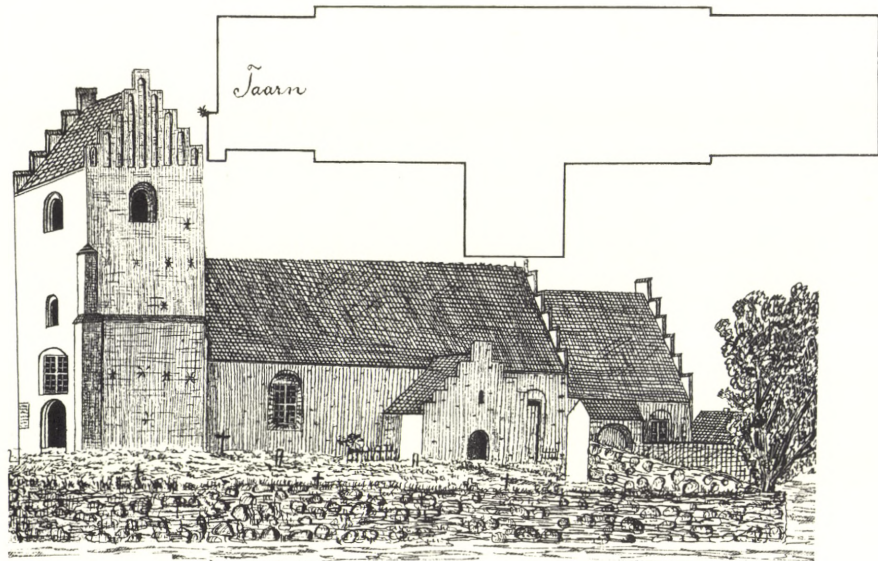
Björnska Herred Præstebent.

P. 1 Støllemaalpunkt et. 108, S. 4 Hørd. i Portel S. G. Hj. af Jordlykke h. Y. Dobbeltmåle = 31,07 Hektemeter } 1 M. 29,5
 . 2 . . . . . 107, Jord. S. et. Y. Trappe, nedest Træ, et G. Hjørne = 31,23 . . . } 109,2

Rev 4/8 92
 K. Amundsen

Mætt. 1892 af P. Thomsen

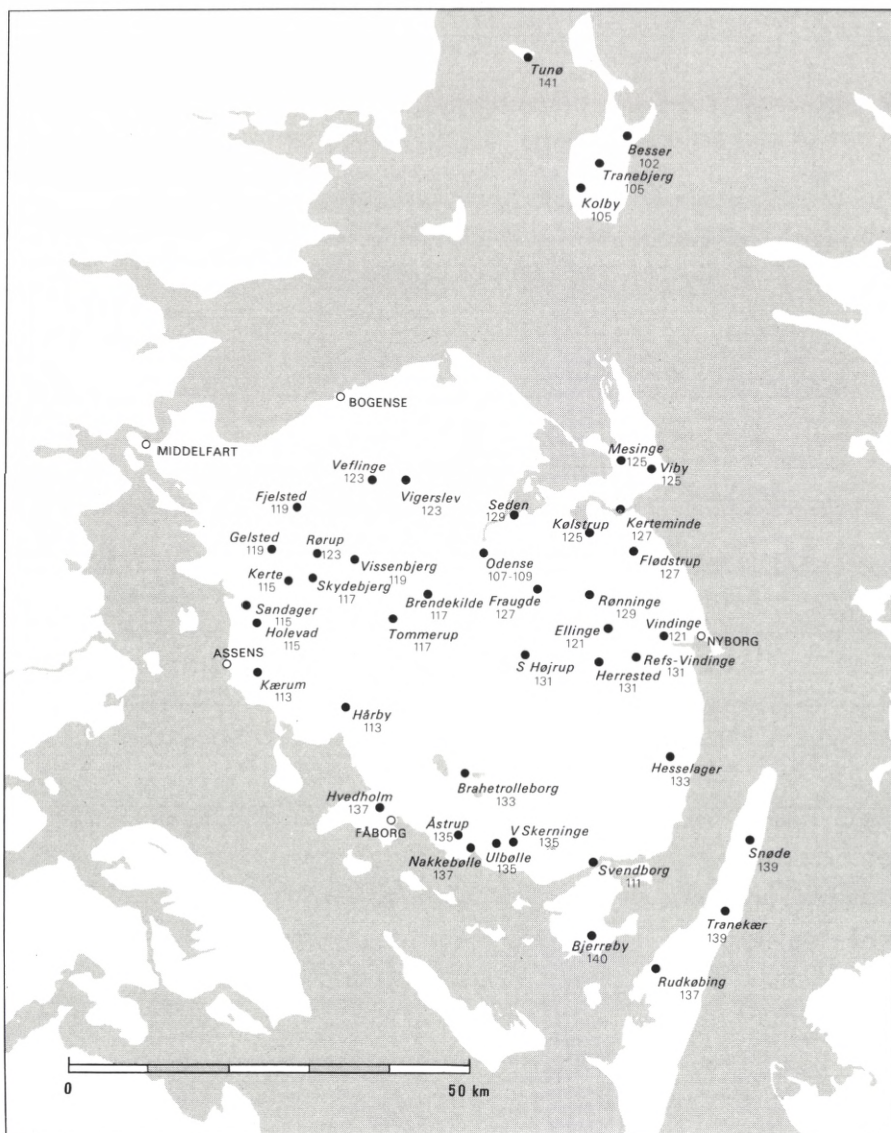

BESSER KIRKE Samsø

1863 (296:125)

De ældste partier af kirken i Besser, der ligger på øens østside, ikke langt fra Stavnsfjord, er vel fra tiden omkring år 1300 og opført af tegl. I middelalderens sidste fase foretog man væsentlige udvidelser og ombygninger: Skibet blev forlænget mod vest, hvilket vist skete, mens Jens Iversen Lange sad på Århus bispestol (1449-82); samtidig eller nogle år senere tilføjedes tårnet, hvis gavle, som det er almindeligt på Samsø, vender mod syd og nord. Før reformationen ændredes koret til den nuværende form, hvor kirken indvendig virker som ét langt rum. Det er omtrent samtidigt, at våbenhuset opførtes foran skibets syddør.

I store træk ser kirken stadig ud som på vor tegning; dog er vinduerne øget 1868. Den største forandring er afstedkommet på grund af kirkegårdens (fortsatte) udvidelse, hvorved den portal, som på skitsen ses placeret i sammenhæng med det hegnende dige, er efterladt ene i gruset foran våbenhuset.

Kortet angiver beliggenheden af de kirker og bygninger på Samsø, Fyn og Langeland, som beskrives s. 102-141. Tallet under hvert navn angiver den side, hvor vedkommende bygning gengives. For orienteringens skyld er suppleret med enkelte, ikke omtalte købstæder.

KOLDBY KIRKE Samsø

1863 (296:124)

Koldby, nær vestkysten på Samsøs sydligste del, har en kirke, hvis bygningshistorie i hovedtræk svarer til øens andre kirkers: En højgotisk teglstensbygning er i middelalderens sidste århundrede udvidet og ombygget. At dømme efter et (forsvundet) kalkmalet våben på et af hvælvene, må en større del af disse arbejder henføres til perioden 1449-82, da Jens Iversen Lange var biskop i Århus. Udformningen af blændingsgavlene på tårnet og de andre tilbygninger har nære paralleller i omegnen af stiftsstad.

Tegningen udmærker sig ikke ved grafisk kvalitet eller korrekt gengivelse af arkitekturen, men har sin interesse og charme ved at skildre det ligtog, der bevæger sig hen imod kirkegårdens låge.

TRANEBJERG KIRKE Samsø

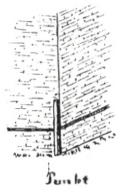
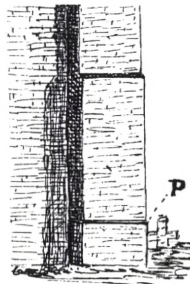
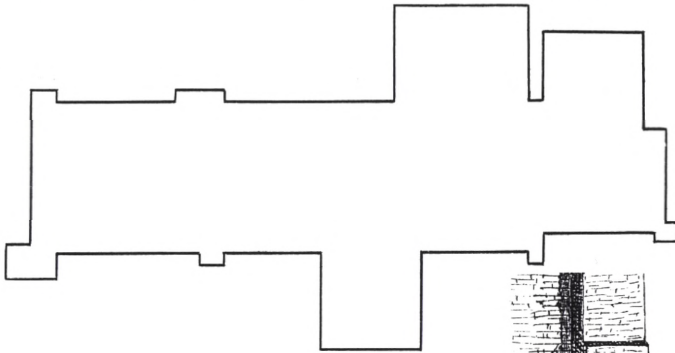
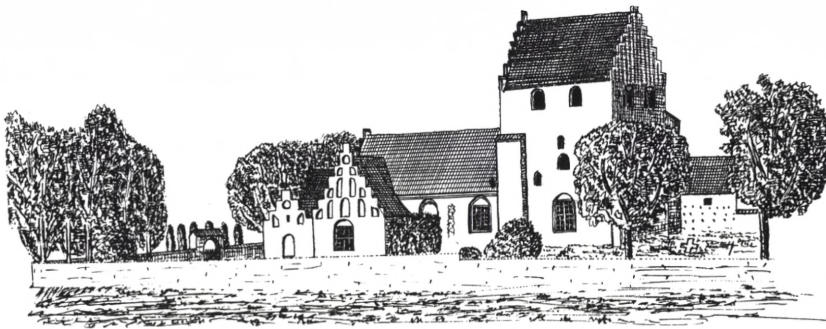
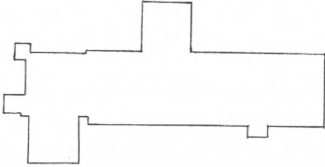
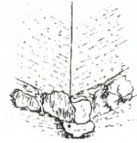
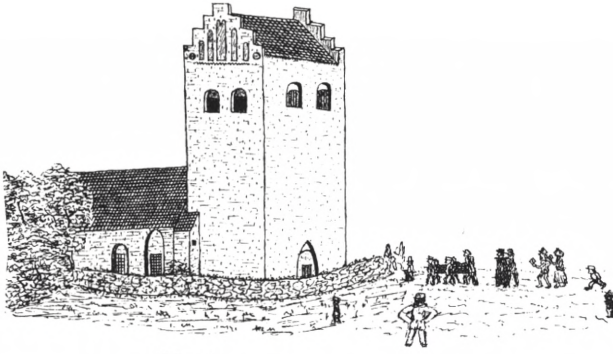
1863 (296:125)

Tranebjerg midt på Samsøs sydlige del er øens største bymæssige bebyggelse, og her ligger øens betydeligste kirke, hvis imponerende, ydre virkning ikke mindst beror på det helt usædvanligt store, tunge tårn. Kirken med sine udbygninger og den senmiddelalderlige kirkelade ved søndre kirkegårdsdige etablerer et meget værdifuldt arkitektonisk milieu.

Den oprindelige kirke bestående af skib og kor er rejst i tegl omkring år 1300. I catholicismens sidste årtier gjordes en række tilføjelser: Et sakristi byggedes på korets nordside og i vest rejstes tårnet, hvor detaljer leder tanken hen på, at det kunne benyttes i forsvarsøjemed. Foran skibets syddør opførtes det senere ændrede våbenhus. Endelig omkring 1550 byggedes kapellet på nordsiden, samt et på sydsiden. Sidstnævnte nedrevet allerede før 1863.

På tegningen skimtes laden til højre for tårnet, og øst for koret gengives en muret portal, der sikkert er senmiddelalderlig. Kirkegårdsmuren i billedets forgrund er nu forsvundet.

I Tranebjerg by har guiden afsat et målepunkt på det nygotiske tinghus, der var bygget kun tre år før hans ankomst.

Junt

KIRKER I ODENSE

1863

Den fynske hovedstad og stiftsby var i middelalderen et rigt, kirkeligt centrum. Foruden domkirken rummede Odense adskillige kirker og klostre, hvoraf hovedparten forsvandt ved reformationen og i tiden derefter. Da guiden 1863 var i Odense, valgte han at afsætte målepunkter på byens tre middelalderlige kirker. Alle tre tegninger har interesse ved at gengive bygningerne i en tilstand, som ikke mere eksisterer.

S. KNUDS KIRKE, domkirken (296:130)

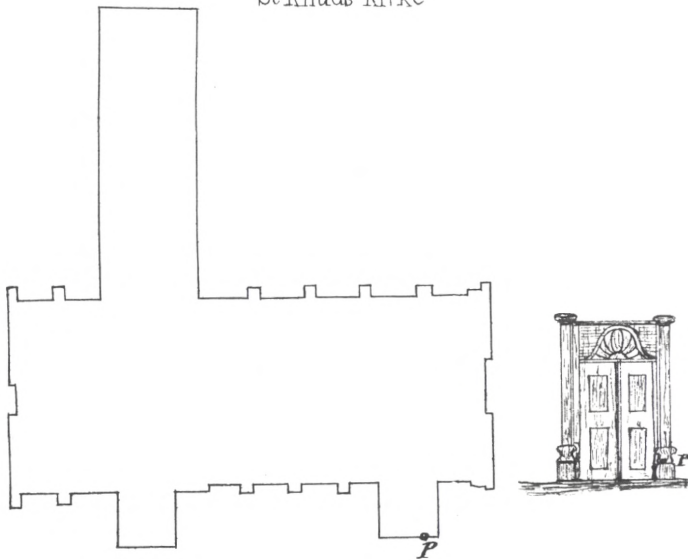
Tegneren har siddet i Flakhaven og set den højmiddelalderlige basilika fra nordvest, hvor den klare bygning beherskes af det efterreformatoriske tårn over vestfrontens prægtige, spidsbuede storblænding. Spiret er fra 1783-85. Den nuværende kirke, som afløste en frådstensbygning fra slutningen af 1000-tallet, er opført over en lang periode begyndende omkring 1290. En bemærkelsesværdig indskrift på teglplader forløber i vestenden under sideskibenes gesims og beretter, at biskop Gisico (1286-1300) rejste denne del. Byggeriet fortsattes i kirkens østre ende, før det ældre tværskib blev nedrevet engang i 1400-tallet.

Ved kirkens nordside ses to, relativt sene tilbygninger: Østligt (til venstre) et gravkapel, som Henning Walkendorff byggede 1631-34, vestligt (til højre), foran kirkens norddør, et våbenhus fra 1619, der som årstallet på gavlen viser, blev ændret 1754. Ved kirkens hovedreparation under J. D. Herholdts ledelse 1868-74 sløjfedes denne bygning, og blandt andre, ydre ændringer ved samme lejlighed skal nævnes, at gavlene fik kamtakker.

St Knuds Kirke

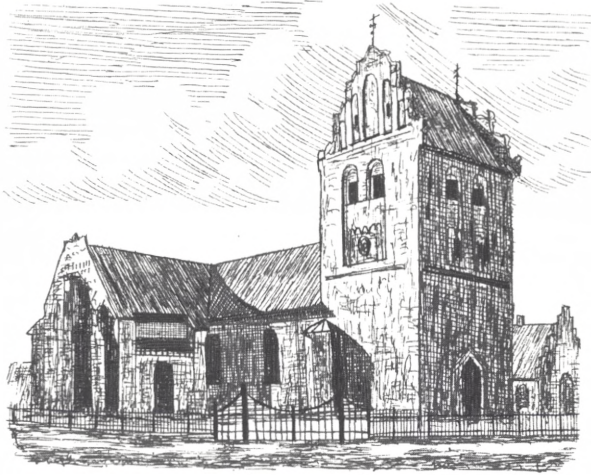
VOR FRUE KIRKE (296:131)

Vor Frue kirke, der ligger på åens nordside i den østlige udkant af det gamle Odense, er rejst i første del af 1200-tallet. Den må have afløst en ældre kirke, hvis granitkvadre indgik i det nye byggeri. Den højmiddelalderlige teglstenskirke, hvis korsform fremgår af planskitsen, ses på tegningen fra nordvest, hvor det senmiddelalderlige, brede tårn dominerer. Efter reformationen har kirken været underkastet adskillige ændringer og istandsættelser. Under treårskrigen tjente den som magasin, men blev umiddelbart efter udbedret af bygningsinspektør C. A. Møller. Det er kirkens udseende i denne periode, som ses på tegningen. Allerede 1865-67 blev den påny restaureret, denne gang af C. Lendorf, der med hårde midler søgte at gengive den dens middelalderlige skikkelse.

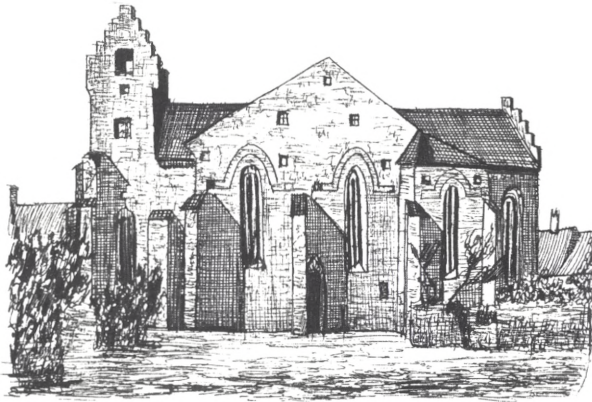
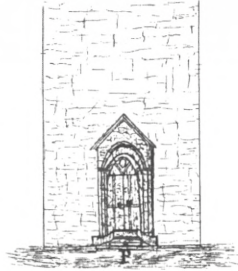
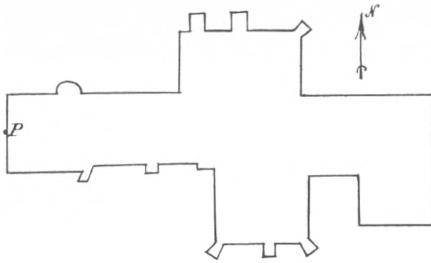
S. HANS KIRKE (296:131)

S. Hans kirke, der i middelalderen tillige var indviet til Mikael, ligger i den nordlige udkant af det gamle Odense. Kirken tilhørte byens johanitterkloster, der senere ombyggedes til det nuværende slot. Modsat det gængse skema for et klosteranlægs disposition udgør kirken en selvstændig fløj, der springer frem og står vinkelret på klosterfirkantens østre længe. Johanitterordenens blomstrings-tid i Odense faldt i 1400-tallet, og efter alt at dømme er hovedparten af kirken da også fra dette århundrede og tiden frem til reformationen. Grundridset giver indtryk af den meget langstrakte, egentlige kirkebygning, hvortil både på nord- og sydsiden slutter sig betydelige udbygninger. På tegningen ses sydsiden med et stort dobbeltkapel, hvis sydvestre stræbepille er bemærkelsesværdig ved at indeholde en udvendig prædikestol (som dog ikke er med på skitsen). Kirkens yngste, middelalderlige parti er sikkert det lille tårn i vest fra de første årtier af 1500-tallet.

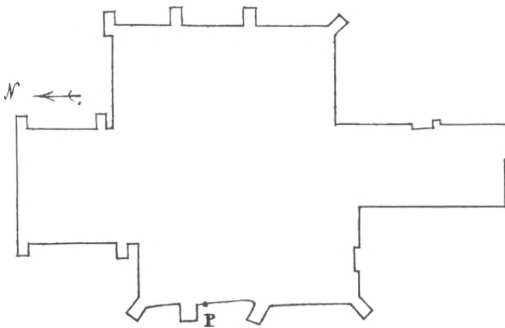
Efter en reparation 1749-50, da bl.a. sydkapellerne fik det store tag og den fælles gavl, underkastedes kirken 1878-80 en hårdhændet, romantisk ombygning af L. A. Winstrup og C. Lendorf, der gav bygningen sit nuværende, tørre ydre.

Frue Kirke.

St. Hans Kirke.

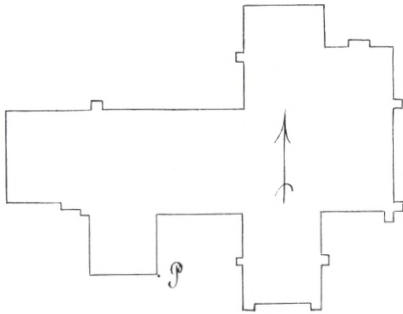
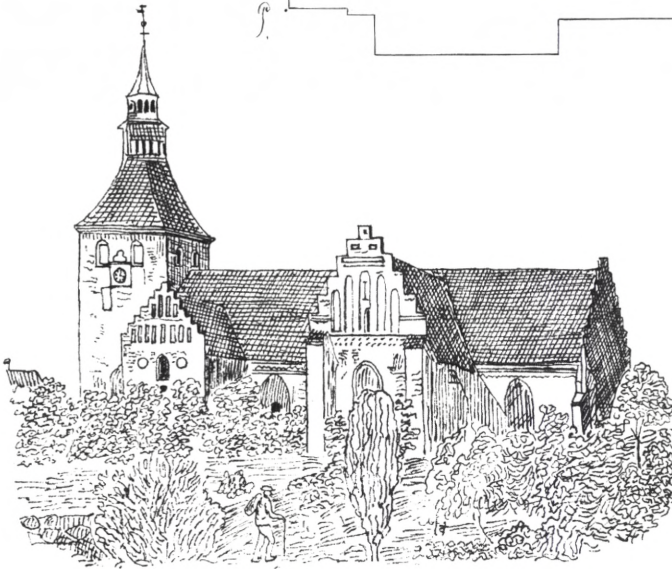
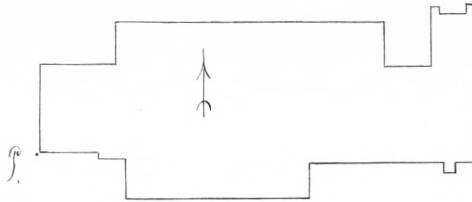
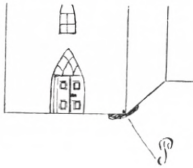
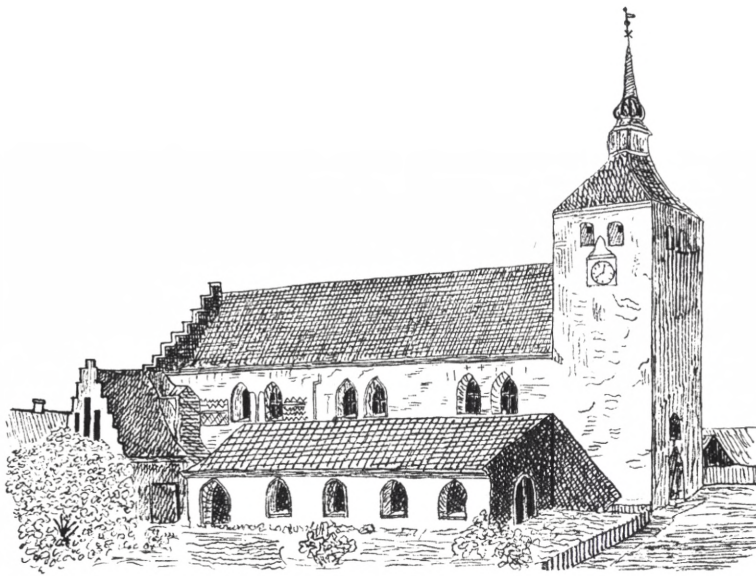

S. NIKOLAJ KIRKE Svendborg
1863 (296:119)

Det var kun rimeligt, at de søfarendes beskytter bisp Nikolaus af Myra fik en kirke i havnebyen Svendborg. Den nuværende bygning er en af landets mest interessante repræsentanter for det senromanske teglstensbyggeri, hvor en indflydelse fra Nordtyskland gør sig gældende. Karakteristisk i så henseende er den lave taghældning på sideskibene og de parvis placerede vinduer i basilikaens midtskib. På korets façade ved siden af det sengotiske sakristi har guiden markeret den festlige og særprægede samling af mønstermurværk og friser, der var på mode ved kirkens opførelsestid omkring midten af det 13. århundrede. Tårnets spir er fra 1763. Tegningen er udført før kirken 1892-94 af H. B. Storck underkastedes en gennemgribende restaurering.

VOR FRUE KIRKE Svendborg
1865 (296:120)

Vor Frue kirke, på nordsiden af torvet, er den yngste af det egentlige Svendborgs bevarede, middelalderlige kirker. Beliggenheden i dag er mindre charmerende end på tegningen, hvor der imellem kirkegårdens buske og træer skimtes de ældre stendiger, som forsvandt ved regulering 1884 og senere. Korsarmene og koret, der er udvidelser af den senromanske kerne, stammer fra en sengotisk ombygning; i samme periode tilføjedes sakristiet på korets nordside, våbenhuset foran skibets syddør samt tårnet, hvis spir dog vist er fra 1768. Indtil 1884 stod den store teglstenskirke med hvidkalkede façader, der lod ane spor og fragmenter efter ombygninger og tidligere stadier. Da Ove Petersen nævnte år foretog en gennemgribende restaurering, bankedes hvidtekalken af og bl.a. indrettedes våbenhuset til ligkapel, mens sakristiet blev erstattet af en nybygning.

HÅRBY KIRKE Båg herred Vestfyn
1865 (296:152)

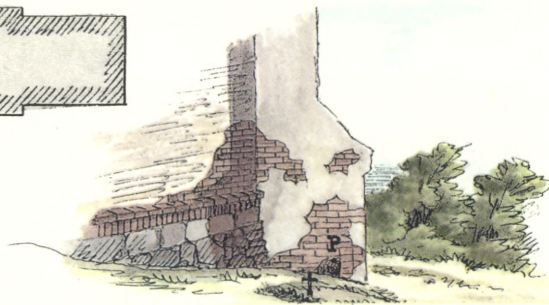
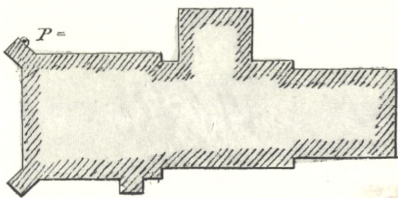
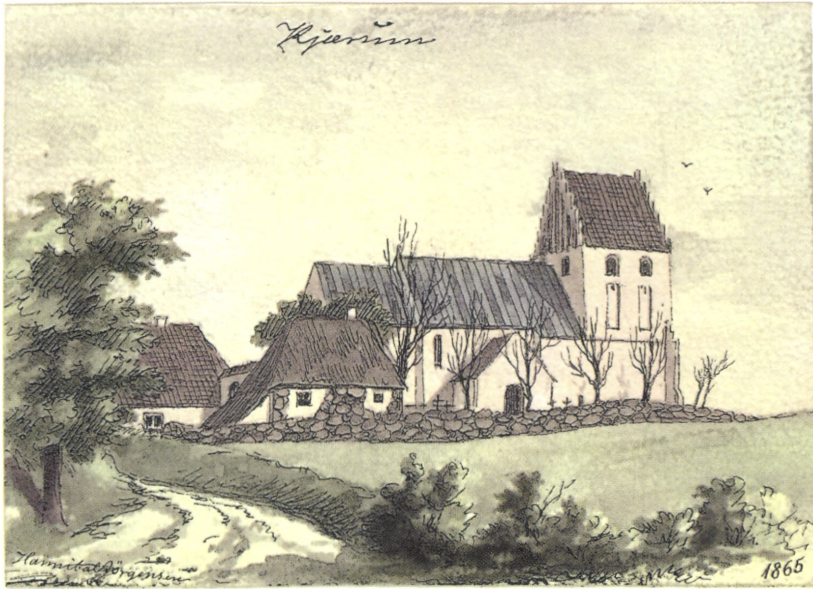
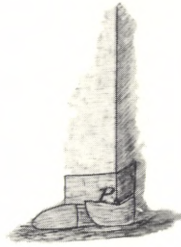
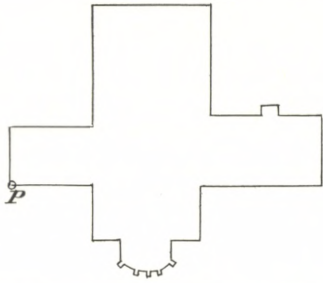
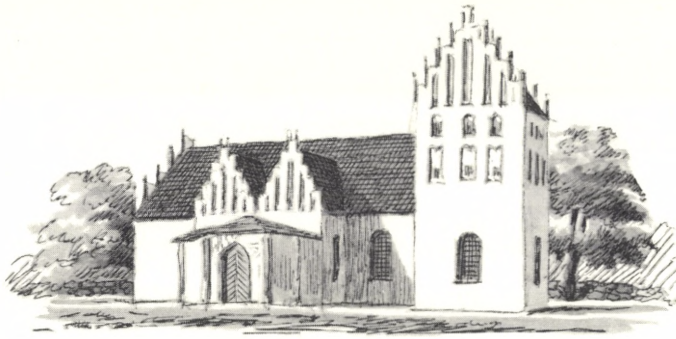
Hårby ligger på Sydvestfyn, oven for en vig i Helnæs bugt, og den store, med blændinger rigt udstyrede kirke ser på tegningen ud til intet særskilt kor at have. I virkeligheden er det modsatte tilfældet, idet den romanske kampestenskirkes kor er bevaret i den skikkelse, det fik ved en østforlængelse i sengotisk tid. I samme periode opførtes tårnet og det dobbelte kapel på skibets nordside. 1856 foretog N. S. Nebelong en betragtelig udvidelse af kirken ved at opføre den store søndre korsarm, som fremgår af grundridset. Det er vistnok på samme tid, at det kantede våbenhus byggedes foran nordkapellerne.

KJÆRUM KIRKE Båg herred Vestfyn
1865 Hannibald Jørgensen (296:143)

Kjærum kirke, der i middelalderen var viet til S. Laurentius, har romansk kor og skib, der er bygget af frådsten (kildekalk), suppleret med kridt og kamp. Til den oprindelige bygning er senere føjet et tårn i vest og et våbenhus på nordsiden, begge af munkesten.

I det lille format kan tegningen ikke medtage skibets rundbuefrise og andre detaljer, der lod sig udføre i det letbearbejdelige byggemateriale; men den skildrer til gengæld beliggenhedssituationen i det bakkede fynske landskab, hvor kirken er nabo til Kærumgård, hvis historie kan føres tilbage til tiden før reformationen.

Ved en restaurering 1891-94 ved arkitekt N. P. Jensen blev fremdraget tre højtsiddende vinduer på skibets nordside. Ligeledes efter at Hannibald Jørgensen udførte sin tegning blev kirkens blytag erstattet af tegl, og det egnstypiske hus i kirkegårdens nordøstre hjørne afløst af et uinteressant ligkapel. Ligeledes er kirkegårdsdigerne siden sat om.

SANDAGER KIRKE Båg herred Vestfyn
1865 (296:146)

Kirken i Sandager på Vestfyn nær Lillebælt udmærker sig ved et elegant spir på tårnets tag. Det spir, som gengives på tegningen, brændte 1897, men et nyt er siden sat op. Kirkens kraftige tårn, som på tegningen er gjort lidt for højt, er en sengotisk tilføjelse til det romanske skib. På alle fire sider er det dekoreret med blændinger, som tegneren imidlertid har udeladt. De to udbygninger, som grundplanen viser på kirkens nordside, er et stort trappehus ved tårnet og et våbenhus foran skibets norddør.

HOLEVAD KIRKE Båg herred Vestfyn
1865 H. Schultz (296:146)

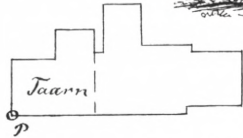
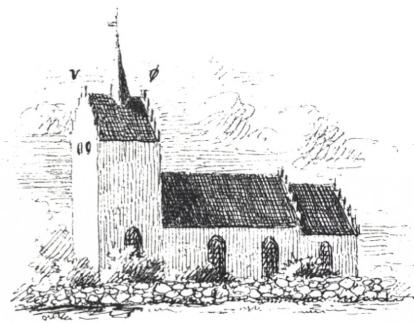
Holevad ligger en mils vej nordøst for Assens, nogle kilometer inden for den fynske Lillebæltskyst. Kirken, der i middelalderen var viet S. Nikolaj, er en bygning, hvis kor i sengotisk tid udvidedes mod øst. I samme periode rejstes det svære vesttårn samt våbenhuset med den høje niche, hvori døren er anbragt.

KERTE KIRKE Båg herred Vestfyn
1866 H. Schultz (296:147)

Kerte kirke på det vestlige Fyn er en anselig langhuskirke, der indeholder levn af den oprindelige, romanske bygnings skib. Dette er på sydsiden opført af tilhugne granitkvadre, på nordsiden af rå kamp. Det tilhørende kor med apsis blev sløjfet i den senere middelalder, da skibet udvidedes både mod øst og vest. I samme periode lagdes på sydsiden et kapel og senere føjedes hertil et våbenhus. Det efter danske forhold helt usædvanlige ved Kerte kirke er dens fritstående tårn, som i sengotisk tid er rejst sydvest for den øvrige bygning. Denne situation lader antage, at det nuværende tårn har afløst en tømret klokkestabel.

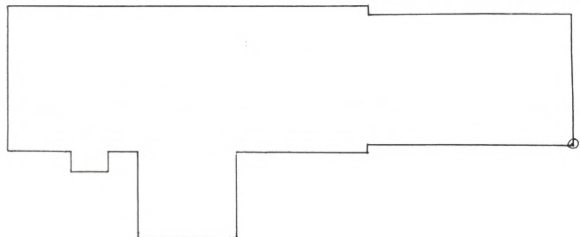
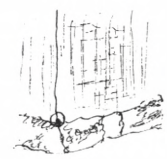
På skitsen har Schultz tegnet kirken fra sydøst, hvor kampanilen skimtes til venstre mellem træerne.

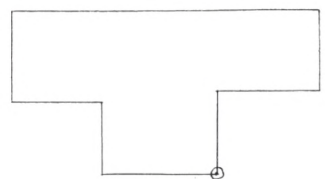
seet fra Sydøst

W. Schüb.

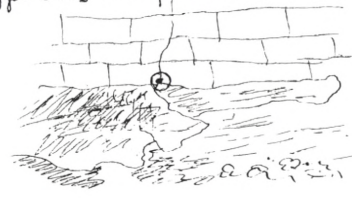

W. Schüb. 66.

Kjerke Kirke seet fra Sydøst.

Fast Punkt i Udbygningens
sydøstlige Hjørne = 171,35
(ligger c. 1½' over foden)

TOMMERUP KIRKE Odense herred Fyn
1866 C. Frellesvig (296:136)

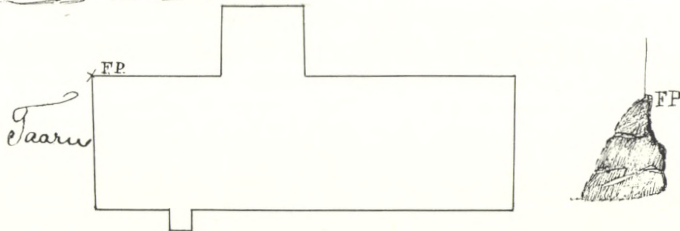
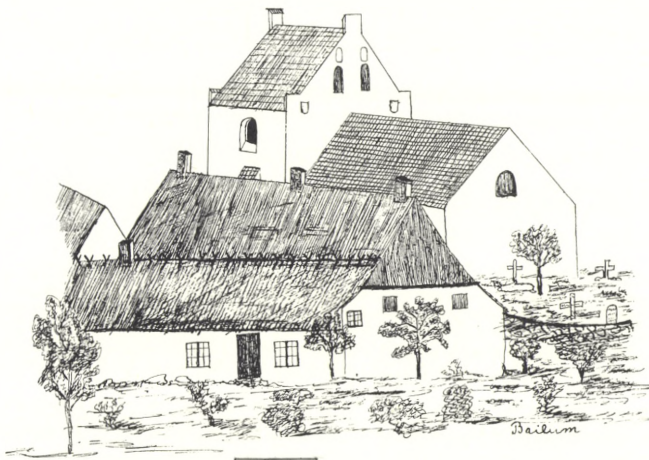
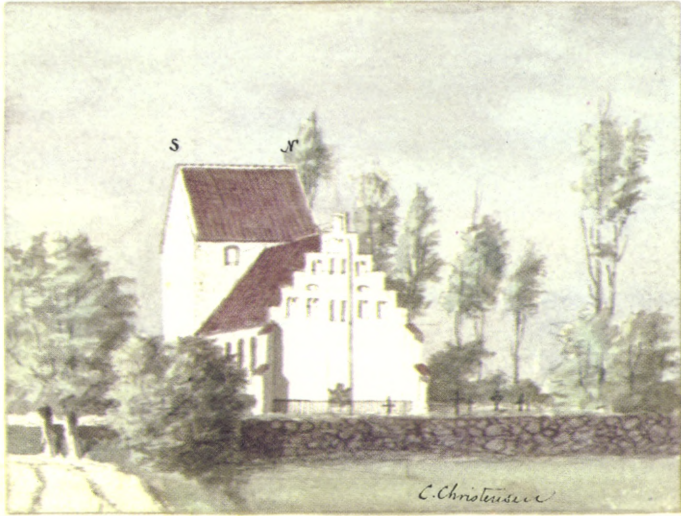
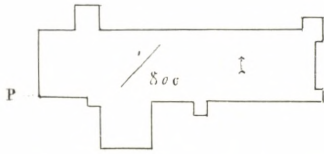
I 1860'erne udgjorde Tommerup en lille bebyggelse i det bakkede fynske land, men beliggenheden ved jernbanen mellem Nyborg og Strib skulle snart ændre denne situation. Vor tegning fastholder den gamle tilstand ved kirken, der på den tid omgaves af de senere sløjfede hegnsmure. Ved kirkegårdsmuren ligger et mindre hus med storkerede på taget, måske en udbygning til den ligeledes fjernede præstegård. Den oprindelige kirke, hvoraf langhuset er delvis bevaret, er bygget af kampesten; omkring 1500 rejstes et nyt murstenskor i bredde med skibet. Ved samme tid tilføjedes våbenhuset og det lave tårn. Et par år efter afslutningen af første verdenskrig blev kirken gennemgribende forandret, idet arkitekt Jens Christensen på nordsiden opførte et sideskib, kaldet „Fredsføljen“, og samtidig forhøjede tårnet, der fik en firsidig pyramide-top.

BRENDEKILDE KIRKE Odense herred Fyn
1866 C. Christensen (296:135)

Den hvidkalkede kirke, der er bygget af munkesten, er af den sen-gotiske langhustype uden selvstændig korbygning. Det lille våbenhus, der ligger usædvanlig langt mod vest på kirkens sydside, bruges i dag som ligkapel. Midt på skibets blændingsprydede østgavl er en pille – som tegneren har glemt på sit grundrids – der oprindeligt bar et af de messeklottespir, der har været udbredte på Fyn. Der er bevaret rester af spirets ottekantede bundparti.

SKYDEBJERG KIRKE Båg herred Fyn
1866 E. Bailum (296,148)

Kirken i Skydebjerg bestod oprindeligt af skib og kor af kampesten med tilhugne kvadre i hjørnerne; i middelalderens sidste tid tilføjedes ved skibets vestgavl et tårn, der var planlagt højere, men klokkestokværket nåede aldrig fuld højde. Nogle år før tegningen udførtes, ombyggedes kirken gennemgribende, idet koret blev revet ned, hvorefter skibet forlængedes mod øst.

FJELSTED KIRKE Vends herred Fyn

1866 P. Hansen (296:164)

Fjelsted ligger tæt nord for hovedvejen mellem Odense og Middelfart og omtrent midtvejs mellem de to byer. Kirken var i middelalderen viet S. Laurentius. Bygningens ældste dele er kor og skib, der er udmærket bevaret, bortset fra næsten uundgåelige ændringer, såsom nye og større vinduer og omsætning af murværk. Både våbenhuset foran skibets syddør og vesttårnet er sengotiske. Siden P. Hansen udførte sin skitse, er tårnets kamtakker rekonstruerede, og på kirkens nordside er der tilføjet en betydelig korsarm.

GJELSTED KIRKE Vends herred Fyn

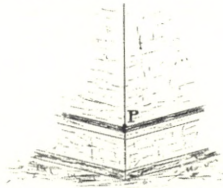
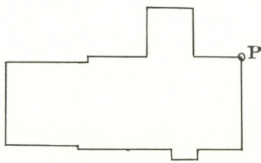
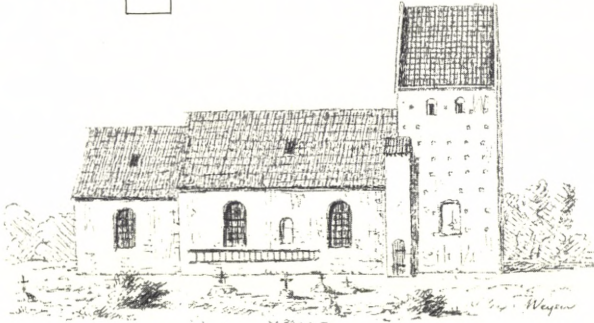
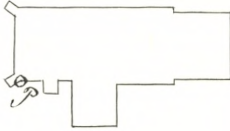
1866 F. Weyen (296:165)

Nikolajkirken i Gjelsted på Vestfyn ligger på et bakke drag med vid udsigt mod syd og øst. Den romanske bygning, bestående af kor og skib, er opført af granitkvadre. Oprindeligt havde kirken apsis, men denne blev sløjet i senmiddelalderen til fordel for en østudvidelse af koret. Fra samme periode stammer også våbenhuset foran skibets syddør og det svære vesttårn, hvis nordside i følge tegningen præges af de mange huller til stilladsbomme.

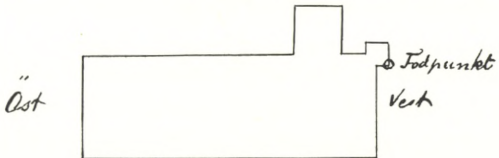
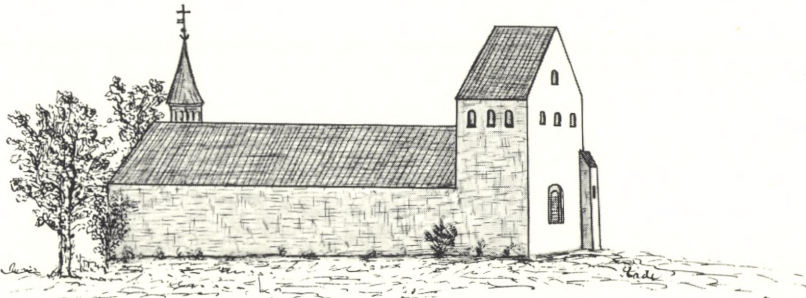
VISSENBJERG KIRKE Odense herred Fyn

1866 (296:138)

Ved hovedlandevejen mellem Odense og Middelfart ligger Vissenbjerg, hvis meget store og statelige kirke ikke helt kommer til sin ret på vor lille tegning. Især er tårnet ikke gengivet med virkelighedens bredde og væld. Til gengæld bemærkes den lange, vinduesløse nordmur, hvormed kirken præsenterer sig. Som ved de fleste andre kirker er den nuværende skikkelse et resultat af udvidelser og ombygninger i den sene middelalder. Et messekløkspir (jfr. s. 116 og s. 124) har i det mindste været planlagt. Den eksisterende tagrytter, der senest blev istandsat 1964, kan være fra begyndelsen af 1600-tallet.

Fodpunkt = 175,36. Taarnets sydvestre Hjørne. Overkant af Stensokkelens.

Fodpunkt

ELLINGE KIRKE Vindinge herred Østfyn
1863 (296:73)

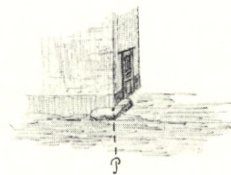
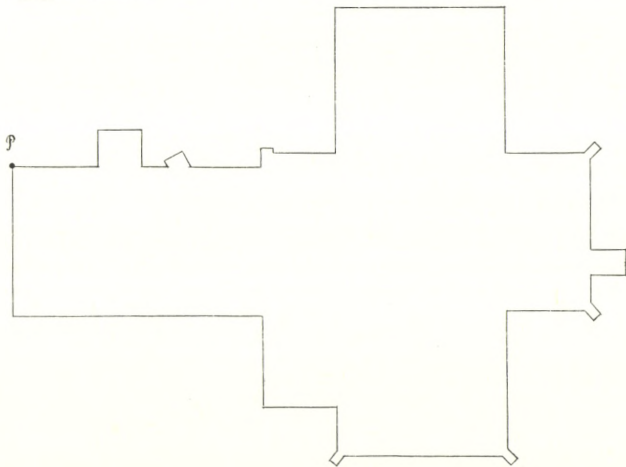
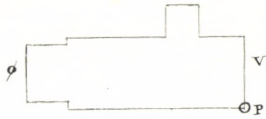
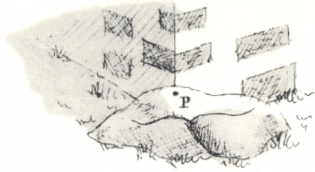
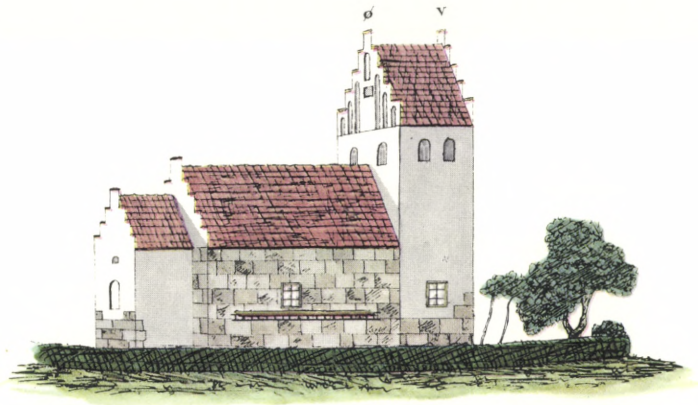
På tegningen er gengivet kirkens nordside, hvor korets mure, der dels står i blank kvadersten, dels hvidtede, lader formode en ombygning af den oprindelige kirke. I virkeligheden blev der i senmiddelalderen foretaget flere forandringer, end det umiddelbart ser ud til. Således forlængedes skibet både mod øst og mod vest, og der opførtes et nyt kor, alt under anvendelse af granitblokke fra den ældre bygning. Særformer som vinduesoverligger og sokkelsten findes spredt i det yngre murværk. Det senmiddelalderlige tårn er overvejende af teglsten og bygget over skibets vestligste fag.

VINDINGE KIRKE Vindinge herred Østfyn
1862 (296:71)

Tegningen illustrerer Vindinge kirkes beliggenhed på en markant bakke; både inde og ude præges bygningen af at være sognekirke for herregården Holckenhavn.

Vindinges romanske granitkirke afløstes i sidste halvdel af 1300-tallet af et højgotisk langhus, hvor dele fra den ældre kirke blev anvendt. Hertil føjedes i middelalderens sidste århundrede først to næsten kvadratiske korsarme, der mægtigt øgede bygningens omfang, senere rejstes et tårn i vest og ved søndre korsarm et våbenhus, der efter 1851 bruges til ligkapel.

Korsarmgavlen og kvisten på tårnet er forsynet med svungne gavle af samme type som Holckenhavns. På tårnet læses CFEH (Conrad Frederik Erik Holck) og årstallet 1851.

RØRUP KIRKE Vends herred Fyn

1866 F. Weyen (296:165)

Rørup sogn, der er skovrigt og stedvis stærkt bakket, grænser op til bl.a. Gjelsted (s. 118), Fjeldsted (s. 118) og Skydebjerg (s. 116). Kirken, hvis langstrakte form fremgår bedre af grundridset end af skitsen, er et eksempel blandt mange på et romansk anlæg, som i senmiddelalderen blev forlænget både mod øst og mod vest. Amtmand Hans Simonsen, der ejede sognets hovedgård, Erholm, opførte 1755 tårnet og foretog en række forandringer ved kirken. Frederik V bærede nyindvielsen med sin tilstedeværelse.

Et våbenhus på sydsiden blev nedbrudt 1844 samtidig med opførelsen af den korsarm på kirkens nordside, som fremgår af grundridset. Kirkens skifertag fra samme år som tegningen blev 1917 afløst af tegl, mens det spåntækte spir 1913 fik kobberbelægning.

VEFLINGE KIRKE Skovby herred Fyn

1867 C. Christensen (296:159)

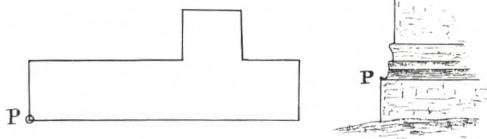
Den højtliggende Veflinge kirke, omtrent midtvejs mellem Odense og Bogense på Nordvestfyn, rummer et romansk skib, som i sen-gotisk tid er ændret til langhus. Ved ombygningen er benyttet enkelte krumhuggede kvadre, hvilket lader antage, at kirken oprindelig havde apsis. Det svære vesttårn og muligvis tillige våbenhuset foran skibets syddør er fra middelalderens seneste periode.

VIGERSLEV KIRKE Skovby herred Fyn

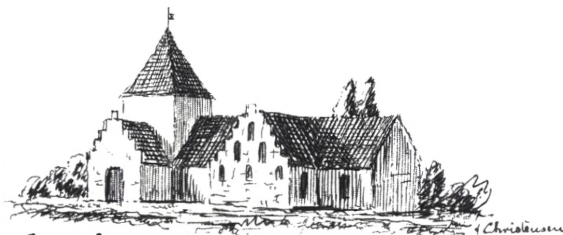
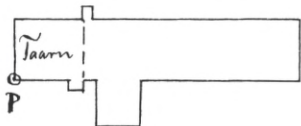
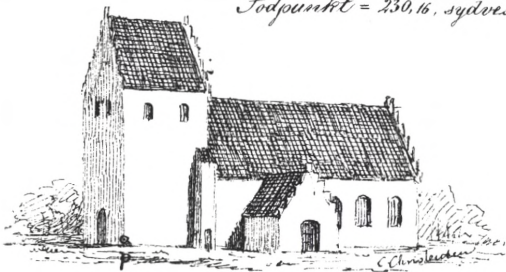
1867 J. Christensen (296:160)

Vigerslev sogn ligger en lille snes kilometer nordvest for Odense og udgør med sine særprægede terrainformer og store, afvekslende skovarealer et af de mest yndede og besøgte områder på Fyn. Egnens rigdom øges af dens to kulturhistorisk fremtrædende herregårde Langesø og Margård. Det er sikkert et par af sognets adelige storbesiddere, der har været bygherre for de to kapeller, der er rejst i tilknytning til Vigerslev kirkes langhus. Tårnet kan være fra reformationsårhundredet, og er senere tilføjet et våbenhus.

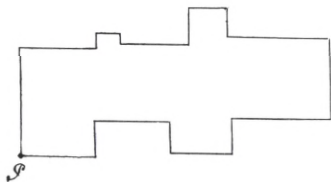
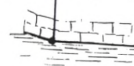

Fodpunkt = 230,16, sydvestre Hjørne af Taarnet, øverste Kant af Lokkeled.

*Ansigt af Gavningskirkens i Højden med
Jordomur af Taarnets af Taarnets Sydvestre
Hjørne.*

MESINGE KIRKE Bjerge herred Nordfyn
1863 (296:111)

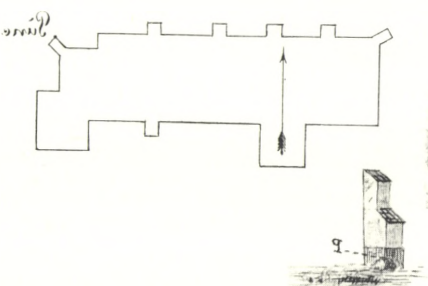
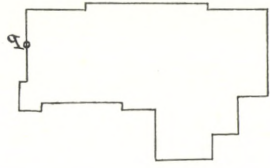
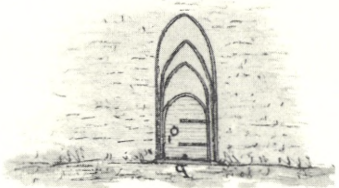
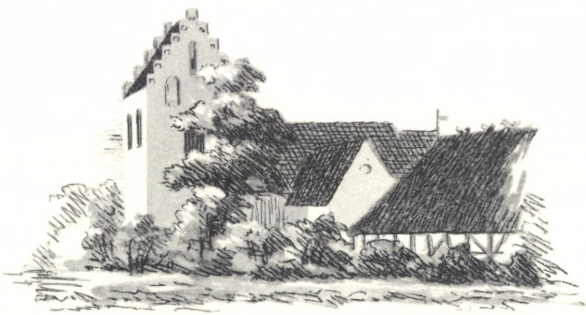
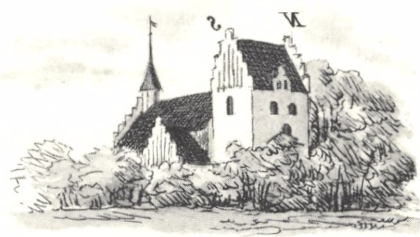
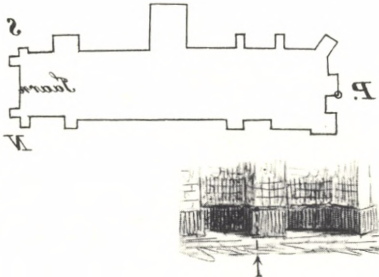
Kirken i Mesinge på Hindsholm var i middelalderen viet S. Katharina. Den eksisterende bygning er repræsentant for de ikke få fynske kirker, der ved udvidelser og ombygninger før reformationen opnåede et overordentlig langstrakt skib. Dette forhold aflæses bedre på plantegningen end på skitsen, hvor tårnet i forgrunden ganske dominerer. Ved kirkens østgavl rejser sig et elegant (spåntækket) messespir, som det også kendes på andre kirker på Fyn. Spiret er fra grunden opført i et med gavlen og markerer sig på grundplanen som et selvstændigt fremspring, jfr. s. 118 og 126.

KJØLSTRUP KIRKE Bjerge herred Nordfyn
1863 (296:108)

Landsbyen Kølstrup ligger på Nordfyn, inderst i Kertinge nor. På tegningen ses kirken fra nord, hvor det brede, tværorienterede vesttårn dominerer. Af koret, der oprindeligt havde apsis, anes taget, mens resten forsvinder bag den stråtækte længe, der udgør en del af præstegården. På kirkens nordside er i 1700-tallet tilføjet et gravkapel, hvis gavl ses midt i billedet. Der har i sin tid været et våbenhus på skibets sydside, men i følge grundridset var det forsvundet før 1863.

VIBY KIRKE Bjerge herred Nordfyn
1863 (296:111)

Viby, der ligger på Hindsholms østside, er nabosogn til Mesinge (ovenfor). Den enkle, men pyntelige kirke, som på skitsen ses fra sydvest, er i sin kerne en tidliggotisk bygning, der hen imod middelalderens slutning blev ombygget til langhusform og i samme periode udvidedes med ét fag mod vest. Oprindeligt har der været messespir over det lille sakristi ved korets østgavl. Det nuværende bindingsværkstårn med en spånklædt top er rejst 1718. Ved korets sydøstre hjørne byggedes midt i 1800-tallet et gravkapel for slægten Juul på sognets hovedgård Hverringe.

KERTEMINDE KIRKE Fyn

1863 (296:123)

Kerteminde er købstaden i Bjerge herred, der indbefatter halvøen Hindsholm på det nordøstre hjørne af Fyn. Byens beliggenhed ved den smalle indsejling til den dybt indskårne fjord byder storartede muligheder for at se bebyggelsen på afstand. Vor tegner må have siddet ved bugten og anskuet kirken over pakhuse og anden bebyggelse ved de lave forarealer.

Kirken er et treskibet langhus, der i følge traditionen er påbegyndt i 1476 til afløsning af en ældre bygning, hvoraf det eksisterende, lave tårn er en rest. Opførelsen har strakt sig over lang tid: Først i slutningen af 1600-tallet blev de sidste hvælv sat op.

Særlig bemærkelsesværdig ved kirken er østgavlen, hvis hele virkning og blændingskomposition åbenbart også har fascineret tegneren. Gavlen krones af et ottekantet messespir, ligesom det er tilfældet ved en del andre kirker på Fyn (jfr. Mesinge, s. 124).

FLØDSTRUP KIRKE Vindinge herred Fyn

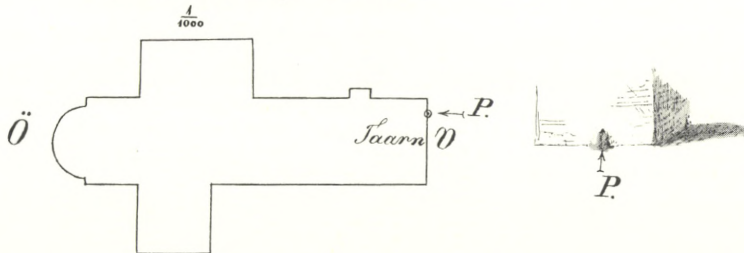
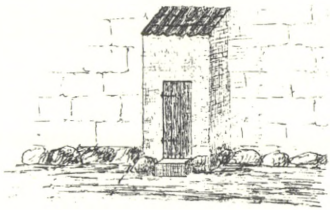
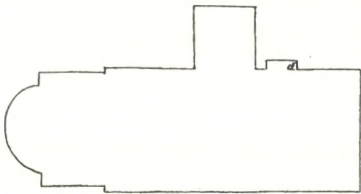
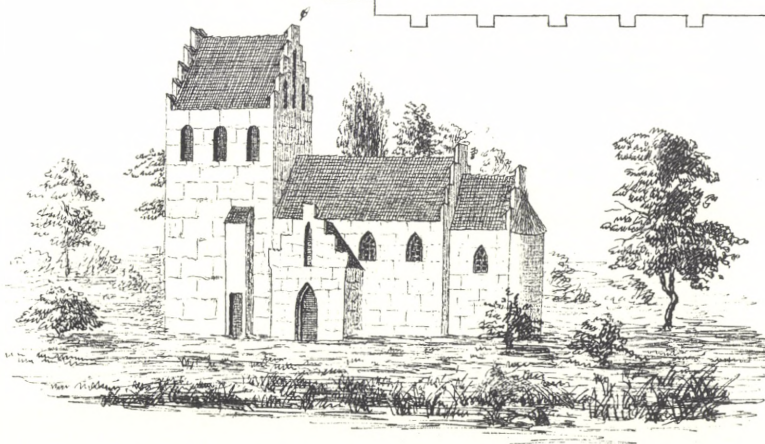
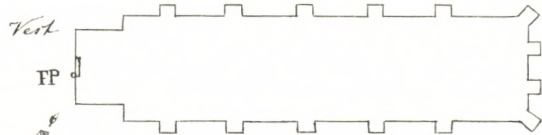
1862 (296:69)

Flødstrup kirke, hvis skib og kor med apsis er en romansk kvaderstensbygning indviet til jomfru Marie, er i sengotisk tid forøget med det statelige tårn samt et våbenhus foran skibets syddør. 1926 blev kirken istandsat af arkitekt K. Lehn Petersen.

FRAUGDE KIRKE Åsum herred Fyn

1863 (296:103)

Den romanske kirke præges af sine betydelige, sengotiske om- og udbygninger. I middelalderens sidste århundrede blev på begge sider af skibet, nærmest østgavlen, rejst et kapel, hvoraf det søndre nogen tid efter suppleredes med et våbenhus. Det nordre kapel – som ses på tegningen – var oprindeligt indrettet til begravelse for slægten Marsvin. I det søndre står nu Thomas Kingos kiste og det store epitafium, som salmedigteren lod opsætte over sine svigerforældre.

RØNNINGE KIRKE Åsum herred Fyn
1862 (296:104)

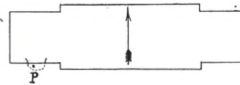
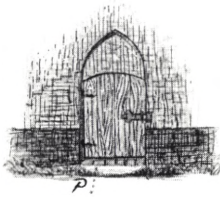
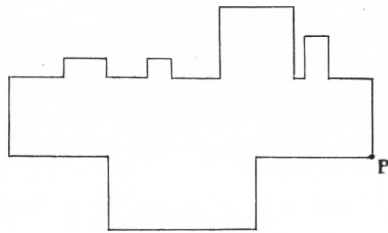
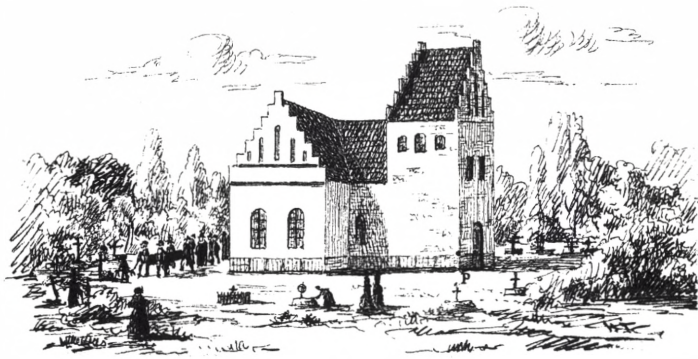
Rønninge ligger på Østfyn, lige langt fra Odense og fra Nyborg. Kernen i byens kirke er en senromansk teglstensbygning, hvoraf kun skibet er nogenlunde bevaret. Koret blev ombygget i gotisk tid, og da rejstes tillige et senere forhøjet tårn. Mod middelalderens slutning opførtes på skibets sydside et våbenhus og på nordsiden en stor tilbygning, som indtil 1861 fungerede som gravkapel. Her bisattes ejerne af sognets hovedgård, Rønninge Søgård, der ligger et par kilometer østpå ved den vandrige Vindinge å. Det er dette brede kapel, der på tegningen dominerer kirken, så man forledes til at tro, at tårnet på en ejendommelig måde stod ved siden af skibet.

Den stemningsfulde tegning udmærker sig ved at have medtaget et ligtog, som bevæger sig hen over den bemærkelsesværdige kirkegård.

SEDEN KIRKE Åsum herred Fyn
1863 (296:102)

Seden kirke, der i middelalderen var viet til Vor Frue og S. Clemens, ligger nu i en bymæssig forstad til Odense, tæt ved udløbet af Odense å. Den lille hvidkalkede bygning er efter alt at dømme relativt sen. Et afladsbrev til dem, der ville støtte kirkens bygning, er udstedt 1412, altså i dronning Margrethes periode, og angiver sikkert selve opførelsestiden. Det oprindelige skib er senere i middelalderen forlænget mod vest, og omkring reformationen er tårnet føjet til. Her findes den lille skitses fladbuede døråbning i spidsbuet spejl.

På tegningen er der redegjort for den særlige, sommerlige stemning, som opstår, når sollyset siver gennem træernes løv, og skyggerne danser hen over kirkens kalkede mure. Hvad selve bygningen angår, snyder tegningen dog lidt, idet skib og kor faktisk har fælles tag.

SØNDER HØJRUP KIRKE Vindinge herred Fyn
1863 (296:76)

Ved hovedvejen mellem Odense og Svendborg, nord for Ringe, ligger Sønder Højrup, hvis hvidkalkede, romanske kampestenskirke i sengotisk tid har fået en udvidelse mod vest. Senere tilføjes tårnet, der foruden er bygget af marksten og foroven måtte klare sig med bindingsværk, indtil det 1776 færdiggjordes i tegl. Tårnets nuværende vestgavl stammer fra en reparation 1914.

REFSVINDINGE KIRKE Vindinge herred Fyn
1862 (296:70)

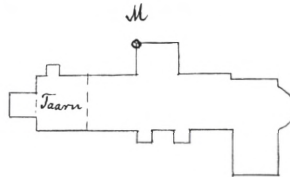
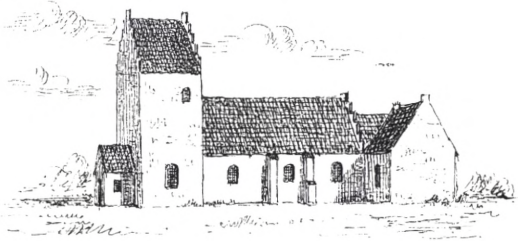
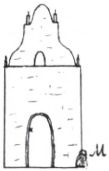
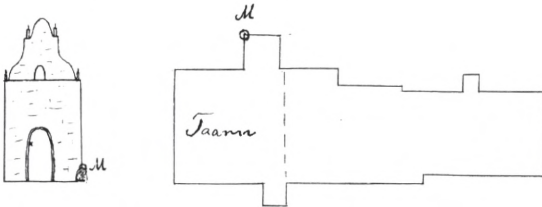
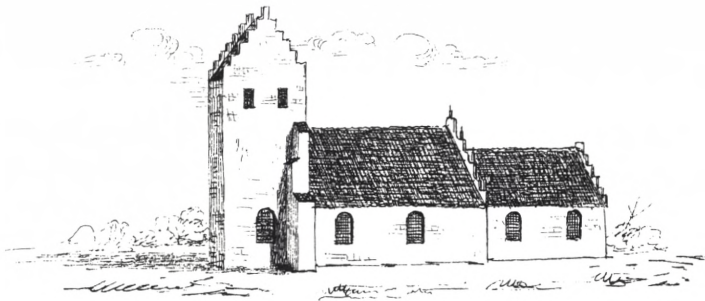
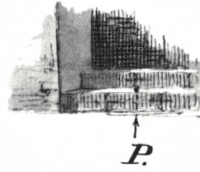
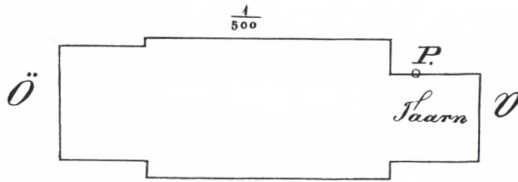
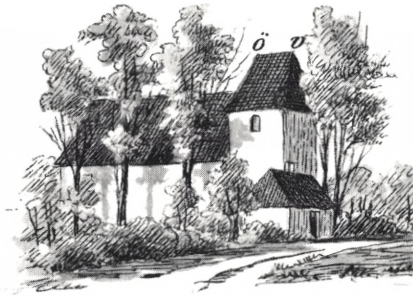
Kirken i Refsvindinge, der ligger en mils vej sydvest for Nyborg, var i middelalderen indviet til S. Dionysius. Den romanske kerne, kor og skib, rummede oprindeligt tillige en apsis, som i sengotisk tid sløjfedes til fordel for en østudvidelse af koret. I samme periode rejstes ved skibets vestgavl det kraftige tårn, hvis østmur hviler på en svær muret arkade, der afstives ved de markante stræbepiller, hvoraf den søndre ses på tegningen. På kirkens nordside er et lille våbenhus, hvis svungne gavl er gengivet på skitsen nederst til venstre, mærket M.

HERRESTED KIRKE Vindinge herred Fyn
1862 (296:71)

Landsbyen Herrested ligger på det østlige Fyn, en halv snes kilometer sydvest for Nyborg. Ved en hårdhændet ombygning i 1870'erne mistede kirken sine særprægede udbygninger og tilføjelser, og ved stram nypudsning tabtes tillige den autencitet og charme, som så tydeligt fremgår af guidens tegning.

Kirkens romanske kerne, der var påbegyndt i granitkvadre og afsluttet i marksten, omfatter skib og kor med apsis. Senere forlængedes skibet mod vest, og der tilføjedes et tårn. Våbenhuset på skibets nordside kan have været sengotisk. Den store tilbygning på korets sydside er et gravkapel, som opførtes omkring 1630 af Henrik Holck, der da var ejer af sognets hovedgård Ravnholt.

BRAHETROLLEBORG Salling herred Sydfyn

1864 (296:94)

Herregården Brahetrolleborg ved landevejen mellem Fåborg og Nyborg var oprindelig cisterciensernes Holmekloster, grundlagt 1172. Som vanligt for ordenens stiftelser valgte munkene at slå sig ned i en smuk egn med skove og vandløb. Holmekloster, „Guds ø“, ligger i det kuperede søområde, hvor Odense å udspringer. I tiden omkring år 1200 påbegyndtes opførelsen af kirken, der danner anlæggets nordfløj. Efter reformationen var gården i korte perioder i kronens besiddelse, men overgik hurtigt til privat eje.

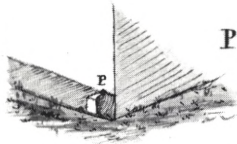
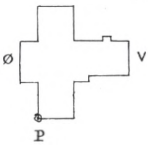
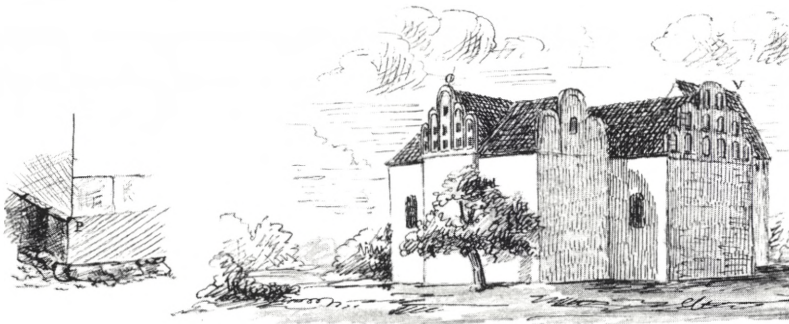
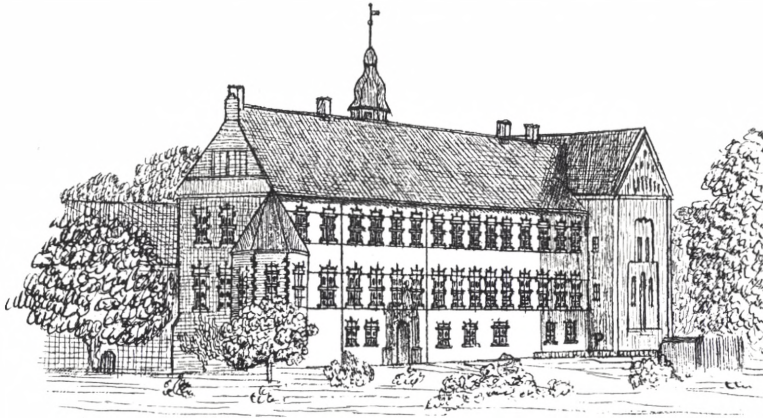
På tegningen ses anlægget fra sydøst, hvor det senere helt forandrede kirkespir rejser sig over hovedfløjen. Til højre springer kirkens østgavl frem; i sin udformning med vinduernes placering og blændingsdekorationen kan gavlen minde om den samtidige cistercienserkirke i Løgum ved Tønder. Herregårdens hovedlængde præges af ombygninger i 1600- og 1700-tallet.

Få år efter vor skitse blev gjort, underkastedes hele komplekset ved arkitekt Wienberg en gennemgribende ombygning, der bl.a. ændrede kirkegavlen. Videre ændringer på gården ved arkitekt V. Dahl omkring 1920.

HESSELAGER KIRKE Gudme herred Sydfyn

1863 (296:80)

Hesselager kirke på det sydlige Fyn nær Storebælt er i det ydre ikke ændret, siden vor tegning blev udført. Den middelalderlige kirke præges helt af de om- og tilbygninger, som iværksattes i sidste halvdel af 1500-tallet af Friiserne på Hesselagergård, der dengang var kirkens ejer. På skitsen ses kirken fra nordøst, hvor korets, sakristiets og nordre korsarms etagedelte rundbuegavl ganske præger bygningen. Det stilistiske udtryk er det samme som herregårdens, og begge anlæg er blandt de første repræsentanter for renaissance i Danmark.

P = 36,58

S. P. Hørne af Hesselagergaards Hovedbygning.

VESTER SKERNINGE KIRKE og ULBØLLE KIRKE

Salling herred Sydfyn

1864 (296:93)

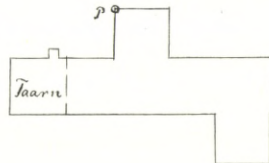
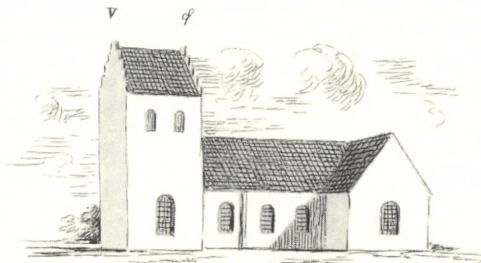
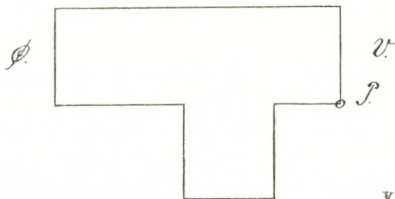
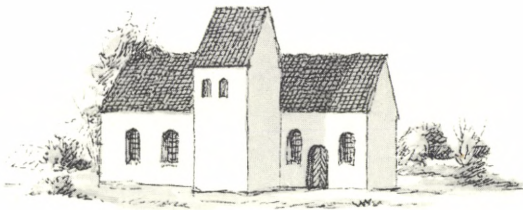
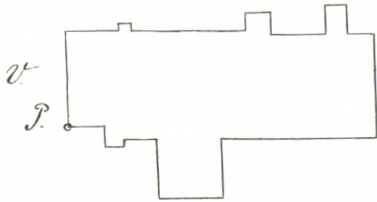
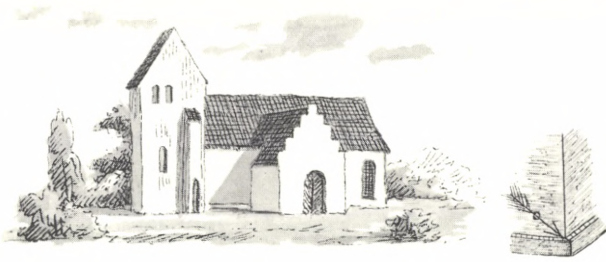
Vester Skerninge og Ulbølle er to nabosogne, som ligger ved landevejen mellem Fåborg og Svendborg, omtrent midtvejs mellem de to byer, på det bakkede Sydfyn ikke langt fra kysten. Kirken i Vester Skerninge indeholder levn af det oprindelige, romanske skib, men præges af yngre ud- og ombygninger. Både tårnet og våbenhuset, hvis gavlblændinger tegneren har udeladt, er fra sen-gotisk tid.

Kirken i Ulbølle synes at være opført som langhus i den senere middelalder. Bygningen hører til den lille, fascinerende og male-
riske gruppe af kirker, hvis tårn ikke er anbragt ved skibets vest-
ende (jfr. Kregme, s. 84 og Kvislemark, s. 34). Her i Ulbølle er
våbenhus og tårn kombineret på nordsiden af kirken. Ved en re-
staurering 1936 under ledelse af Mindedal Rasmussen foretoges
mindre ændringer ved bygningens ydre.

ÅSTRUP KIRKE Salling herred Sydfyn

1865 (296:92)

Åstrup kirke, der på tegningen ses fra sydvest, er en typisk lang-
husbygning, hvis kerne er et romansk skib af marksten. Mands-
døren er tilmuret, mens skibets nordre indgang, kvindedøren, er
i brug og i senmiddelalderen forsynet med et våbenhus. På korets
sydside har Eiler Brockenhuus til Nakkebølle, der omkring år
1600 ejede kirken, rejst et gravkapel, der vist oprindeligt havde en
rigere gavlundformning. Den nuværende skikkelse går tilbage til
1700-tallet. I samme århundrede indrettede herregårdens besid-
dere et gravkapel i tårnrummet.

HVEDHOLM Salling herred Sydfyn

1865 H. Schultz (296:140)

Herregården Hvedholm, hvis hovedbygning siden 1928 fungerer som plejehjem under statshospitalet i Middelfart, var 1865, da Schultz besøgte stedet, helt præget af en genopførelse 1681 efter brand i det ældre, trefløjede renaissanceanlæg. Tegningen gengiver gårdens porttårn midt i nordfløjen. 1878-82 ændredes hovedkomplekset radikalt. Sydfløjen blev revet ned, og de andre længer ombyggedes under ledelse af Johan Schrøder til en slags fransk renaissance.

NAKKEBØLLE Salling herred Sydfyn

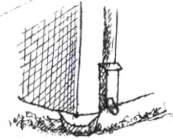
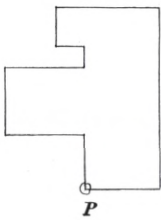
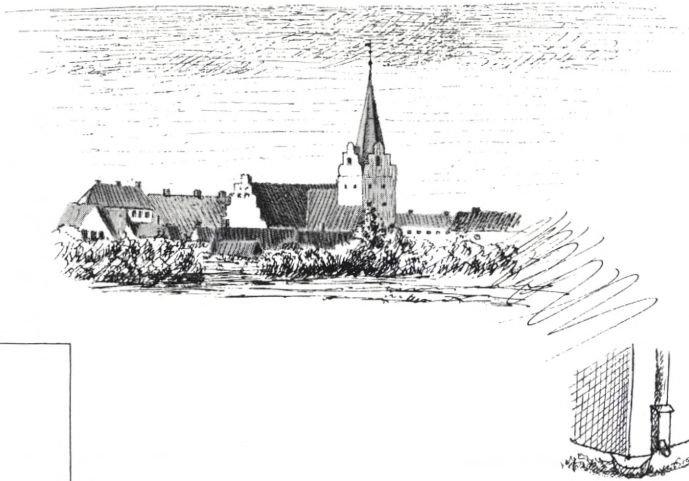
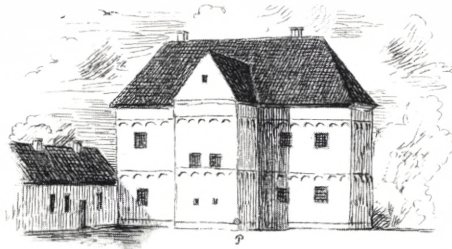
1865 (296:92)

Herregården Nakkebølle, der ligger nær kysten mellem Fåborg og Svendborg, opførtes 1559 af admiral Jacob Brockenhuus. På tegningen ses hovedbygningens nordside med det store trappeshus. I første del af 1700-tallet blev gården ombygget, hvorved bl. a. gavlene erstattedes af det stadig eksisterende valmtag; det er vel på samme tid, at bygningen kalkedes hvid. I 1870'erne foretog arkitekt H. A. W. Haugsted en tilbageførende forandring, der dog i første række drejede sig om sydsidens hjørnetårne og façade. Til trods for en omskiftelig ejerhistorie og de nævnte ombygninger bevarer hovedhuset mange træk og enkeltheder fra sin opførelsestid.

KIRKEN I RUDKØBING

1863 (296:120)

Rudkøbing, der er købstaden på Langeland, har en anselig, senromansk teglstenskirke, der er opført som langhus uden arkitektonisk særskilt kor. På skitsen ses kirken fra nordøst, hvor en stor, sengotisk korsarm gør sig stærkt gældende. Fra samme periode som denne tilbygning er et sakristi på skibets nordside, ved østgavlen. 1621 rejstes over tværfløjens nordvestre hjørne det kraftige tårn, hvis oprindelige, svungne renaissancegavle genetableredes ved kirkens hovedstandsættelse 1896 under ledelse af arkitekt H. F. J. Estrup.

SNØDE KIRKE Nørre herred Langeland
1864 (296:123)

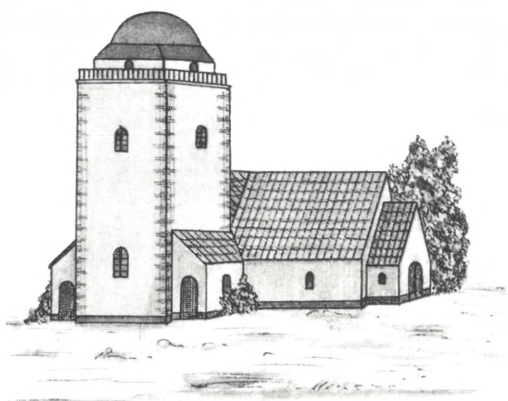
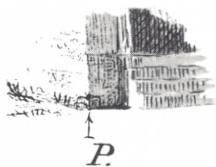
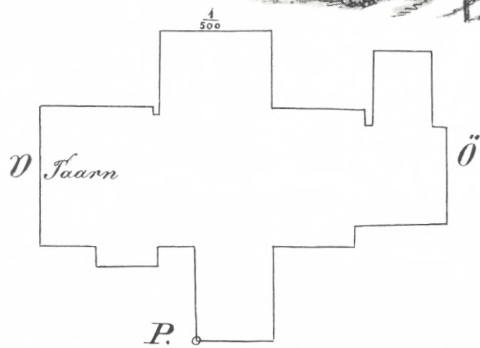
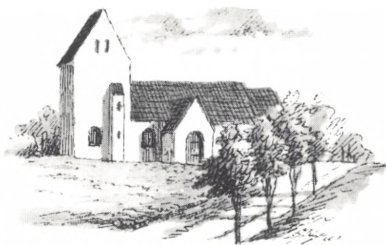
Snøde kirke, der oprindeligt var viet til S. Andreas, er i sin romanske kerne, bestående af kor og skib, opført af granitkvadre. Det er bemærkelsesværdigt, at korets mure smykkedes med en bufrise, båret af slanke halvsøjler. Ligesom adskillige andre af Langelands kirker er denne i Snøde rundt omkring på facaderne forsynet med enkeltstående billedkvadre. En række afladsbreve, der kendes fra perioden 1360-1403, er måske samhörørende med den ret omfattende, sengotiske byggeaktivitet, der aflæses på kirken: I forbindelse med overhvælvning forhøjedes murene betydeligt, og samtidigt tilføjedes et sakristi på korets nordside, et kapel på samme side af skibet, et tårn i vest og et våbenhus foran mandsdøren. Dette våbenhus ombyggedes i forbindelse med en hovedindsættelse 1874-75.

TRANEKÆR KIRKE Nørre herred Langeland
1864 (296:122)

I slotsbyen Tranekær på Langeland har guiden indmålt et trin på herregårdens runde trappe (den lille skitse til højre) og en grundsten på kirketårnets nordvestre hjørne. Ved slottet arbejdede han efter at N. S. Nebelong 1859 havde foretaget en stor ombygning, ved kirken før den i 1890'erne blev gennemgribende ændret.

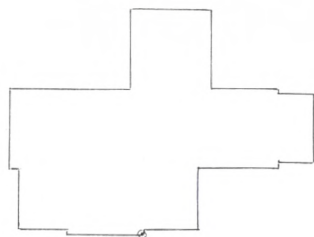
I sin ældre tilstand var kirkens tårn, der utraditionelt står på nordsiden af det sengotiske langhus, præget af nyklassicistisk afslutning med balustrade. Denne udformning, der vel var inspireret af Bregninge kirketårn fra 1793, var udført 1804. Ved tårnets sider ligger våbenhus og sakristi. Til højre for tårnet ses skibets vestende, hvor et beskedent våbenhus forsvandt ved den nævnte ombygning.

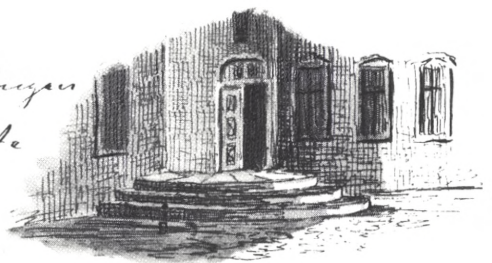
58,8

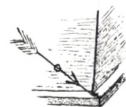
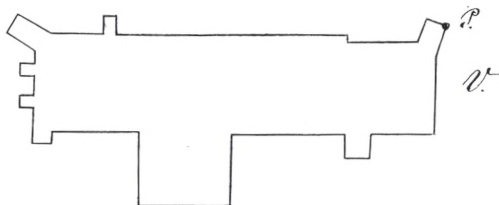
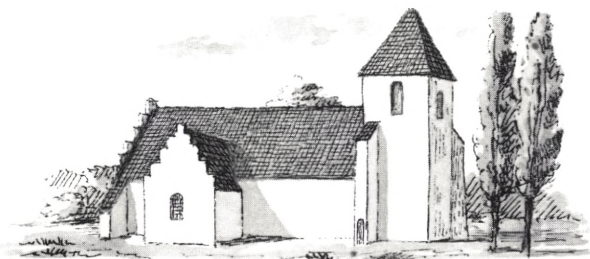
q.

Grundsten paa Kirke,
taarnets nordvestre Hjørne

Indgangen til Klokker i Saarnbygningen
i Vaumansfødak af dr L. Louger, - udsigt
fra af Træggen

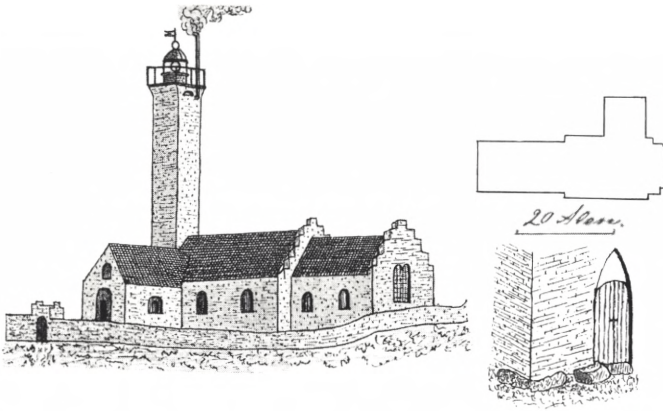
BJERREBY KIRKE Tåsinge

1864 (296:90)

I Bjerreby på det sydlige Tåsinge, der udgør en del af Sunds herred, lå indtil 1905 den kirke, der ses på skitsen. Nævnte år bestemte man sig for at nedrive bygningen, der angiveligt var ganske byg-fældig. Bemærk afstivningspillerne, som er rejst ved bl.a. østgavlen og tårnets sydvestre hjørne. I julemåneden 1906 indviedes den eksisterende kirke, der er opført efter tegninger af arkitekt J. Vilhelm Pedersen i Odense. Før nedrivningen tog man en del fotografier af den gamle kirke, og disse optagelser afslører bl.a., at kirken på vor tegning er stærkt overdrevet i højden; faktisk var tårnet lavt og skibet temmelig langstrakt, hvilket grundridset da også giver indtryk af.

Den middelalderlige kirke, der var viet S. Morten, var en romansk kampestensbygning med arkadeprydet granitsokkel (genanvendt i den nye kirke) og hjørnekvadre. Det oprindelige kor var i sengotisk tid sløjfet til fordel for et langhuskor, og tårnet skrev sig sikkert fra samme periode. Rester af et glasmaleri fra 1200-tallet, der fandtes under nedbrydningen, opbevares nu i Nationalmuseet.

Tilbygningen på skibets nordside, der på de nævnte fotografier fra 1905 ses med resterne af 5 blændinger under et afvalmet tag, var i gavlen forsynet med tallet 1634 i jernankre. Formentlig angiver dette år en ombygning af det ældre gravkapel.

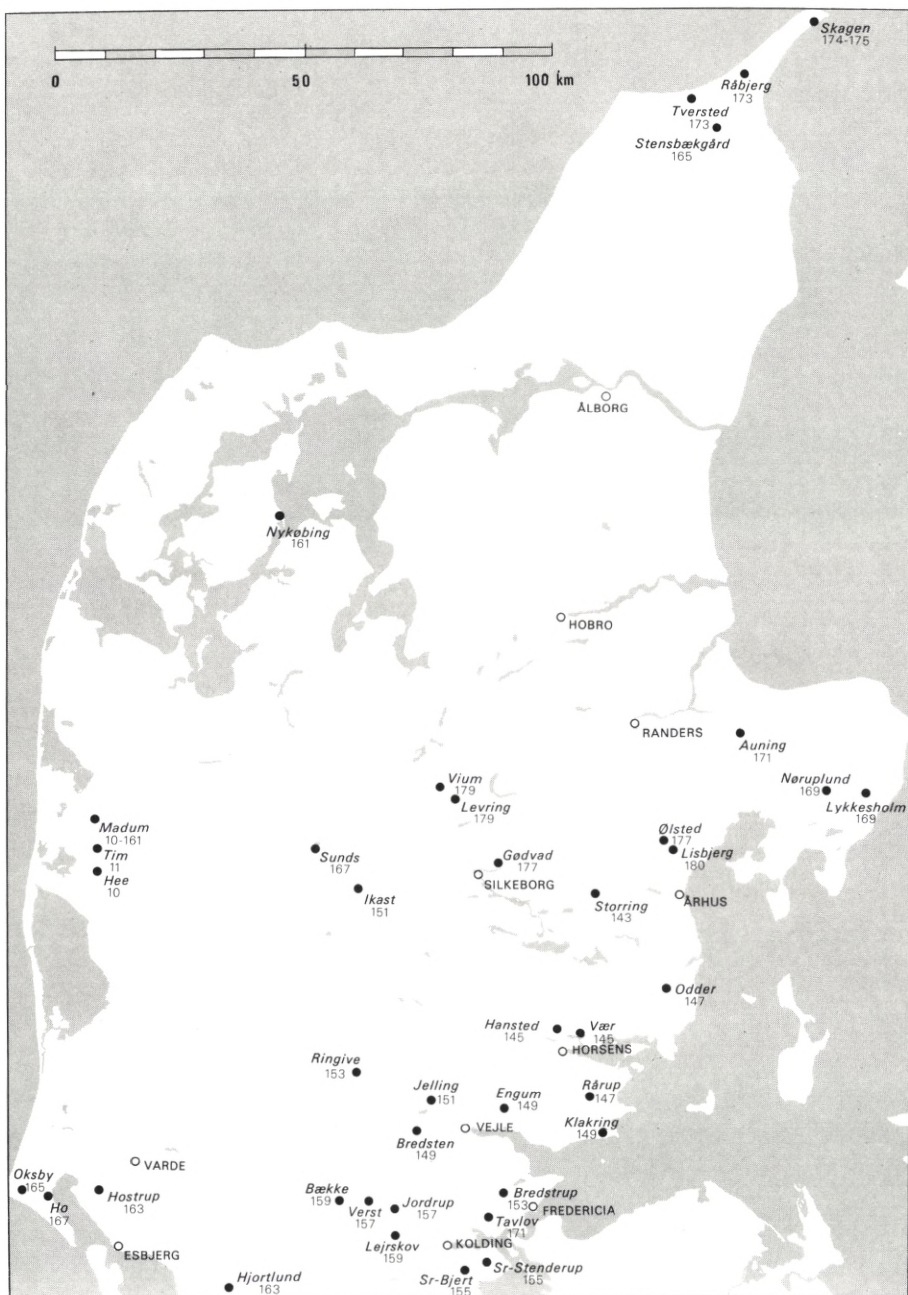

THUNØ KIRKE

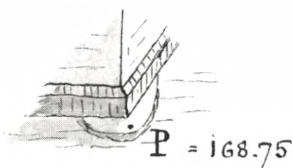
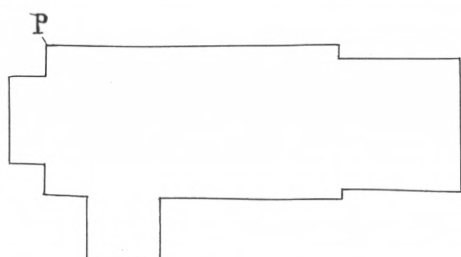
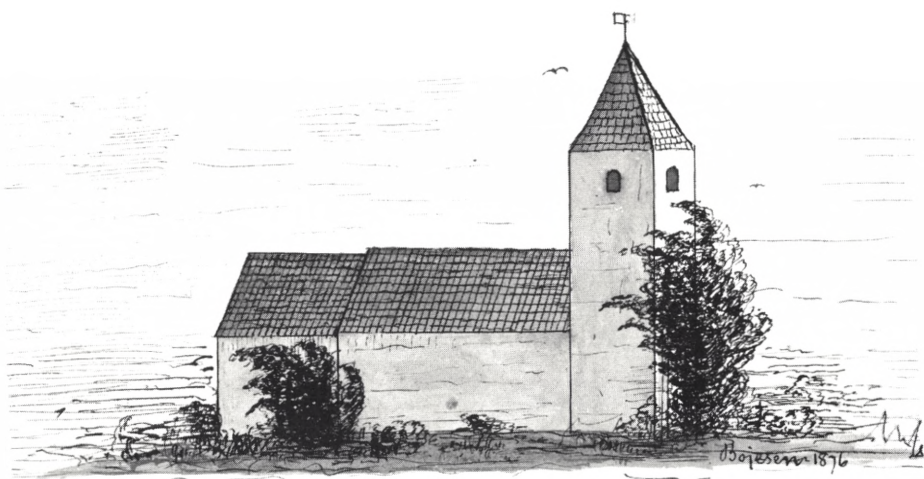
1863 (296:127)

Thunø mellem Jylland og Samsø kom 1216 i Århus domkirkes besiddelse. Det er usikkert, om der i den eksisterende kirke er levn af den daværende. Som kirken står i dag, er den først og fremmest vidnesbyrd om byggeaktivitet i middelalderens sidste århundrede. På tegningen ses kirken fra sydøst med sit (i virkeligheden meget) langstrakte kor, hvis gavlvindue faktisk er en blænding. Til venstre på skitsen ses våbenhuset, som er rejst foran skibets syddør. Enkeltheder i korets og våbenhusets gavle viser slægtsskab med 1400-tallets kirkebyggeri i omegnen af Århus.

Kirkens sengotiske styltetårn, der 1776 var repareret af Horsensmurermesteren Anders Kruse, blev på Poul Løvenørns initiativ, efter kongelig resolution, i begyndelsen af 1800-tallet ombygget, forhøjet og udstyret som øens fyrtårn. Det murede tårns øverste del med det lille, halvcirkulære vindue på østsiden (et lignende på sydsiden har tegneren udeladt) blev ændret i indeværende århundrede; ligeledes er fyrlygtens kuppel afløst af et pudsigt spir. Kirken fik nye vinduer 1877, og i 1880'erne ombyggedes kirkegårdsportalen.

Kortet angiver beliggenheden af de kirker og bygninger i Jylland, som beskrives s. 143-180. Tallet under hvert navn angiver den side, hvor vedkommende bygning gengives. For orienteringens skyld er suppleret med enkelte, ikke omtalte købstæder.

STORRING KIRKE Framlev herred Østjylland
1876 N. F. Bojesen (297:187)

Godt er par mil vest for Århus knejser et himmelstræbende spir lidt syd for Silkeborgvejen. Det er kirken i Storring, som således ses vidt omkring. Den nuværende, højbenede bygning er opført 1890 efter tegninger af arkitekt Vilhelm Puck, der her har sammenstillet gotiske og romanske stilformer i en tør komposition.

Kirkens forgænger var en mellemstor kvaderstensbygning med den brede proportionering, som ikke er ualmindelig i Østjylland. Ved skibets sydside var bygget et våbenhus med egebindingsværk. Alle dele af denne kirke – som på skitsen ses fra nord i et sommerligt blæsevejr – var tækket med tagsten. Tårnet, som kan have været senmiddelalderligt, var fornedet af granitkvadre, og havde vist oprindeligt sadeltag, men blev ændret ved en gennemgribende istandsættelse i 1750'erne. Et fotografi taget umiddelbart før kirkens nedbrydning viser, at tårnet i virkeligheden var noget lavere end på Bojesens tegning.

VÆR KIRKE Vor herred Østjylland

1874 (297:166)

Den ret så indtagende Vær kirke rejser sig over en næsten udtørret vig i det forhenværende fjordområde, Nørrestrand, der i dag ligger som en sø på nordsiden af Horsens og søger at holde igen på byens uhæmmede vækst. Arkitektonisk er der noget typisk østjysk over kirken.

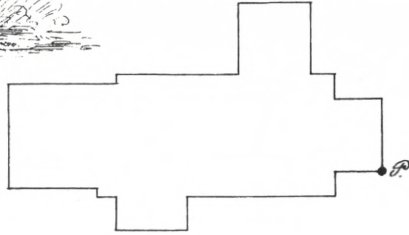
Det er oprindeligt en granitbygning, bestående af kor og skib, hvortil der i sengotisk tid er føjet tårn i vest samt et våbenhus på sydsiden. På tegningen bemærkes tårnets fastetablerede, udvendige opgang ad en træstige. Skibets barokke tilbygning stammer fra 1700-tallets sidste halvdel, hvilken periode på mange måder har sat sit præg på kirken, både ude og inde. Her er ejere af sognets hovedgård, Stensballegård, repræsenteret ved prægtige gravsten eller fornemme kister. Vær kirke blev Peder Griffenfelds sidste hvilested.

HANSTED KIRKE Vor herred Østjylland

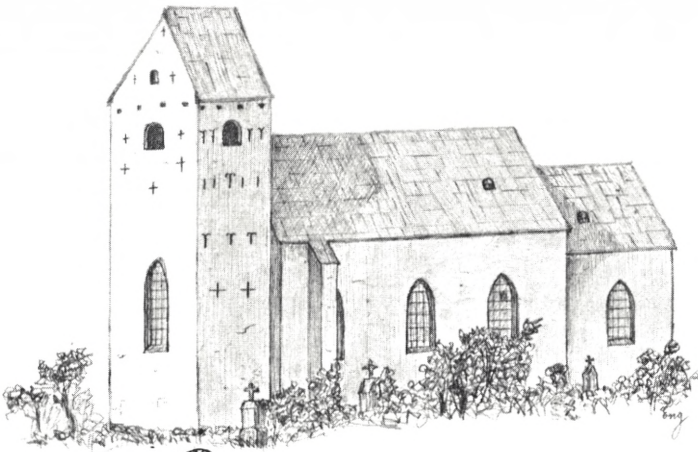
1874 J. F. Eng (297:166)

Landsbyen Hansted ligger på bakkelandet på nordsiden af det omfattende engdrag, der forløber i fortsættelse af Horsens fjord og gennemstrømmes af Hansted å. Et middelalderligt voldsted i ådalen har i sin tid behersket vadestedet over åen, og ejeren af den nu forsvundne borg skal sikkert betragtes som kirkens bygherre. Nylige undersøgelser har godtgjort, at den anselige frådstenskirke har haft vestpulpitur med tårn og et par usædvanlige sidebygninger ved koret.

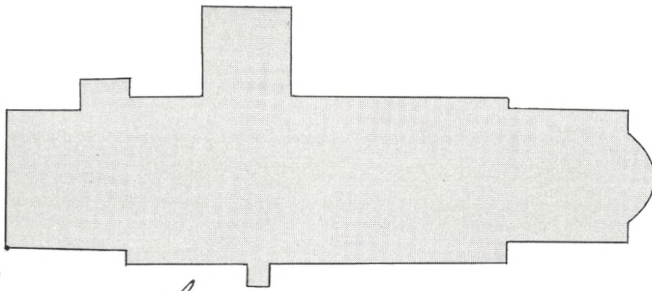
Disse ejendommeligheder er forlængst revet ned. Det nuværende, svære tårn er sengotisk og blev 1873 forsynet med et udvendigt trappehus på nordsiden. Det er formentlig ved samme tid, at den daværende kirkeejer, Hansted hospital, rejste et våbenhus foran skibets norddør. I 1920'erne tilføjedes det eksisterende våbenhus på kirkens sydside, hvorefter det ældre indrettedes som ligkapel.

Grundsten ved N. T. n. v. Hjørne = 82.7

P

P

Maalestokk 1:1000

Den Grundfjæringsskissen i Træsnit s. v. Hjørne 74.25 = 74.8

ODDER KIRKE Hads herred Østjylland
1874 (297:197)

Kirken i Odder er stor og statelig, og som grundridset viser indeholder komplekset en kerne bestående af skib og kor med apsis, alt bygget af veltilhugne granitkvadre. Hertil er i senmiddelalderen føjet et kraftigt vesttårn samt et våbenhus foran skibets norddør. På kirkens sydside rejste admiral Jens Rodsteen 1694 den store tilbygning, der fungerede som udvidelse af kirken ved siden af at være gravkapel for Rodsteens slægt.

På skitsen, hvor kirken ses fra sydvest, forløber i forgrunden kirkegårdens hegnsmur af marksten i mørtel. Muren er bemærkelsesværdig ved sin store bredde og betydelige højde. Nylige undersøgelser har afsløret spor af en voldgrav i forbindelse med den middelalderlige mur, der derfor må være anlagt i forsvarsøjemed.

RÅRUP KIRKE Bjerre herred Østjylland
1867 H. Schultz (297:6)

Kirken i Rårup ligger højt i det naturskønne Bjerre herred på halvøen mellem Horsens og Vejle fjorde. Bygningskomplekset består af et romansk skib og kor med apsis, alt opført af frådsten og granitkvadre. I middelalderens sidste periode forlængedes skibet mod vest, og der tilføjedes et våbenhus på sydsiden.

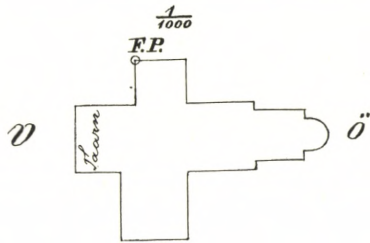
På tegningen ses den kullede kirke fra nordøst, hvor den store – på skitsen lidt fejlproportionerede – tilbygning til koret dominerer. Det er et gravkapel, som lensmanden på Bergenhus, Knud Gyldenstjerne, der var ejer af bl.a. herregården i Rårup sogn, Møgelkær (nedrevet 1861), opførte før sin død 1627. På væggen i kapellet hænger et overdådigt sandstensepitafium.

Da Schultz besøgte stedet og tegnede kirken, stod den klokkestabel, som blev fjernet 1942 efter opførelsen af det nuværende, tværstillede vesttårn.

set fra den sydvestl. Side

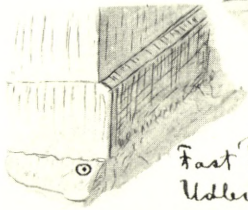

F.P. Iaa Grundstenen ved Vaaabenhui
sets nordvestre Kjørne = 37, 41.

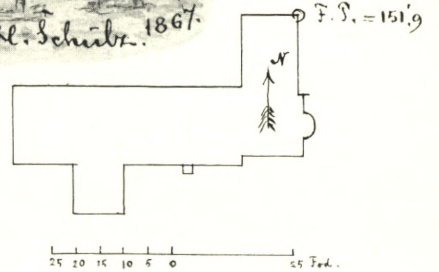

set fra Nordøst.

H. Schütz. 1867.

Fast Punkt ved Kirkens nordlige
Udbyggnings nordøstlige Fljørne,
paa Fundamentelenen = 151,9

ENGUM KIRKE Hatting herred Østjylland
1868 (297:21)

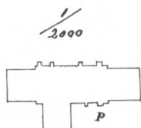
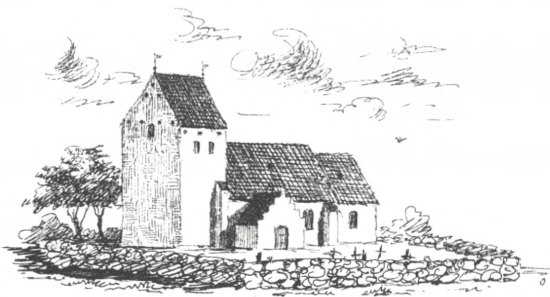
Kirken i Engum er en af de store østjyske frådstenskirker. Traditionelt placeres kirker, opført af dette særprægede byggemateriale, blandt vore ældste stenkirker. Engum kirke er i middelalderens sidste århundrede blevet forsynet med tårn og våbenhus. Hvad der særligt udmærker kirken, ses kun indvendigt, nemlig rester af en romansk, kalkmalet dekoration, samt et rigt, farveprægtigt rokokoinventar fra midten af 1700-tallet.

KLAKRING KIRKE Bjerre herred Østjylland
1867 F. Hansen (297:6)

Klakring ligger nær Juelsminde, og den nu ret ombyggede kirke ligger ensomt vest for sin landsby. I sin kerne er kirken antagelig en romansk bygning af rå og kløvet kamp, som imidlertid omkring 1350 blev gennemgribende ændret og udvidet i tegl. I slutningen af middelalderen fik kirken hvælv og forlængedes mod vest. Da Hansen 1867 besøgte stedet, stod kirken i sin nedarvede skikkelse, men samme år underkastedes den en omfattende ændring. Bl.a. blev hvidtningen banket af murene, gavlene fornyet, og i vestenden opførtes en tagrytter.

BREDSTEN KIRKE Tørrild herred Østjylland
1868 (297:39)

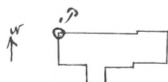
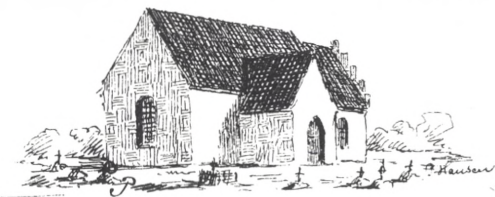
Kirken i Bredsten, en halv snes kilometer vest for Vejle, ligger lige ved det store vejkryds midt i byen. Skibets og korets mure er opført af frådsten, og antagelig hører bygningen derfor hjemme blandt landets ældste sæt af stenkirker. I slutningen af middelalderen er tilføjet det svære tårn, som er opført af munkesten. Kirken præges af en vellykket ombygning, som N. H. Rieman i 1730'rne gennemførte for ejeren, etatsråd Lichtenberg. Bygmesteren forsynede tårnet med det elegante, stærkt opskalkede spir og murede svungne gavle på kor og våbenhus (hvilket ikke fremgår klart af tegningen). Herved fik bygningen sit indtagende, barokke anstrøg. I det indre har Lichtenbergs indsats sat sig mange spor.

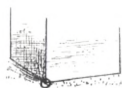
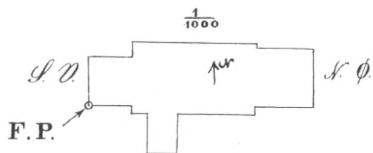
Örgarn Kirke.

P = Grundsten til den s.ø. Grundpille ved Kirken = 223,6

Stenkl. grundst. i nærheden af Kirken ved N.Ø. Jernvej = 143,6.

F.P. Ved Foden af Taarnets sydøstlige Hjørne = 296,50

JELLING KIRKE Tørring herred Østjylland
1869 (297:42)

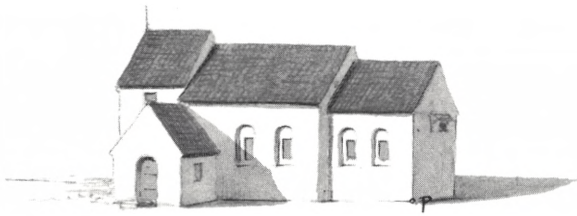
Jelling, der ligger en halv snes kilometer nordvest for Vejle, husede det gamle jyske kongesæde og behøver næppe nærmere præsentation. Kirken mellem de to gravhøje er velkendt, og det gælder ikke mindre om den store runesten „Danmarks dåbsattest“, der står lidt syd for våbenhuset. Til stadighed drages forskere af denne enestående monumentsamling, hvor der hentes inspiration til den ene teori efter den anden. Vor tegner har ikke interesseret sig for beliggenhedssituationen, men har nøjedes med selve bygningen, som han på skitsen ser fra sydøst.

Kirken, der vist var viet Johannes døberen, er en temmelig stor, romansk frådstensbygning, der at dømme efter de nu forsvundne kalkmalerier (som kendes i aftegning), må være rejst omkring år 1100. Udgravninger har vist, at på samme sted har et par trækirker afløst hinanden forud for stenkirkens opførelse. Ved skibets vestgavl tilføjedes i senmiddelalderen et tårn, mens våbenhuset kan være noget yngre. På kirken sad en tagrytter, der ødelagdes ved en brand 1679, hvorved også hele bygningen beskadigedes. Adskillige træk i kirkens nuværende udseende, hvor man især bemærker det lave tårn, skriver sig fra den efterfølgende istandsættelse.

IKAST KIRKE Hammerum herred Midtjylland
1872 (297:109)

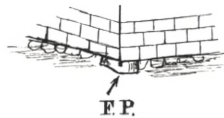
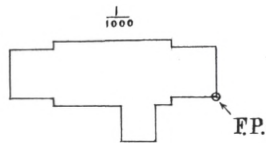
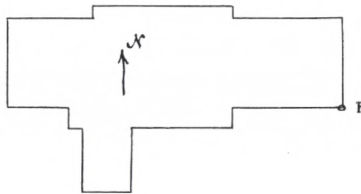
Vor tegning giver ret god besked om den nu forsvundne kirke i Ikast. Dens skib og kor, rejst i romansk tid med små, rundbuede vinduer, var bygget af granitkvadre; samme materiale indgik i underdelen af det sengotiske, hvidkalkede murstenstårn. Foran kirkens norddør eksisterede et uprætentiøst våbenhus.

Efter at tegneren besøgte stedet, er meget hændt: 1883 blev våbenhuset helt ombygget. 1904 brændte kirken, og herefter besluttede man at rejse en ny, som opførtes et par år efter med Gullev i Herning som arkitekt. Denne nyromanske murstensbygning med et kraftigt tårn udvidedes 1967-68 med et par store tværskibe.

Fodpunkt. Sydøstre Hjørne af Kirken paa en lille Sken

20 Alen

*F.P. Højeste Punkt af Grundstenen ved Taarnets
nordvestre Hjørne = 251,86*

BREDSTRUP KIRKE Elbo herred Østjylland
1866 H. Hyller (297:15)

Bredstrup ligger ved Spang ådal nogle kilometer vest for Fredericia. Den teglhængte og hvidkalkede kirke adskiller sig ikke væsentligt fra de fleste, og dens udseende idag svarer stort set til det, som Hyller tegnede for over 100 år siden. En skalmuring af façadeerne 1870-71 har ikke betydet noget for helheden.

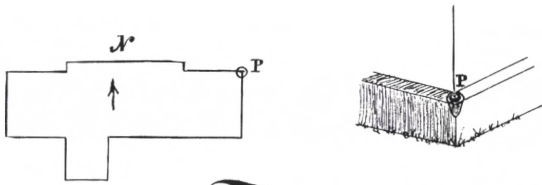
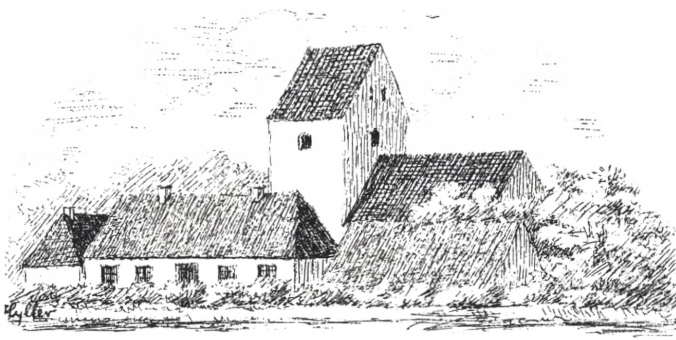
Kirkebygningens ældste dele, skib og kor, der vel er fra tiden omkring år 1200, er opført af rå og kløvet granit på en svagt hulkantet kvadersokkel. Denne sokkel udmærker sig ved på korets nordøstre hjørne at være dekoreret med et lille mandshoved – hvilket er netop det punkt, som guiden har udset sig ved sit niveaulement!

Ved skibets vestende er i den sene middelalder bygget et tårn, og foran syddøren er rejst et våbenhus, som det fremgår af grundplanen. Hyllers indtagende skitse har fint indfanget den solrige, sommerlige stemning med de lave huse og træerne omkring kirkegården.

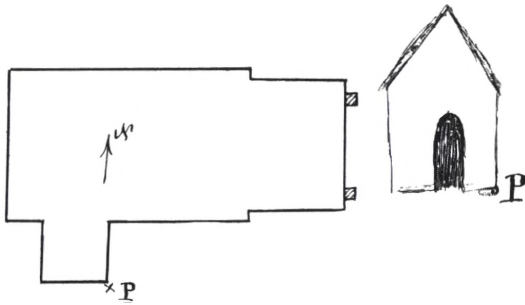
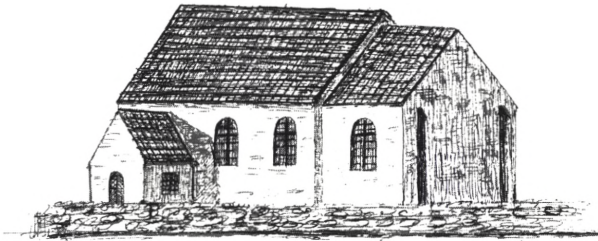
RINGIVE KIRKE Nørvang herred Midtjylland
1869 (297:39)

Ringive ved Omme å, nogle kilometer syd for Brande, er en beskeden samling huse på de flade, fordem hedeklædte strækninger foran istidens stilstandslinie. Som landsbyens kirke ses på tegningen, er den et romansk anlæg af skib og kor, opført af frådsten, rå kamp og en del granitkvadre. Jernankre vidner om, at korets østgavl blev repareret 1857. Foran skibets syddør er bygget et våbenhus.

Siden vor tegning blev udført, er sket betydelige forandringer ved kirken. 1876 forlængedes skibet mod vest, og over gavlen blev opsat en lille tagrytter. 1896 tilføjedes et lovlig højt tårn med pyramidespir, efter tegninger af arkitekt Hagerup i Kolding. En lynbrand 1926 ødelagde spiret, og tårnet fik i stedet de nuværende trappegavle.

Fodpunkt P = 92,2

Fast Ruin, Grundteuen i Vaabenhusets Sjørb. Hjørne = 205.17

S. STENDERUP KIRKE Nørre Tyrstrup herred Østjylland
1867 C. Th. Kruse (297:22)

På sydsiden af Kolding fjord skyder en halvø sig ud i Lillebælt; omtrent midt på den ligger landsbyen Sønder Stenderup, hvis kirke blev tegnet af Kruse et par år før den med L. A. Winstrup som arkitekt underkastedes en hårdhændet restaurering.

Bygningen består af romansk skib og kor med apsis, alt rejst af fint tilhugne granitkvadre. På tegningen, hvor kirken ses fra nordøst, skimtes skiftegangen gennem murenes hvidtekalk. Skibet blev i middelalderens sidste periode forsynet med tårn ved vestgavlen, og på et senere tidspunkt byggedes et våbenhus ved tårnets fod.

Forandringerne 1869 omfattede, hvad det ydre angår, bl.a. afbankning af puds, omsætning eller hel nyopførelse af de fleste mure, og nye, store vinduer på sydsiden. Apsiden blev nedbrudt og genrejst fra grunden. Også tagmaterialerne ændredes, og korets kip lagdes i forlængelse af skibets.

SØNDER BJERT Nørre Tyrstrup herred Østjylland
1867 C. Christensen (297:22)

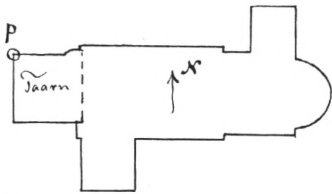
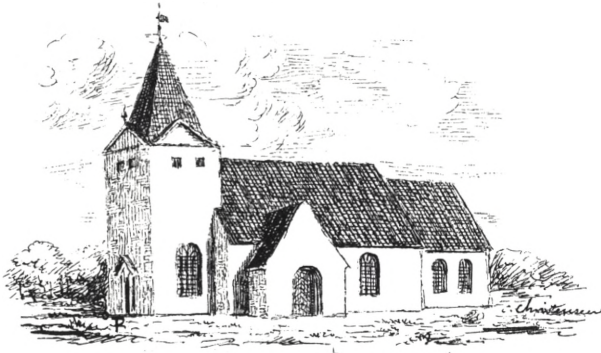
Nogle kilometer sydøst for Kolding ligger Sønder Bjert, hvis kirke på tegningen ses fra sydvest. På grundplanen aflæses, at helheden består af (romansk) skib og kor med apsis, og hertil slutter sig (sengotiske) tilbygninger: Tårn i vest, våbenhus foran syddøren og et sakristi på korets nordside.

På tegningen er tårnets gavle for lave. De bygningsafsnit, der efter 1867 er mest forandrede, nemlig apsiden, hvis murværk blev omsat 1881, og sakristiet, der ombyggedes et par år senere, kan beklageligvis ikke ses på tegningen.

Gründstein i Kirketaar,
nests SV Hjørne = 43.2

Taarvats nordvestre Hjørne. Grund-
stuenes önneste Ende. Höjden =

KIRKER I ANST HERRED Sydjylland

Anst herred udgør den østligste del af det gamle Ribe amt og begrænses på en strækning mod syd af Kongeåen. Det frugtbare, bakkede område var i sin tid skovrigt og et yndet, kongeligt jagtterrain. Endnu i forrige århundrede foregik her en betydelig trækulsproduktion.

I sidste halvdel af 1800-tallet fornyedes eller ændredes et større antal kirker i den sydjyske landsdel. Det drejede sig i de fleste tilfælde om små, angiveligt brøstfældige bygninger, der afløstes af nyromanske eller nygotiske, lidt tørre murstensanlæg. Samtiden så vel disse nybyggerier som udtryk for fremgang og øget værdighed. Af de fire kirker i Anst herred, som gengives her, er de to nu forsvundet.

VERST KIRKE

1869 (297:45)

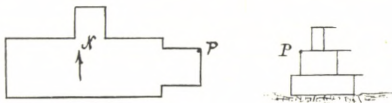
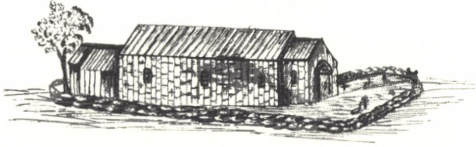
Den romanske bygning af granitkvadre blev 1896 erstattet af den nuværende kirke, der havde J. C. Fussing som arkitekt. På tegningen er den forsvundne kirke vanskelig at finde ud af. Mens grundplanen viser den almindelige type, bestående af kor og skib med et våbenhus på nordsiden, synes skitsen – hvor kirken må være set fra sydøst – yderligere at gengive en tilbygning ved skibets vestgavl. Her kunne muligvis være tale om et tømret klokkehus.

JORDRUP KIRKE

1869 C. Gantzel (297:46)

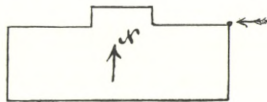
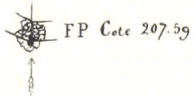
Er vor tegning end karrig, hvad angår detaljer og præcise informationer om bygningen, giver den imidlertid et utvetydigt billede af et såre beskedent gudshus. Den gengivne langhuskirke kan være resultatet af en senmiddelalderlig ombygning af et ældre anlæg. Murene siges at have været af rå kampesten og jernal. Denne kirke med et simpelt indgangsarrangement på nordsiden blev sløjfet 1884, da J. C. Fussing leverede tegninger til den nuværende store bygning i nyromanske former.

Verst Kirke

F. P. Taa den fremstaende Hund af den 2de Kantssten
 fra neden i Kirkeni nord vestlige Hjørne 189, 59

Jordrup Kirke

Gantzel.

LEJRSKOV KIRKE

1869 (297:46)

Lejrskov kirke ligger højt og frit i det bakkede terrain en halv snes kilometer vest for Kolding. Kernen i den statelige, brede bygning er fra romansk tid og opført af granitkvadre; oprindelig har der til koret føjet sig en apsis, som dog forlængst er forsvundet. Det kraftige, sengotiske tårn, der er bygget af munkesten med anvendelse af en del ældre granitblokke, har samme bredde som skibet. Også våbenhuset på sydsiden stammer fra middelalderens slutning.

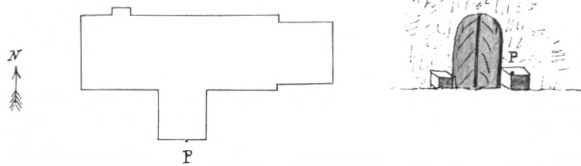
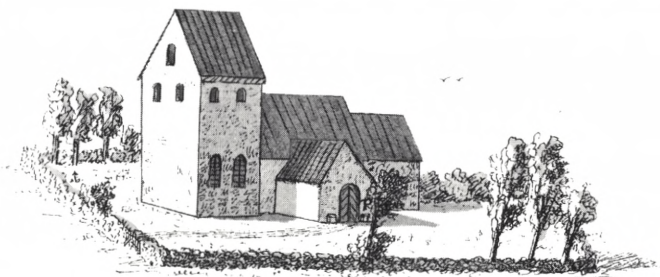
Kirkens nuværende udseende svarer stort set til gengivelsen på tegningen, hvortil det dog skal bemærkes, at tårntagets hældning i virkeligheden er noget stejlere.

BÆKKE KIRKE

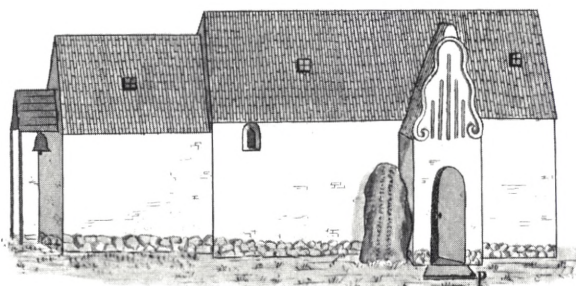
1870 (297:45)

Skibet, der idag står i blank mur, er bygget af granitkvadre, mens koret antages at være ommuret i gotisk tid. Våbenhuset på kirkeens nordside har svungne gavle, som vidner om en ombygning i renaissancetiden, hvis da ikke den lille tilbygning først er rejst i denne periode. Ved korets gavl hænger klokken under sit eget tag, hvilken indretning var fjernet adskillige år før arkitekt Hagerup i Kolding 1922 tilføjede det nuværende tårn.

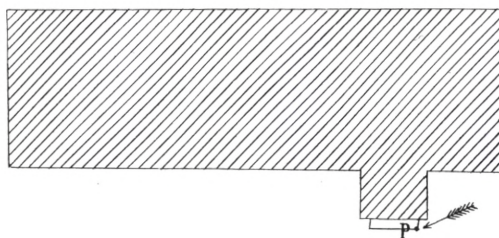
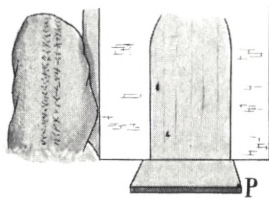
Ved siden af våbenhuset står en stor runesten, som 1810 blev observeret i kirkegårdsdiget og 1858 opstillet ved kirken. Senere er den flyttet op på en lille høj uden for kirkegårdsporten. Stenens indskrift er fra vikingetid ligesom den store skibssætning ved gravhøjene nord for kirken.

P: = 181, 86 ; firkantet Sten ved Jordgangens østre Side

P. Det vestligste yderste Kjørne af Kirken udenfor Kirkedøren = 214, 93

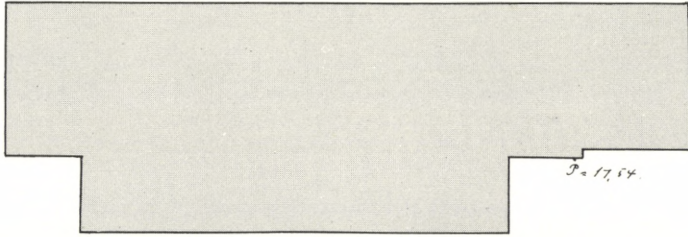
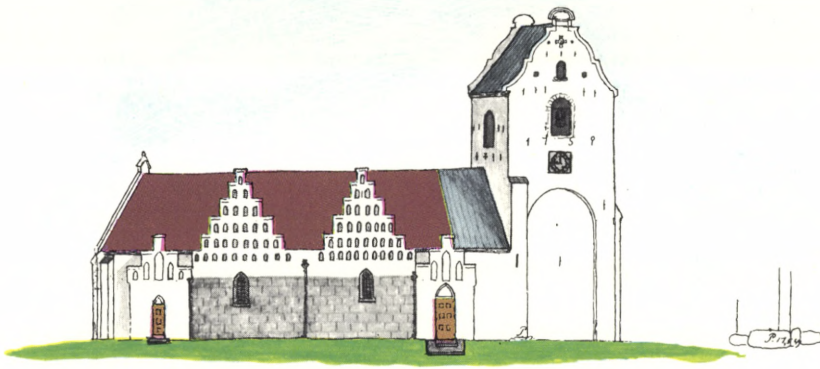
S. CLEMENS KIRKE Nykøbing på Mors
1882 (298:176)

Et par år efter at vor tegning af S. Clemens var udført, ophørte gudstjenesterne i kirken, og man drøftede, om den angiveligt brøstfældige bygning skulle sættes i stand eller rives ned. Diskussionen endte med, at kirken totalt sløjfedes 1889-90, hvorefter den nuværende opførtes samme sted, efter tegning af arkitekterne O. P. Momme og L. Olesen.

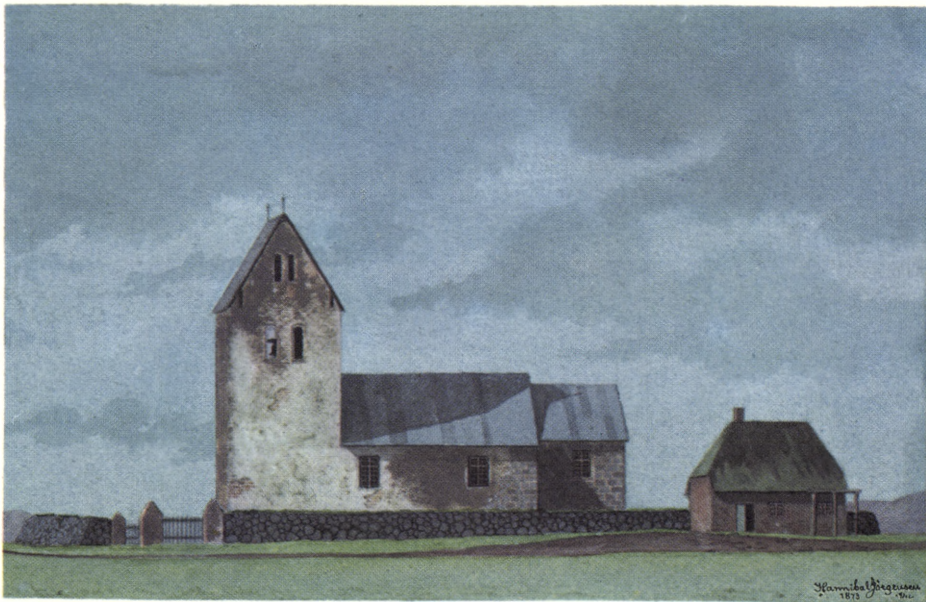
Den farvelagte skitse giver et godt indtryk af den statelige, hvidkalkede, sengotiske kirke umiddelbart før nedrivningen. Skibet var overvejende tækket med almindelige røde tagsten. Der var bly på tårnet, hvis svungne gavle – som årstallet viser – gik tilbage til istandsættelser i perioden efter bybranden 1748. Tegningen gengiver kirkens nordside, hvor der 1616 imellem sakristiet i øst og våbenhuset i vest opførtes et sideskib med to gavle, der begge smykkedes med småblændinger i mange rækker. Ved opførelsen af ydermuren, der før nedrivningen stod blank, havde man benyttet ældre granitblokke.

MADUM KIRKE Ulvborg herred Vestjylland
1873 Hannibald Jørgensen (297:115)

Madum kirke, der i middelalderen var viet S. Laurentius, ligger ensomt i det flade land mellem Nissum og Stadil fjerne. Denne beliggenhedssituation har Hannibald Jørgensen på glimrende måde skildret i sin omhyggelige akvarel, hvor han også gør rede for kirkebygningens materialer. Der er tilhuggede kvadre i koret og i skibets østende, mens skibets øvrige murværk af rå granit er overkalket. På det senmiddelalderlige tårn titter sine steder teglstenen frem. Huset ved kirkegårdsdiget er forsvundet siden Jørgensen besøgte stedet, og kirkens store vinduer blev ved arkitekt F. Draibys restaurering 1948-49 erstattet af rekonstruerede, romanske former. Tårnets dobbelte glamhuller blev ved samme lejlighed gjort enkelte. Jævnfør iøvrigt den ældre tegning af kirken, s. 10.

P = 17,54.

Hannibal Högenius 1873

Madsen Kirke i Jylland.

P

Taarvet

Grundriss af
Madsen Kirke i Jylland.

P
45,8

$\frac{1}{400}$

Hannibal Högenius
1873

HJORTLUND KIRKE Ribe herred Vestjylland

1869 (297:60)

Landsbyen Hjortlund ligger ved Kongeåen nogle kilometer nord for Ribe. Den senromanske kirke er overvejende bygget af tufsten, som er importeret ad søvejen fra egne ved Rhinens nedre løb. Også stiftets hovedkirke er opført af dette materiale.

Jacob Helms (1824-1906) virkede en halv snes år som adjunkt i Ribe og fattede her en varm interesse for egnens og landets middelalderlige arkitektur. I sin senere tilværelse som præst fortsatte og uddybede han sine studier og udsendte særdeles vægtige afhandlinger. „Danske Tufstenskirkler“ fra 1894 er en af hans fornemste publikationer. I opmålinger fra 1884 figurerer Hjortlund kirke i denne bog i samme skikkelse som på vor tegning. Mest bemærkelsesværdig er vel de to små tagryttere. I den østre, over korets gavl, hang den lille messekløkke, som stadig eksisterer ved kirken. Bygningens ydre ændredes afgørende, da man 1913 rejste et tårn ved skibets vestgavl; samtidig forsvandt tagrytterne.

HOSTRUP KIRKE Skads herred Vestjylland

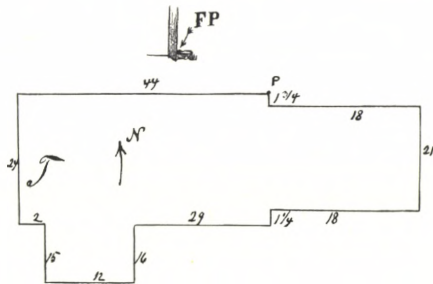
1870 (297:68)

Hostrup sogn ligger på bakkeøen nord for Esbjerg og begrænses på nordsiden af Varde å; mod vest strækker det sig ud til Hø bugt, hvor det i vore dage skjærmes af den store Marebæk plantage. Sognekirken ses på tegningen fra nord. Med sin lukkede granitmur gør den her et barskere indtryk end på sydsiden, hvor façaden oplyses af fine arkadeblændinger. Den romanske kirke har engang haft apsis, som antagelig er nedrevet under en sengotisk ombygning. Tårnet skriver sig fra middelalderens slutning, men er ændret i 1700-tallet. 1869 sløjfedes et ældre våbenhus foran skibets syddør. Under en hovedstandsættelse, som arkitekten Aage Bugge gennemførte 1926, byggedes et nyt, og ved samme lejlighed blev kalken banket af en del af nordmuren, hvor nogle oprindelige vinduer genåbnedes.

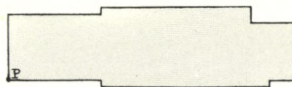
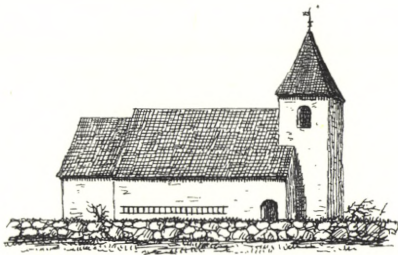

Hjortelund Kirke set fra den sydlige Side

Fast Tunkl. Urmalel flad Grundsten fra
Hjortelund Kirkes nordøstne Hjørne . . . 38, 34

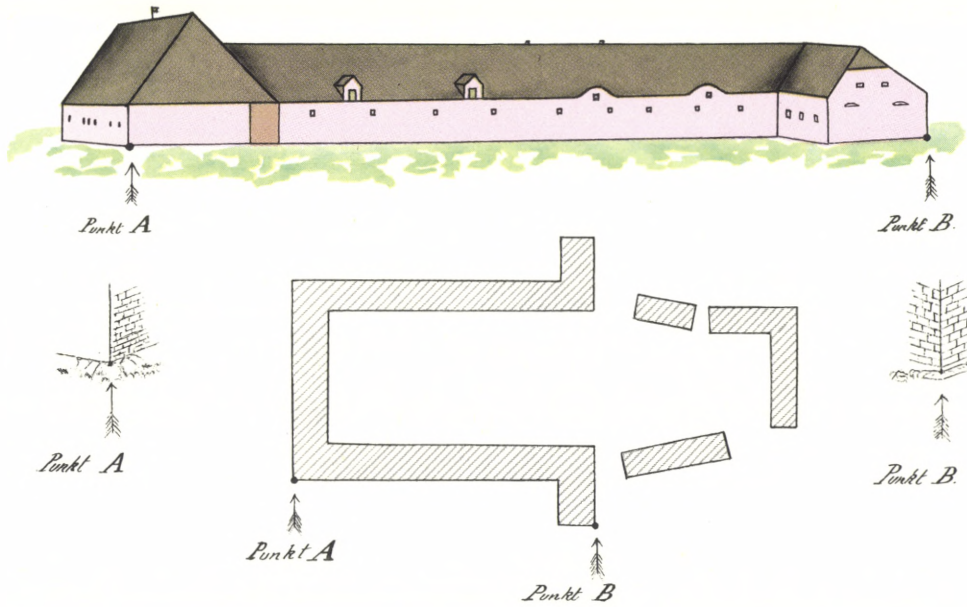
STENSBÆK Horns herred Vendsyssel
1887 C. A. Andersen (298:241)

I den nordøstre del af Bindslev sogn, der ligger umiddelbart syd for Tversted (s. 172), og hvis svagt bølgede landskab dannes af hævet havbund, findes herregården Stensbæk. Ejendommen nævnes i senmiddelalderen og tilhørte da medlemmer af slægten Vogensen (af Stenshede). Blandt senere ejere kendes rigsmarsk Jørgen Ovesen Lunge og Mogens Skeel til Fusingø. Omkring år 1800 faldt Stensbæk i hænderne på herregårdsslagtere og megen jord frasolgtes; i vort århundrede blev den efter en tid i jordspekulanterens besiddelse endelig udstykket, og restparcellen deltes i to. Da gik hovedhuset til en side, udlængerne til en anden.

Den fredede hovedbygning af bindingsværk i ét stokværk med tegltag er bygget 1744 af den århusianske møller Hans Wissing og rummer værdifulde interiører fra opførelsestiden. Det stor-slæde, U-formede lade- og staldkompleks, hvor guiden har afsat sit målepunkt på et hjørne, er i dag kraftigt reduceret og i forhold til tegningen ændret næsten til ukendelighed.

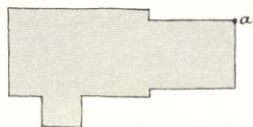
OKSBY KIRKE Vester Horne herred Vestjylland
1870 (297:77)

Oksby ligger i de bare og barske hede- og klitområder inden for Blåvands Huk. Kirken har haft en omskiftelig historie og er flyttet gentagne gange på grund af sandflugt. Den bygning på sin fattige kirkegård, som gengives på vor tegning, lå omkring 5 km øst for landsbyen, nær Ho bugt, og var opført 1730. Ved sin proportionering, sine røde mursten og hvidkalkede gesimser, sine små firkantede vinduer og stråtækkede tag harmonerede kirken i det ydre med egnens traditionelle byggeskik. Allerede i 1770'erne voldte sandflugten atter problemer, der i løbet af et hundredår resulterede i, at sognet besluttede at rejse en ny kirke og placere den tæt ved Oksby. 1891 opførtes den nuværende kirke efter tegning af arkitekt F. Uldall, mens den gamle forfaldt og forsvandt.

Punkt A. Grundstenen i Ladens sydvestlige Hjørne = 57,63
 Punkt B. Grundstenen i Skaldlængens sydøstlige Hjørne = 55,64.
 Mælt 1887 af Andersen   Rev. Christensen.
 Tørgent.   Sørensen

Oxby K^e

a Grundsteen = 31,5

HO KIRKE Vester Horne herred Vestjylland

1870 (297:77)

Kirken i Ho ligger nær bugten af samme navn ved foden af den øde halvø Skallingen, som skyder sig sydpå mod Fanø. I følge en præsteindberetning fra 1638 var kirken bygget ved midten af 1400-tallet, da den afløste en ældre. Bygningens sparsomme detaljer og dens røde munkesten modsiger ikke denne datering, men det er da bemærkelsesværdigt, at man i Ho har fastholdt den traditionelle type med smallere kor, mens kirker andre steder i landet ombyggedes til langhusform.

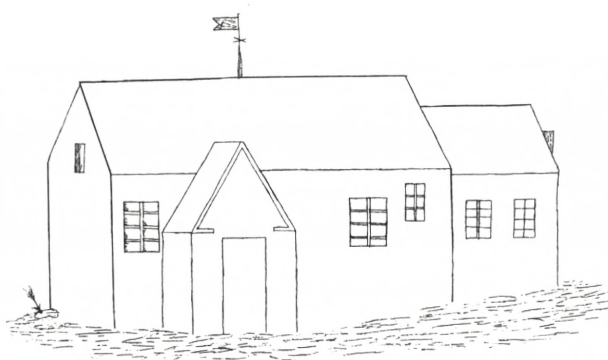
Den beskedne, hvidkalkede kirke blev 1879 over skibets vestende forsynet med et lille, spånklædt klokketårn. Ved en istandsættelse for en halv snes år siden åbnedes tårnets sider, så det fik karakter af tagrytter, hvilket ikke var en ubetinget gevinst. Også vinduerne er selvsagt forandrede fra den form, de har på vor tegning.

SUNDS KIRKE Hammerum herred Midtjylland

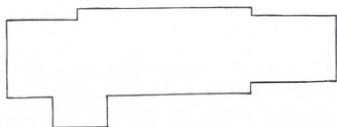
1872 H. Bugge (297:109)

Sunds ligger på den vidtstrakte hedeegn omtrent midtvejs mellem Karup og Herning. Vest for Sunds sø eksisterede tidligere den beskedne, hvidkalkede kirke, som ses på tegningen. Bygningen var af marksten med tegltag på skibet og bly på koret. I begge gavle sørgede en svær stræbepille for afstivning. Våbenhuset var en yngre tilføjelse i tegl.

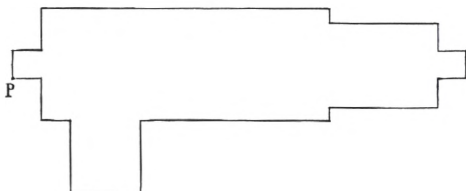
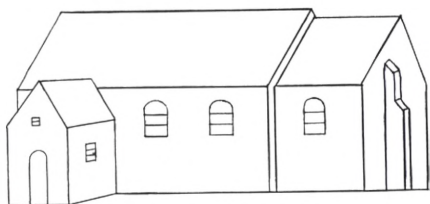
Den stigende velstand i slutningen af forrige århundrede medførte udskiftning af adskillige gamle kirker i de midtjyske herreder. 1897 kom turen til Sunds, hvor man opførte den nuværende, 1943 udvidede, nyromanske kirke efter tegninger af arkitekten R. Fridt-Clausen.

Grundstenen paa det nordvestre
Hjørne af Klosteret = 17.3

Sunds Kirke

Bügel
1872

Kirkens Søjdepunkt **P** paa Grundstammen = 115.92'

LYKKESHOLM Lyngby sogn Djursland
1877 (297:271)

Ved nivellementet på Djursland har guiden udvalgt sig et par større landbrug og afsat sit målepunkt på hovedbygningerne. Begge gårde ligger i den givtige sydøstre del af halvøen. Den ene er Lykkesholm, hvis kultiverede beboelseslænge på én etage med høj kælder er en værdig repræsentant for dansk provinsarkitektur på Frederik VI's tid.

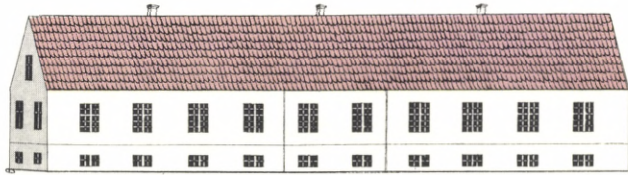
Gården, der nævnes allerede i midten af 1500-tallet, solgtes 1802 fra Høgholm til Otto Christoffer Mønsted, der et par år senere opførte den stadig eksisterende hovedfløj. Som bygmester nævnes Just Møller, der boede i Grenå og havde sit virke på egnen.

Tegningen gengiver den sydvendte havefacade, hvor man siden har anbragt en udgang og veranda, ligesom gavlene er blevet forsynet med halvvalme. Bygningen er fredet i klasse B.

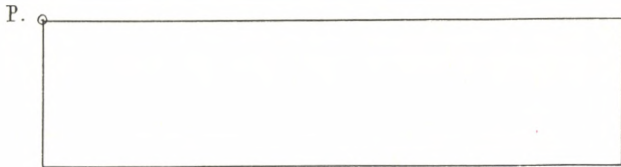
NØRUPLUND Tirstrup sogn Djursland
1877 (297:273)

Den anden af de to hovedbygninger, som guiden benyttede på Djursland, er Nøruplund, der ligger en mils vej vest for Lykkesholm. Tegningen gengiver den østvendte haveside af gårdens beboelsesfløj, der er et grundmuret hus fra 1863.

Ljkkusholm

P. Kote = 85,35

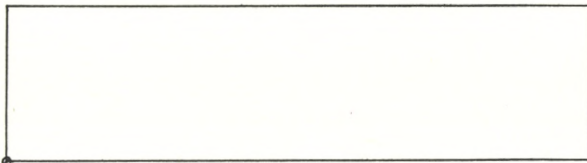

Maalstok = 1:500

Nörruplund

P. Kote = 103,37

Maalstok = 1:500

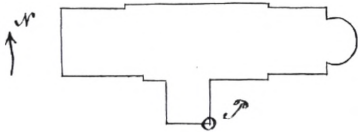
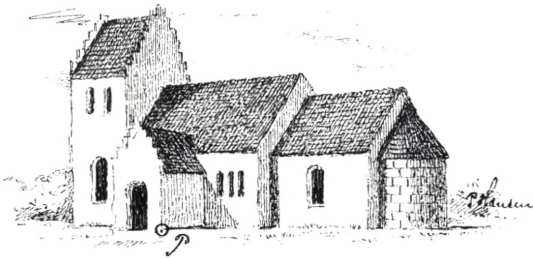
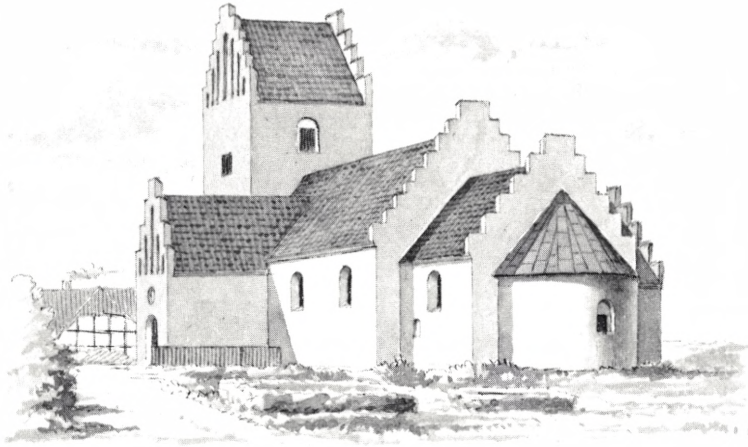
AUNING KIRKE Sønderhald herred Djursland
1878 (297:233)

Den statelige kirke i Auning bærer på flere måder præg af naboskabet med herregården Gammel Estrup. I slutningen af 1600-tallet, da gården oprettedes som stamhus for Christen Skeel, valgtes kirken som gravsted for slægten. I al væsentligt ser kirken stadig ud som på tegningen, kun er der lagt blytag på kor og skib. Bygningens kerne er rejst af granitkvadre i romansk tid. Senere er skibet forlænget mod vest, og samtidig tilføjedes tårnet med blændingsprydede gavle i syd og nord. Våbenhuset på skibets sydside stammer fra samme periode. Årstallet 1616 i jernankre på tårnets sydfaçade angiver utvivlsomt tidspunktet for denne udvidelse af kirken, hvor alle tre afsnit byggedes af munkesten i renaissancens krydsforbandt med kurvehanksbuede åbninger. Yngste tilføjelse er det store gravkapel på skibets nordside, som Jørgen Skeels enke, Benedicte Margrethe Brockdorff, byggede omkring år 1700.

TAULOV KIRKE Elbo herred Østjylland
1866 P. Hansen (297:15)

Taulov kirke ligger højt i et prægtigt landskab i Elbo herred, der i vest begrænset af Spang ådal og Rands fjord, strækker sig langs Lillebælt nord for Kolding fjord. Kirkens ældste dele er kor og skib, som i romansk tid er opført af veltildannede granitkvadre. Hertil er i middelalderens slutning føjet et meget kraftigt tårn i vest og et våbenhus foran skibets syddør. Mest bemærkelsesværdig ved bygningen er det runde gravkapel, som Berete Rosenkrantz, der skrev sig til det nogle kilometer nordfor liggende Nebbegård, 1581 rejste ved korets østgavl. I skyndingen kan denne bygning antages for en apsis – hvortil dens placering nok kan være medvirkende – og det ser på tegningen ud til, at Hansen har opfattet den således. I virkeligheden udgør kapellets grundfigur næsten tre fjerdedele af en cirkelomkreds, hvilket ville være temmelig enestående for en apsis, og yderligere er taget, der tækkes med bly, formet som en selvstændig kegle, der løfter sig fri af korets gavl.

TVERSTED KIRKE Horns herred Vendsyssel
1887 B. Thomsen (298:193)

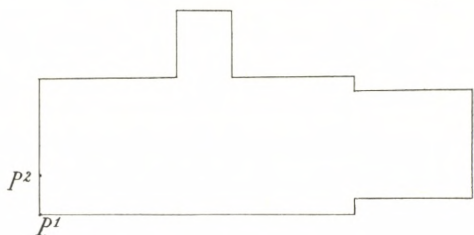
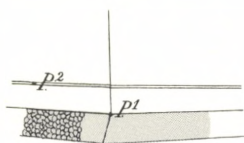
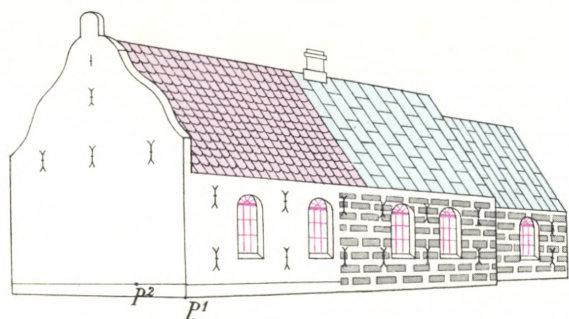
Inden for klitrækken langs Tannis bugt, omtrent midtvejs mellem Råbjerg og Hirtshals, ligger landsbyen Tversted, hvis kirke på Thomsens tegning ses fra sydvest. Alene af den omhyggeligt konstruerede perspektivskitse fremgår det, at kirkens opførelse falder i to afsnit. Ældst er koret og skibets østlige del, der er rejst af granitkvadre. På tegningen ligner murværket den slags puds-kvadring, som brugtes på en del stuehuse i slutningen af forrige århundrede.

I perioden omkring reformationen blev Tversted kirke forlænget mod vest; denne del af bygningen er overvejende af tegl og står med hvidtede façader. Årstallet 1787 i jernankre (der ikke ses på tegningen) angiver antagelig tidspunktet for udførelsen af de svungne kamme på vestgavlen. Ud for skibets norddør markeres på grundplanen et våbenhus, som, da tegningen blev lavet, var af bindingsværk, men et par år senere nyopførtes i grundmur med romanske stilformer efter tegning af arkitekt F. Uldall i Randers. Ved en nylig istandsættelse tækkedes hele taget med bly.

RÅBJERG KIRKE Horns herred Vendsyssel
1887 J. Chr. Jensen (298:193)

I det øde, stormpiskede hede- og klitlandskab ved Grenens rod, nær Råbjerg mile og nogle kilometer fra vestkysten, ligger Råbjerg kirke i storartet ensomhed. Bygningen har i sin levetid gennemgået adskillige ændringer, senest en istandsættelse ved arkitekt Jens Jakobsen 1931, hvorved dens ydre blev harmoniseret på en lovlig tør måde.

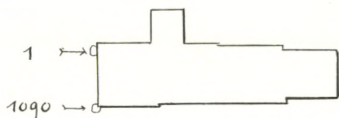
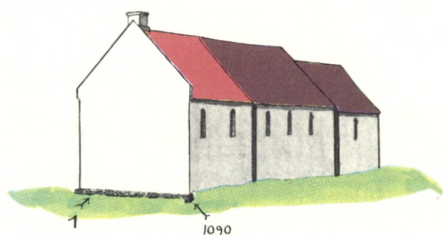
Kirkens byggemateriale er munkesten; opførelsen har fundet sted engang i højmiddelalderen med koret og skibets østlige del som ældste afsnit. I 1600-tallet forlængedes skibet mod vest, og der tilføjedes et bindingsværksvåbenhus, som siden er flyttet og fornyet, senest i grundmur 1886.

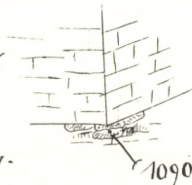
Maalt 1887
af Thomsen
Rev. Christensen

P¹ Betonlag ved Kirkens Sydvesthjørne = 40,27.

P² Fremstaaende Kont paa Tønder af Kirken 7½ Tod paa Sydvesthjørnet = 41,41.

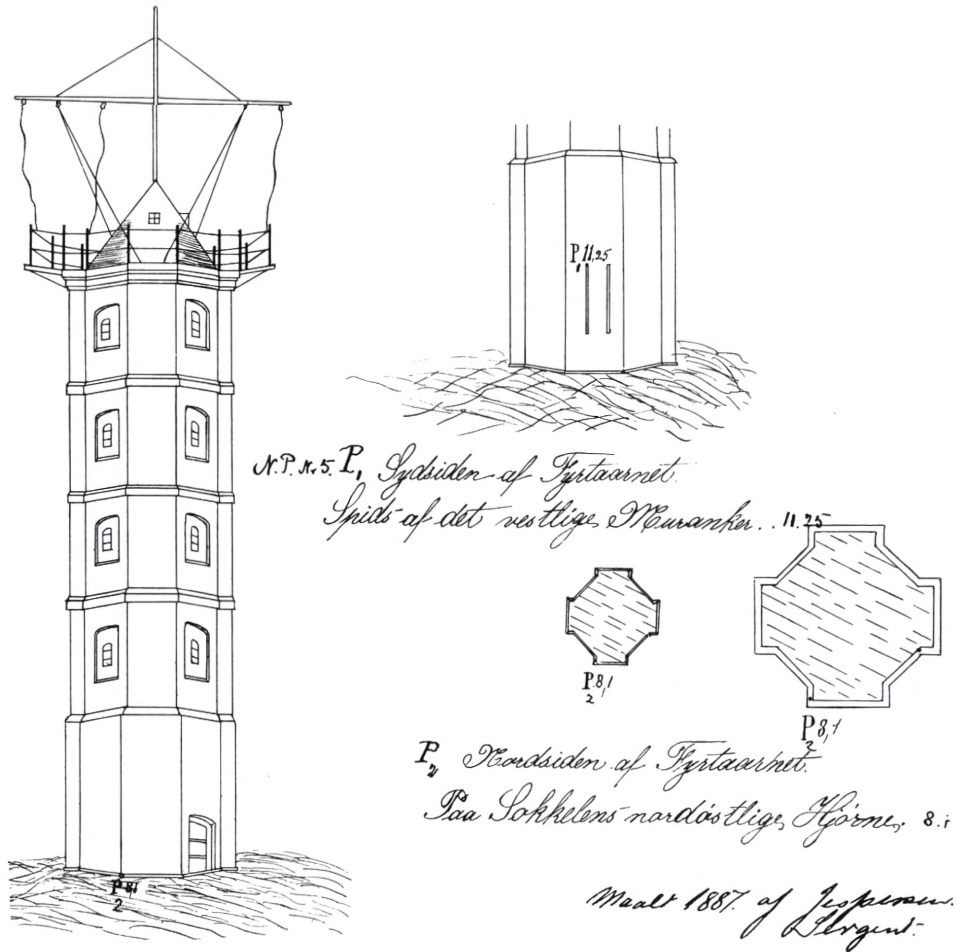

1090 Laveste Græntsten per St.
Hjørne af Rastbjerg N^o = 55.16
1 Rastbjerg N^o N.V. Hjørne Grænt-
sten tillen Syd for Hjørnets = 55.64.

Maalt 1887

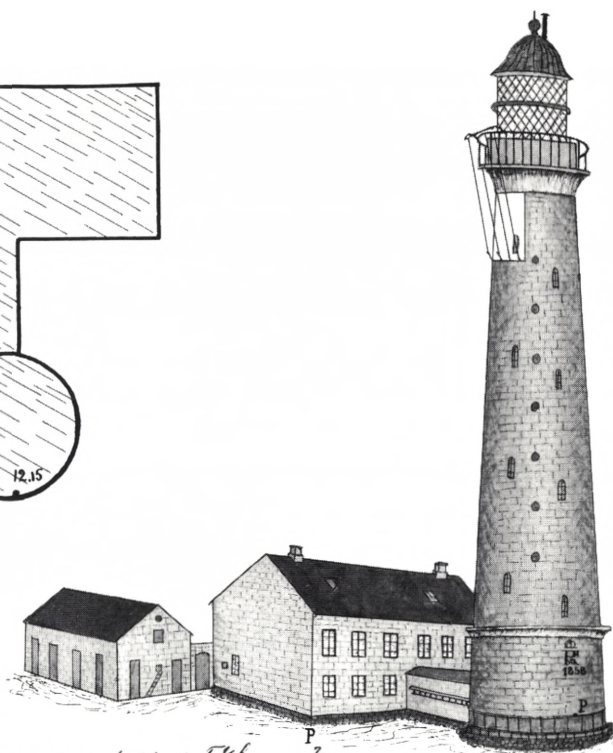
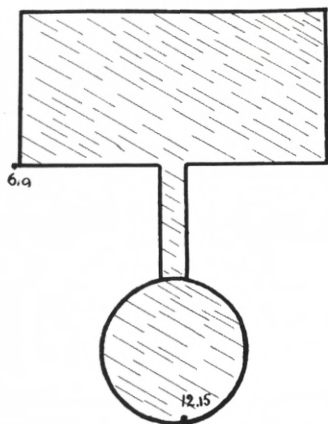
J. Chr. Jensen.
Rev. Christensen

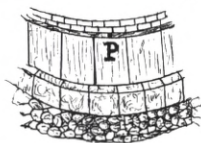
FYRTÅRNE PÅ SKAGEN Vendsyssel
1887 F. Hansen og P. P. Jespersen (298:242)

For første gang i europæisk historie blev en hovedsejlrute forsynet med søtønder og fyr, da Frederik II 1560 beordrede søvejen mellem Falsterbo og Skagen afmærket. Skagens første fyr, der tændtes året efter, var ifølge kongens forskrift en såkaldt papegøje, som vel nærmest har lignet det lidt yngre vippefyr, som Jens Pedersen Grove konstruerede 1626 (en rekonstruktion opsat på den gamle fyrbakke 1958).

1747 rejstes et egentligt fyrtårn, tegnet og opført af den københavnske bygmester Philip de Lange, der dengang var søetatens arkitekt (jfr. s. 218). Tårnet, som stadig står, kendes som det gamle eller hvide fyr og blev for få år siden restaureret.

*Maal i 1887. af J. Hansen
Luide*

*Overste Kant paa den høje Granit.
Søkkel lige under den Række Vinduer
der vender mod det gamle Fyr 12,15*

*Rev:
G. Jørgensen
Kommis. uuten. aul.*

*Sten i Brobygningen ved St. P. Hjør-
ne af Hovedbygningen 6.9*

Som aktivt fyr afløstes det 1858 af det nuværende, 46 m høje blinkfy, som ses på tegningen. Hele bygningsanlægget opførtes efter projekt af den senere stadsbygmester i København, Niels Sigfred Nebelong, og blev 1860 stærkt rost af H. C. Andersen, der efter et besøg omtalte „et storartet Vaaningshus med elegante Værelser og Comfort“. Andre beskyldte byggeriet for urimelig luksus, og fyrvæsenets bevillinger blev følgende år sat ned! I dag trues tårnet ved havets nedbrydning af kysten, og et nyt er rejst længere vestpå.

ØLSTED KIRKE Vester Lisbjerg herred Østjylland
1876 (297:178)

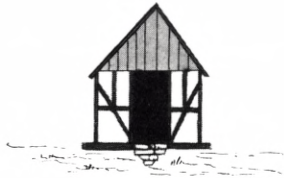
Ølsted er et af de små gårdmandssamfund i det frugtbare, kupe-rede landskab i den nordlige omegn af Århus, hvor i disse år stor-byens vækst gør sig gældende. Kor og skib i landsbyens beskedne kirke er bygget med smukke granitkvadre på en enkel skråkant-sokkel; vinduernes rundbuede form angiver, at opførelsen er fore-gået i den periode omkring år 1200, som vi kalder romansk tid. Ved kirkens vestgavl er der senere i middelalderen, formodentlig engang i årtierne før reformationen, tilføjet et tårn af munkesten. De mange huller efter stilladsets bomme ses på façadeen. Det er formentlig efter en beskadigelse, at tårnets øvre del er revet ned og den resterende part afdækket med et tag i fortsættelse af skibets. I tårngavlen blev klokken ophængt.

Foran skibets syddør er der på grundplanen angivet et våben-
hus, som på den lille tegning af gavlen ses at være af bindingsværk.

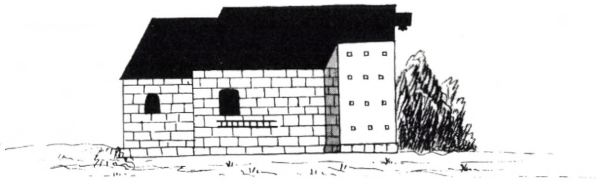
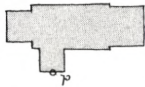
Efter at vor skitse blev udført, er kirken ændret derved, at tårn-
resten 1891 blev erstattet med det nuværende teglstenstårn med
et skiferdækket pyramidespir, tegnet af arkitekt Frimodt Clausen.
Kirken fik da indgang i vest, og våbenhuset blev sløjftet. Det rund-
buede vindue i skibets nordside er også forandret: Det er nu større
og spidsbuet, og korets lille vindue er tilmuret.

GØDVAD KIRKE Hinds herred Midtjylland
1876 J. Streibig (298:77)

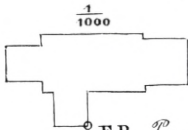
Kirken ligger ensomt i et betagende, mildt bølget bakkelandskab
nogle kilometer øst for Silkeborg, ikke langt fra Gudenå. Bygnin-
gens romanske kerne, kor og skib, er bygget af veltildannede gra-
nitkvadre på en enkel, skråkantet sokkel. Skibets oprindelige, ret
høje portaler er i behold, den nordre tilmuret, den søndre i brug
i forbindelse med det lille våbenhus fra nyere tid. Kirkens tårn er
sengotisk, bygget af munkesten med en underdel af genanvendte
granitkvadre. Der er i dag opgang til tårnets mellemstokværk ad
en udvendig trappe på sydsiden.

*Med paa den øverste Trinsten ved Indgangen
til Vaabenhuset 226. 61.*

set fra den sydøstl. Side

*F.P. Paa Grundstenen ved Vaaben-
husets sydøstre Hjørne = 207,77*

Skreibig

VIUM KIRKE Lysgård herred Midtjylland
1877 J. Streibig (298:69)

Vium ligger et par mil syd for Viborg, ikke langt fra hovedvej 13, og kendes vist bedst som Steen Steensen Blichers fødeby; præstegården, hvor digteren først så dagens lys, er dog forlængst nedrevet. Der er et par ting i kirken, som fremkalder erindringen om Blicher og hans fortællinger fra egnen: Dels altersølv, som er skænket 1798 af Avnsbjergmanden, etatsråd de Steensen og hustru, dels på kirkegården en smedejernstavle, der 1934 blev opstillet som minde over herregårdsskytten Guillaume de Martonnière.

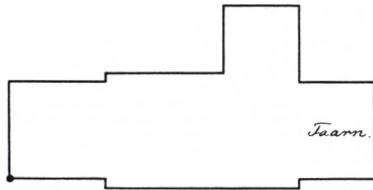
Kirkens kerne er romansk kor og skib af granitkvadre med små rundbuede vinduer, hvoraf et par stadig er bevaret i koret. Det svære vesttårn, der er tilføjet i senmiddelalderen, bærer præg af istandsættelser i nyere tid. Foran skibets syddør er rejst et våbenhus, som 1877, da vor skitse blev lavet, var kirkens yngste tilbygning. 1930-31 opførtes imidlertid ved skibets nordside en udbygning, som i sin underetage indeholder ligkapel. Ved denne lejlighed blev kirkens norddør ødelagt.

LEVRING KIRKE Lysgård herred Midtjylland
1877 J. Streibig (298:72)

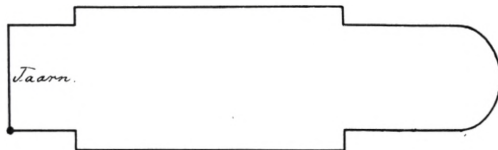
Levring ligger på Viborgegnen, vest for Tange sø. Dette områdes romanske kirker af veltilhugne kvadre står i stor gæld til granitkatedralen i stiftsbyen. Den statelige kirke i Levring (hvis apsis i virkeligheden ikke har korets bredde, som grundridset viser) er en fuldgod repræsentant for dette forhold. Bygningen er således udstyret med en profileret dobbeltsokkel, og syddøren, der i nyere tid er flyttet til tårnets vestside, er beriget med tre par trekvart-søjler, ligesom der er hugget et par løver i relief på tympanon.

Tårnet er en sengotisk tilføjelse i teglsten; i det ydre dog præget af en ombygning 1751, hvilket årstal læses af sydsidens jernankre. I hovedtrækkene står kirken stadig som på Streibigs tegning, men adskillige enkeltheder er ændret ved nylige restaureringer.

232.6

152.1

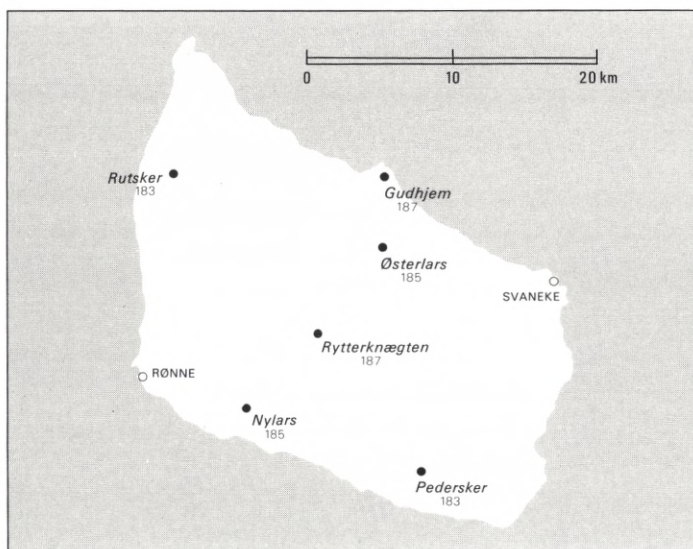

LISBJERG KIRKE Vester Lisbjerg herred Østjylland
1875 J. Streibig (297:178)

Få steder i Danmark eksisterer et mere betagende billede, hvad angår landskabelig storhed, end det panorama umiddelbart nord for Århus, der møder den trafikant, som på vej til Randers, fra toppen af Skejby bakke, pludselig ser Egådalen åbne sig foran. I et vidtspændt dyk styrer vejen ret ned i dalbunden og stiger op på den modsatte side. Her ved skråningens top ligger Lisbjerg kirke, hvorfra der er udsyn over havet til Helgenæs. Endnu føles linerne i dette grandiose sceneri; i de senere år er dog en tankeløs gadeplan og industribebyggelse som en lavastrøm skyllet ned mod åen, og dag for dag forandres landskabet.

Lisbjerg kirke er en af Østjyllands store. Byggematerialet er hentet fra egnens naturgivne forråd: Frådsten, marksten og kridt. Den oprindelige, romanske bygning består af skib og kor, hvor sidstnævnte udmærker sig ved at have to vinduer i hver langside foruden ét i gavlen. I det store kor har indtil 1867 stået et af landets klenodier, det fornemste af de gyldne altre (fremstillet i midten af 1100-årene), som nu er i Nationalmuseet.

I middelalderens sidste periode fik også denne kirke tilføjet våbenhus og vesttårn. Våbenhuset har været i to etager, den øvre sikkert beregnet til tiendekornet, som ikke kunne ligge på kirke-loftet, efter der var blevet indbygget hvælv. Det svære tårn havde indtil 1885 et mansardspir, som kan tænkes udformet i efterligning af den ældre, nu forsvundne barokhætte på Århus domkirke.

Kortet angiver beliggenheden af de kirker og bygninger på Bornholm, som beskrives s. 182-187. Tallet under hvert navn angiver den side, hvor vedkommende bygning gengives. For orienteringens skyld er suppleret med enkelte, ikke omtalte købstæder.

BORNHOLM

I slutningen af 1800-tallet, da religiøse vækkelser blomstrede på Bornholm, for man hårdt frem mod øens gamle kirker. Til trods for at akademiprofessoren Hans J. Holm med elever havde besøgt og undersøgt en række af kirkerne og 1878 udgivet værket „Bornholms ældgamle Kirkebygninger“, blev i 1880'erne nedrevet et par højst interessante monumenter: Vester Marie og S. Klemens. Da det under nedbrydningen af kirken i Øster Marie gik op for de implicerede instanser, hvor enestående denne bygning var, blev arbejdet stoppet. Endnu står ruinen som vidnesbyrd om menneskenes uforstand og kortsyn. Den omfattende nedrivning, der vel finder et sidestykke i visse sydjske egne (jfr. s. 156), har sin bedste parallel i Skåne, Bornholms nærmeste nabo.

RUTS KIRKE

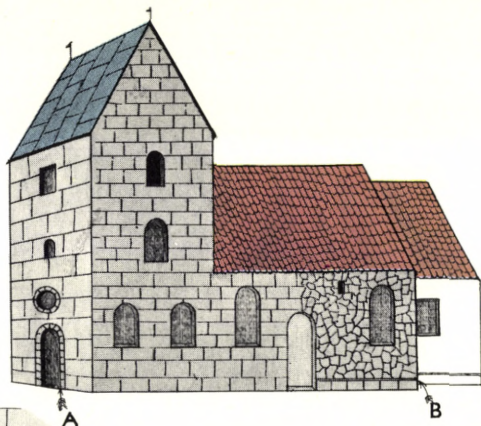
1887 C. G. Molich (298:252)

Rutsker sogn ligger ud til kysten på øens nordlige del, hvor kirkebakken er det højeste punkt. Kirken, viet S. Michael, er, som det klart ses på tegningens gengivelse af murværket, en underlig blanding af nyt og gammelt. Året før Molich besøgte stedet, var kirken blevet udvidet og ombygget så hårdhændet, at kun rester af østafsnittet blev tilbage af det oprindelige anlæg. Allerede 1877 var den store tværarm på nordsiden tilføjet. De bevarede levn af den romanske bygning er opført overvejende af let tugtede marksten. Til de temmelig rige, dekorative enkeltheder på apsis og andre steder er anvendt materialer, som lettere lod sig tilhugge. Skibets sydportal og andre træk peger hen på den nære samhørighed med Skåne. 1908 er genskabt et lille vindue i korets sydside, hvilket, ligesom en senere kalkning af skibet, har haft en formildende indvirkning på helheden.

PEDERS KIRKE

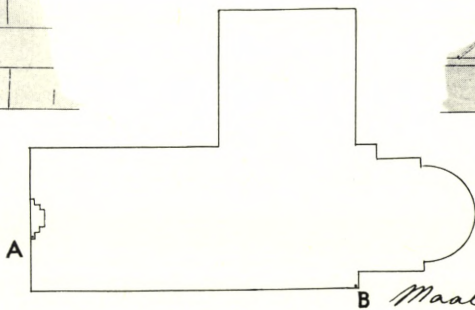
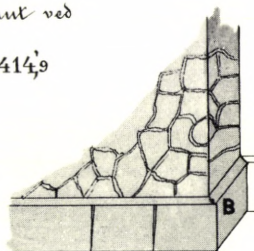
1886 C. G. Molich (298:257)

Pedersker sogn ligger på øens søndre del. Kirken er sammen med Ibs kirke den af de bornholmske kirker med „normal“ planform, der er sluppet heldigst gennem tidernes omskifteligheder. Bygningens romanske kerne, der består af skib og kor med apsis, er opført af silurkalksten, som i omegnen har været forholdsvis let tilgængeligt. Til den oprindelige kirke er der engang i 1500-tallet føjet det lave vesttårn. Det er beklageligt, at et arkitekturhistorisk interessant våbenhus foran skibets syddør 1864 blev afløst af det nuværende. Den tilbygning, som planridset viser i hjørnet ved våbenhusets vestside, kendes ikke nærmere. Molichs tegning gengiver kirkens nordside, hvor de to øverste vinduer er anlagt i tilknytning til et 1771 opsat, men forlængst fjernet pulpitur.

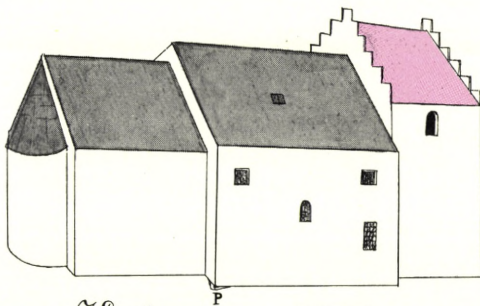
A Paa Sydvest Sjømet af Døtrinsstenen
ved Indgangen i Saarnet 414,2

B Paa Sokkeleus øverste Kant ved
Kirken Sydøst Sjøene 414,9

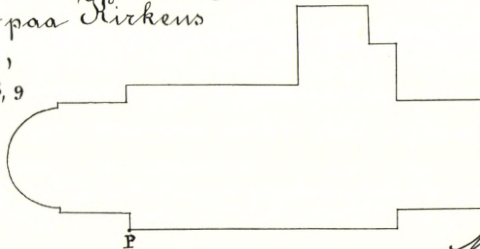
Rev. Bessike.
Premiereutenant

Maalt 1857 af
Gunde
Gunde

Paa Sjønesten paa Kirken

N. S. . 128,9

Maalt i 1886 af
Gunde Molich.

ØSTERLARS KIRKE

1886 R. Sørensen (298:255)

Østerlars er den største og ældste af øens fire rundkirker, formentlig opført ved midten af 1100-tallet, og viet til S. Laurentius, der i katolsk tid var værnehelgen for Lunde stift, hvortil Bornholm hørte.

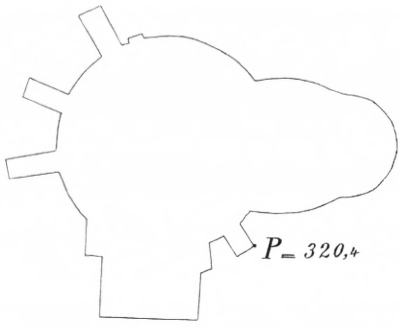
Et karakteristisk træk, der er fælles for de runde kirker, er deres indretning med henblik på forsvar, bl.a. med skydeskår og vægtergangs anlæg i det øverste stokværk. Sådanne foranstaltninger må være et udtryk for de ufredelige tilstande, som i den tidlige middelalder rådede på øen og i Østersøen, hvor venderoverfald og kampe mellem konge og kirke hørte til dagens orden.

Østerlars kirke er opført af rå og kløvet kamp, mens silurkalksten er benyttet ved de finere detaljer. Koret, der oprindeligt var to etager højt, har krumme langmure ligesom i Nylarsker. Den spånklædte kegle, som afdækker skibets oprindelige, flade tag, kan føres tilbage til 1600-tallet, men er muligvis ældre. Tid efter anden er kirkens mure afstivet med de svære, maleriske stræbepiller, der understreger bygningens massivitet. Våbenhuset foran skibets syddør er vist sengotisk, men ombygget 1870. Vest for kirken står klokkehuset, hvis bindingsværksoverdel antagelig er fra tiden omkring 1600. 1892 restaureredes kirken af Mathias Bistrup, hvilket bl.a. medførte afbankning af apsidens hvidtede puds.

NYLARS KIRKE

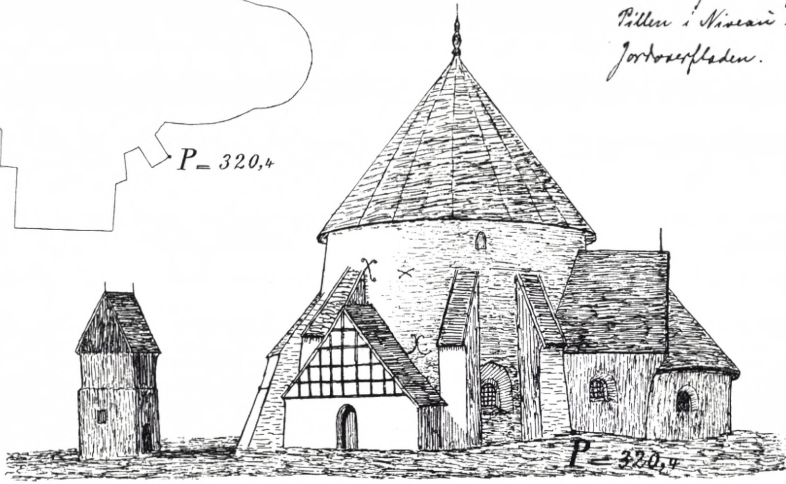
1886 A. C. Larsen (299:251)

Også Nylars kirke, der var viet til S. Nikolaj, er med sit tre stokværk høje skib indrettet til forsvar. Vægtergangen er bevaret i god behold under det 10 meter høje kegletag, og skydehuller skimtes i murværket. Koret med de krumme sider har derimod ikke været højere end i dag. Årstallet 1692 refererer til reparation af rotundens murværk. Våbenhuset foran skibets syddør er bygget efter J. D. Herholdts tegning 1879, da et ældre var revet ned. Nogle år senere istandsattes hele kirken af Mathias Bistrup.

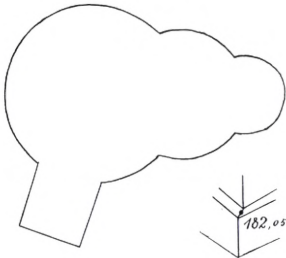
P = 320,4

Stad, brændt
 Sten i Hjornet af
 Piller i Nissen med
 Jordoverfladen.

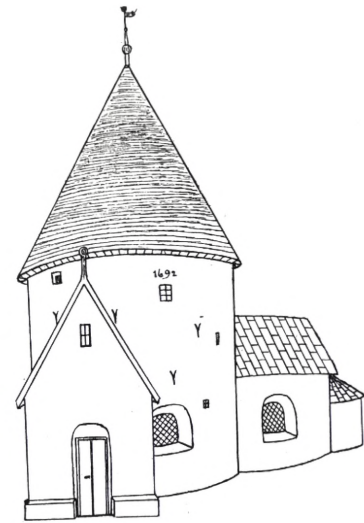
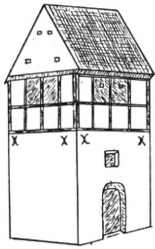

P = 320,4

maalt i 1886
 af
 G. W. Kruse

182,05

182,05

Maalt i 1886 af G. W. Kruse

KONGEMINDET I ALMINDINGEN

1883 C. Th. Kruse (298:257)

1856 besøgte kong Frederik VII Bornholm, og befolkningen rejste i den anledning udsigtstårnet „Kongemindet“ på Rytterknægten i Almindingen „med undersåttlig glæde“ og i håb om, at „Allerhøistsamme vil befinde sig vel på den fra alders tid kongehuset hengivne ø“. Da skoven voksede til, og træerne spærrede udsigten, blev det 1899 nødvendigt at øge højden ved at sætte en jernopbygning med platform ovenpå.

GUDHJEM KIRKE

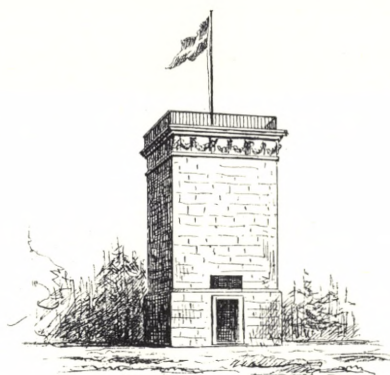
1886 B. Thomsen (298:255)

Fiskerlejet Gudhjem ligger i Østerlars sogn, og byens kirke, der ligger højt på klippebrinken over det flade forland, omtales i ældre tid – ligesom andre kystkirker – som kapel. Den beskedne, højmiddelalderlige bygning med kor og skib var viet til S. Anna. Før reformationen blev kirken ombygget til langhus. Det enkle våbenhus foran norddøren er tilføjet i nyere tid.

Klokken var tidligere placeret i et ophængt skur på vestgavlen neden for det spånklædte træspir, men 1870 opførtes den lysthuslignende pavillon på taget, og heri anbragtes klokken. Sømandsbyernes kigkurre har sikkert været inspirationen bag denne foranstaltning.

1895 blev kirken lukket og nedrevet til een meter over jorden, efter at den nuværende var rejst i nærheden.

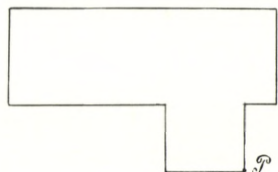
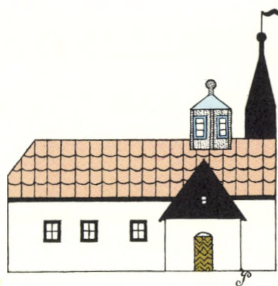

Taarnets Grundflade 21' i □.

Brigade-Nivellmt. Paa Trappetrinet midt for
 Indgangsdøren til Kongemindet . . . 516.59

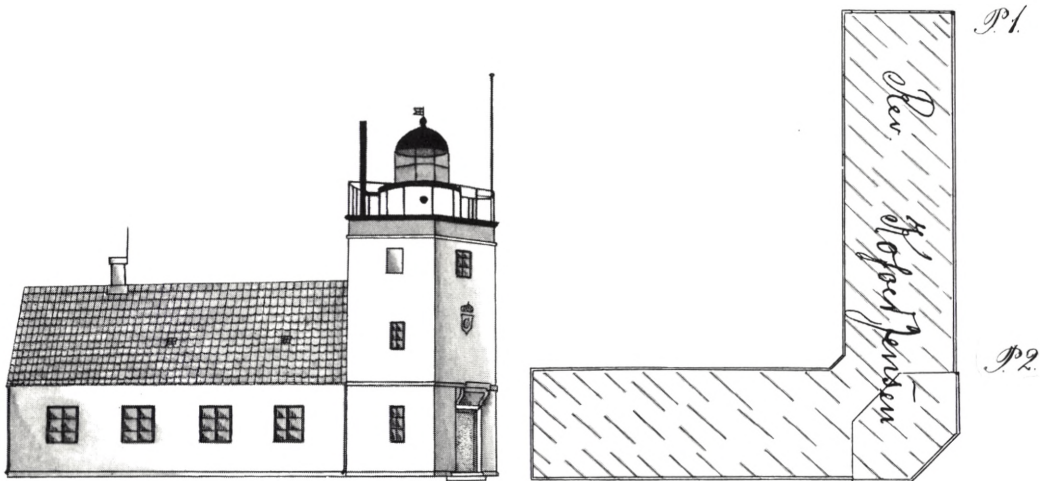
Maalt 1883 af
 C. H. Bruel
 Gmst.

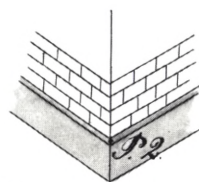
maalt 1886

af Thomsen
 Sogant

P = 83,9 Grundsten ved Nordøst-hjørnet af Kirken

*P. P. Jespersen
1890.*

*P. 1. Niv. 329 = 10,56 Halvmetr.
Paa Søkkelen. N. V. Hjørne af Lade. Grundmur*

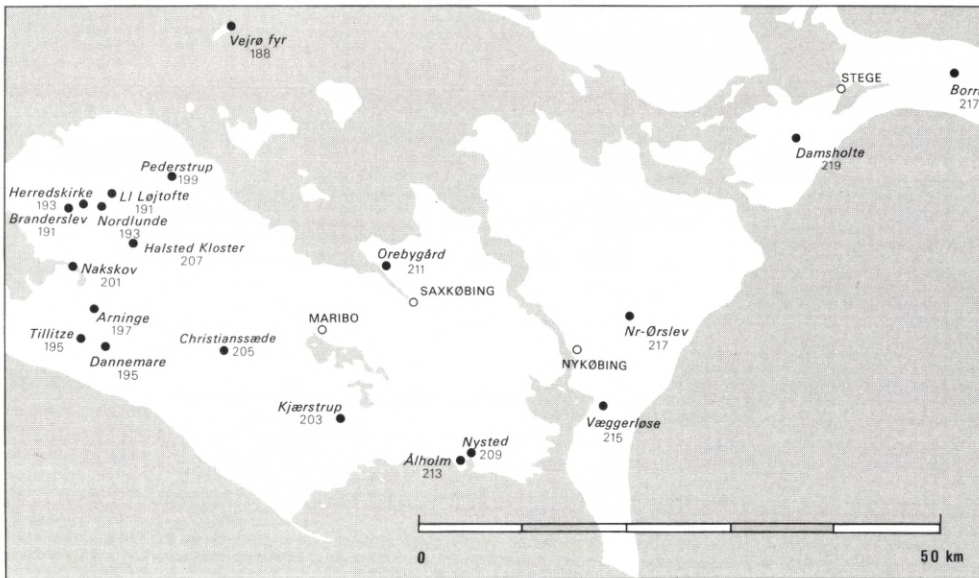
*P. 2. Niv. 330 = 10,57 Halvmetr.
Paa Søkkelen. N. V. Hjørne af Fyrtårn.*

VEJRØ FYRTÅRN

1890 P. P. Jespersen (299:31)

Vejrø er den nordligste af øerne nord for Lolland. Den ligger ret ensomt, næsten midt i det farvand, som har taget navn efter de mange smålande. På nordspidsen af den lille ø står fyrtårnet, der rejser sig over hjørnet mellem to sammenstødende vinkelfløje med depotrum og beboelse.

I forrige århundrede kom der fart i etableringen af fyr i Storebælt og tilknyttede farvande (jfr. Tunø, s. 141 og Sejerø, s. 86), idet man efterhånden havde indset det rimelige i at ophjælpe og sikre alternative ruter for skibsfarten, der længe havde været bi-stået af afmærkninger fra Skagen (s. 174) gennem Kattegat og Øresund til Falsterbo. Blandt de vigtige fyr, som byggedes i enevældens sidste fase, står Vejrø, som oprindeligt var udstyret med roterende spejl. Tårnet forhøjedes 1909; på dets façade læses Christian VIII's kronede navnetræk og årstallet 1846.

Kortet angiver beliggenheden af de kirker og bygninger på Lolland, Falster, Møn og Vejrø, som beskrives s. 188-218. Tallet under hvert navn angiver den side, hvor vedkommende bygning gengives. For orienteringens skyld er suppleret med enkelte, ikke omtalte købstæder.

LOLLAND-FALSTER OG MØN

Det generelle indtryk af landkirkerne på Lolland og delvis også dem på Falster er, at de udgør en samling af særdeles nette teglstensbygninger, der er beriget med pyntelige detaljer i form af blændinger, gesimsfriser og portalindfatninger. Ikke på alle de her gengivne eksempler ses disse dekorative enkeltheder, men tegningerne viser til gengæld smukt kirkernes velafstemte, arkitektoniske udformning. Bygningernes ringe længde i forening med den forholdsvis store højde er et træk, som karakteriserer de sydlige øers relativt sene kirker og peger hen på den middelalderlige befolknings nære forbindelse med de nordtyske Østersøegne.

BRANDERSLEV KIRKE Lolland

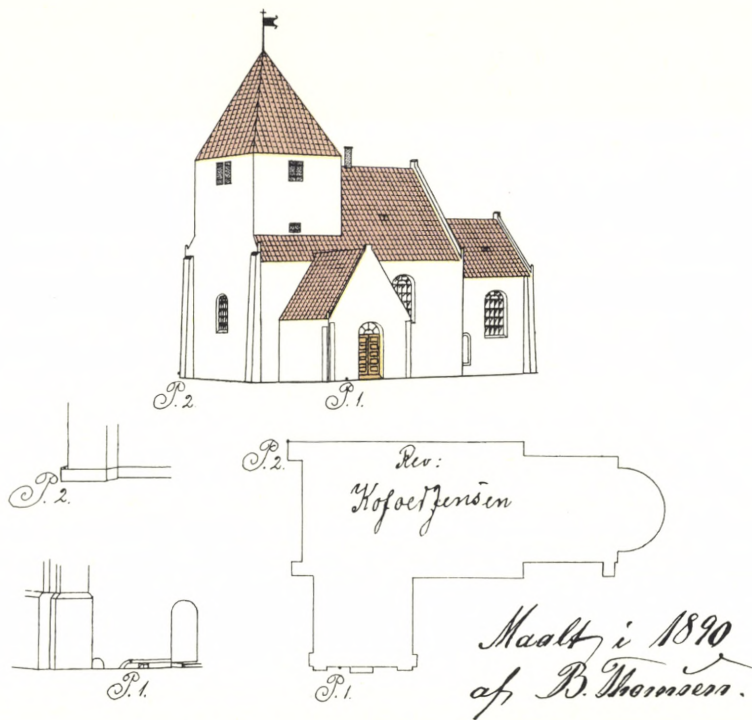
1890 B. Thomsen (299:10)

Kirken i Branderslev, nogle kilometer nord for Nakskov, er en senromansk bygning bestående af skib og kor med absis. Våbenhuset foran syddøren er egentlig underdelen af et sengotisk tårn, som blev brudt ned 1744. Til afløsning rejstes ved samme tid den overpudsede bindingsværksbygning over skibets vestende. I alt væsentligt står kirken stadig, som da Thomsen tegnede den.

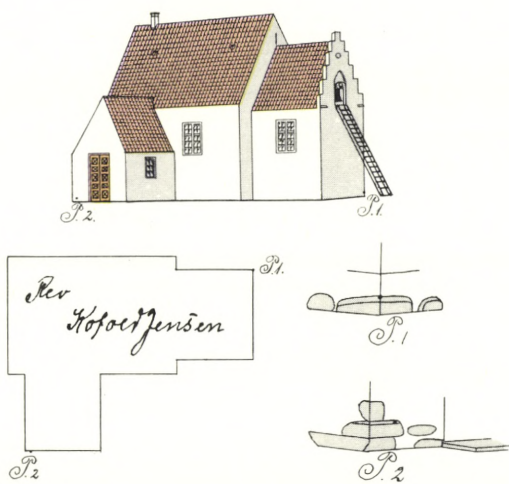
LØJTOFTE KIRKE Lolland

1890 B. Thomsen (299:15)

Ikke langt fra Branderslev ligger Løjtofte, hvis kirke især er kendt for at huse en meget fornem, gotlandsk døbefont. Den lille kirke består af senromansk kor og skib samt et sengotisk våbenhus. Med sine hvidtede mure og røde tegltage står kirken stadig i alt væsentligt som på Thomsens tegning.

P. 1. Kvadrantepunkt Nr. 45 Vaalenhus, Grundsten midt imellem Fide. i S. Y. Hjørne og Læs = 25,70 Halvmetre
 P. 2. . . . . 46 N. Y. Hjørne af Taarn, Grundsten ved N. Y. Hjørne af Støbtulle = 25,85 . . .

P. 1. Overflade af stor Grundsten ved Nordøsthjørnet af Kirken, umiddelbart ved Hjørnet = 20,559 Halvmetre
 P. 2. . . . Grundsten 0,95 Halvmetre over Jorden 1,0 Halvmetre Gæt for Hjørne = 21,219 . . .

Maalt i 1890 af B. Thomsson.

HERREDSKIRKE Nørre herred Lolland
1890 B. Thomsen (299:14)

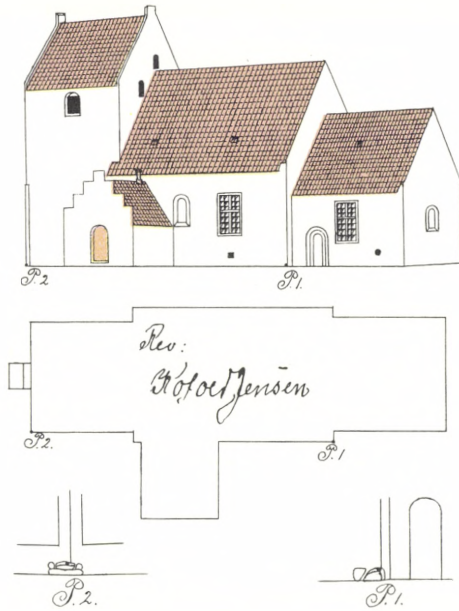
Midtvejs mellem Branderslev og Løjtofte ligger Herredskirke, hvorfra der således blot er et par kilometer til hver af naboerne. I det flade, lollandske landskab er disse tre småkirker, der nærmest ligger på række, et bemærkelsesværdigt fænomen. Man kan i denne sammenhæng tillige betænke, at som hovedregel gælder, at jo mindre afstand, der er mellem kirkerne, des bedre er jorden. Herredskirke, hvis navn sikkert hentyder til herredstinget, der i lange tider holdtes i nabolaget, ligger ensomt, omgivet af de frugtbare marker. Kirken svarer til de to nævnte ved at være en romansk bygning fra 1200-tallet, men udmærker sig over for disse ved at have et næsten samtidigt tårn. De dekorative enkeltheder, som smykker kor og skib, er også benyttet på tårnet.

På korets sydside ses en tilmuret indgangsåbning; ofte betyder en sådan „præstedør“, at koret har været rejst en tid før skibet.

Den hvidkalkede, teglhængte kirkes udseende i dag er i alt væsenligt som på tegningen.

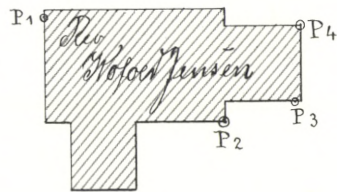
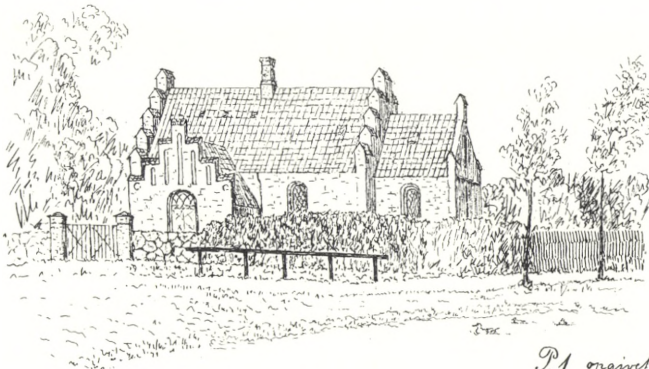
VESTER NORDLUNDE KIRKE Nørre herred Lolland
1890 C. Nielsen (299:14)

Den lille, pyntelige kirke i Vester Nordlunde ligger en mils vej nordøst for Nakskov. Som hovedparten af Lollands kirker er den ret sen, opført af mursten, og præget af en serie dekorative detaljer, som hører 1200-årene til. Korgavlen smykkes af en rundbuefrise og krones af tinder. Våbenhuset, der harmonerer glimrende med den øvrige bygning, er rejst 1863.

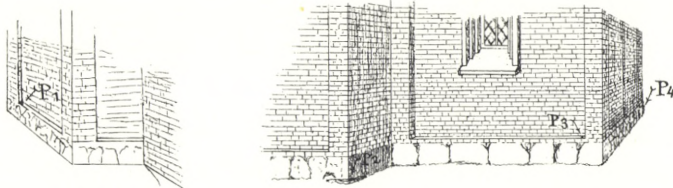

P.1. Kancellimontepremit Nr. 188. S. O. Hjörne af Kirkens Skib, Grundstør. = 22,82 Kalmeter
 P.2. .... 189 Kirkens S. V. Hjörne, Grundstør. = 22,10 ..

Maaht i 1890 af
 S. Thomsen

P.1 opgivet Kancellimont. Nr. 30 = 19,72 Kalmeter
 P.3 --- --- --- 27 = 19,84 ---
 P.2 = 19,26 ---
 P.4 = 19,38 ---

Maaht i 1890 af
 G. Nielsen

TILLITSE KIRKE Sønder herred Lolland
1889 F. Hansen (299:3)

Tillitse ligger i den vestre del af Lolland, en mils vej syd for Nakskov. Kirken er en senromansk teglstensbygning med en række karakteristiske, dekorative detaljer. På tegningen ses således de forskellige friser, der kroner murene. Skibets vestre del er en udvidelse af det oprindelige anlæg, bygget 1625 som gravkapel for Joachim von Barnewitz til Rudbjerggård. Denne besidder af sognets hovedgård har også på anden vis gjort sig gældende ved gaver til kirken.

De store vinduer blev indsat ved en restaurering 1856, og samtidig rejstes ved vestgavlen det lille våbenhus til erstatning for et ved sydsiden. Et nyt våbenhus er opført 1955.

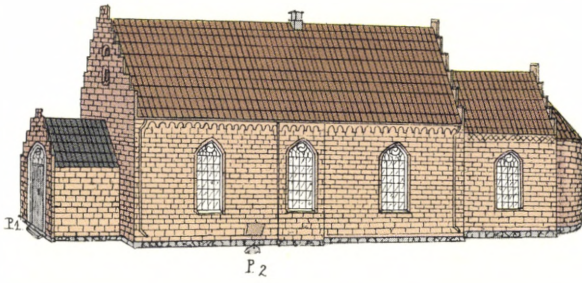
DANNEMARE KIRKE Lolland
1889 F. Hansen (299:2)

5. april 1895, altså efter at vor skitse var tegnet, udbrød der brand i Dannemare præstegård, hvorfra ilden sprang over til kirken, som udbrændte. Inden en nærmere undersøgelse kunne finde sted, blev murene revet ned, idet man i sognet stærkt ønskede en helt ny kirkebygning.

Den ødelagte og nedrevne kirke, der vist iøvrigt kun kendes fra nogle fotografier, taget efter branden, var en senromansk teglbygning med pyntelige enkeltheder. I senmiddelalderen var der foran syddøren rejst et våbenhus, og 1831 blev klokkestablen afløst af den tagrytter, der ses på tegningen.

De ulæselige bogstaver og årstallet 1754, der skimtes øverst på kirkens vestgavl, kendes kun fra denne tegning og må sikkert hentyde til en istandsættelse. Nævnte år skænkede prinsesse Charlotte Amalie alterudstyr til kirken.

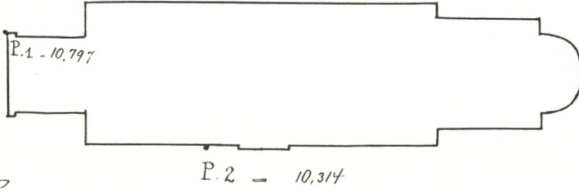

Mursark ved n.v. Høj af Udbygning
til Søndgang til Silleløse K^t Nr 191 - 10,797 Kalauer.

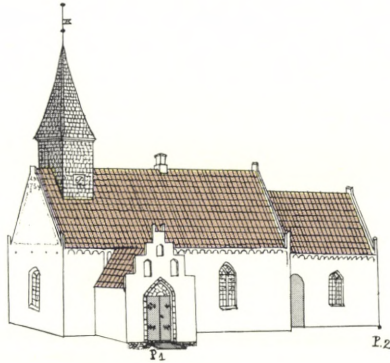

Sop af Grundsten i Silleløse K^t ^{sydl} M^t; under
indmuret Kampsten. Nr 192 - 10,314 Kalauer.

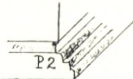

Rev. J. J. J.

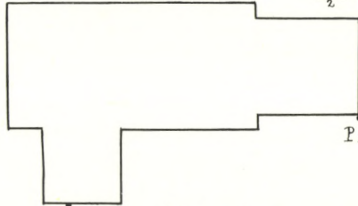
J. J. J.
1889

N. V. Høj af stor flad Sten
ved Søndgangen til Dønnemare K^t
Nr 200 - 10,879 Kalauer.

Overflade af Mursark
ved s.v. Høj af Dønnemare K^t
 $\frac{0.75}{2}$ over Jorden. Nr 201 - 11,497 Kalauer.

P.2 - 11,497 Kalauer

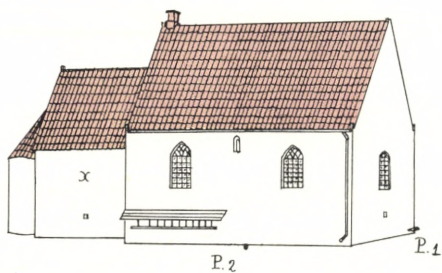
Rev. J. J. J.

P.1 - 10,879 Kalauer.

J. J. J.
1889

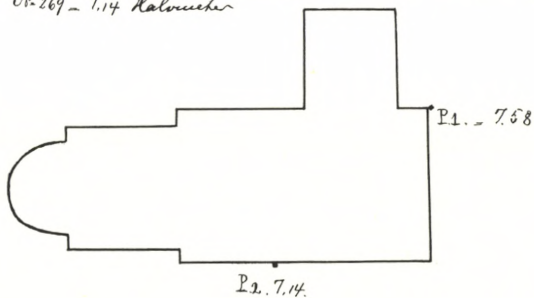
ARNINGE KIRKE Søndre herred Lolland
1889 F. Hansen (299:2)

Den lille, hvidkalkede og kullede kirke i Arninge på Vestlolland, nær Tillitse og Dannemare (s. 194), var i middelalderen indviet til jomfru Marie. Bygningen er opført af munkesten og præges i sine proportioner og enkeltheder af overgangen mellem romansk og gotisk udtryk. I sengotisk tid er tilføjet et våbenhus foran skibets syddør. De relativt store vinduer stammer fra slutningen af forrige århundrede, mens et af de oprindelige, små ses tilmuret midt på skibets nordmur. Efter at F. Hansen tegnede kirken, har man forsynet den med gavltinder.

Største Grundsten i Arninge Kirkes
 nord Mør $\frac{2.75}{2}$ ø. s. øst: Kaul af Tindesfordyking
 N. 269 - 7.14. Kalender

Saa Sten i Arninge K^t s. v. Høj.
 $\frac{0.55}{2}$ over Jorden $\frac{0.75}{2}$ fra Muren $\frac{0.5}{2}$ n. ø. Høj.
 N. 268 - 7.58. Kalender.

P. H. Hansen
 1889.

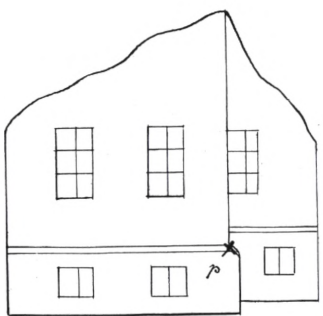
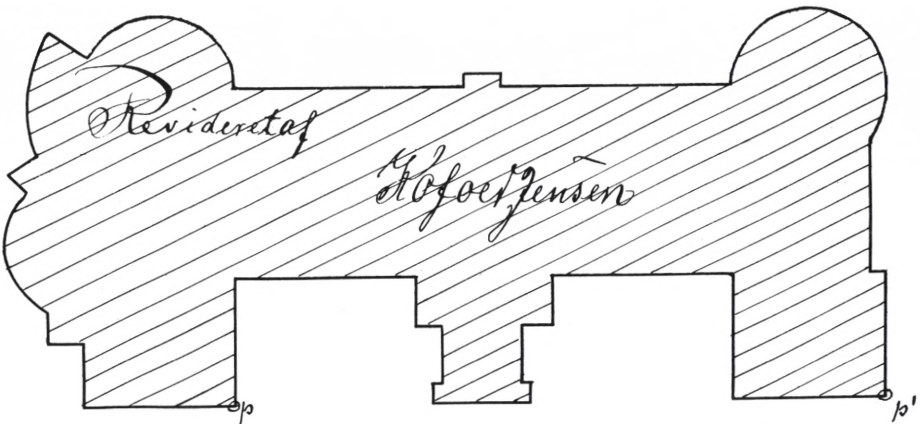
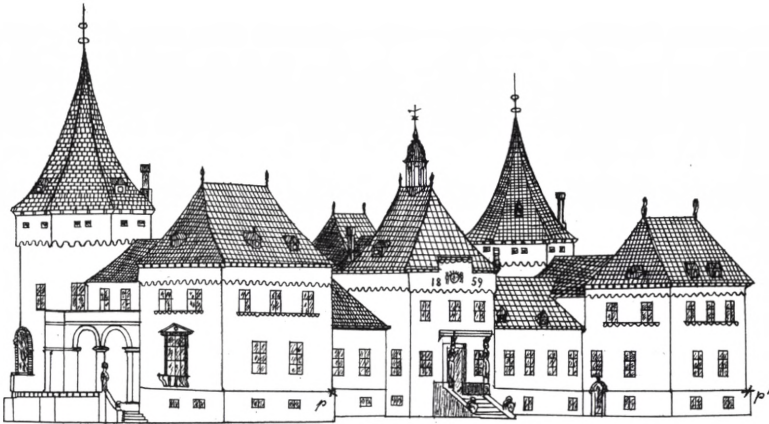
PEDERSTRUP Nørre herred Lolland

1890 A. Vogt (299:17)

Herregården Pederstrups omskiftelige historie kan føres tilbage til middelalderen, da den i et par århundreder var kronlen. I slutningen af 1600-tallet lagde den daværende ejer, overrentemester Peter Brandt megen jord til godset og opførte en ny hovedbygning af bindingsværk. 1725 kom gården i Reventlowernes besiddelse. Fra 1775 var ejeren den senere statsminister, grev Christian Ditlev Frederik Reventlow, der huskes som den betydeligste og mest virksomme af landboreformernes foregangsmænd. I hans tid opførtes en ny, grundmuret, een-længet hovedbygning i et stokværk med høj kælder efter tegninger af C. F. Hansen. Arkitekten kendes bl.a. som bygmester på Christiansborgs genopførelse efter branden 1794, og han rejste Københavns rådhus efter englændernes bombardement af byen.

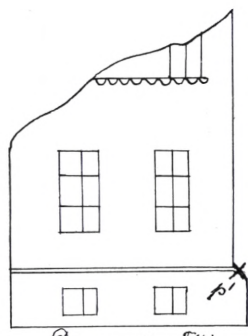
1858 fik arkitekten Ferdinand Meldahl til opgave at udvide Pederstrups hovedbygning og ændre dens stilistiske udtryk – dog uden at forandre det ældre hus. Meldahl, der i samme periode stod for Marmorkirkens opførelse, føjede til hver af slottets ender en ny fløj og supplerede med et par runde tårne på vestsiden mod søen. Inspirationen til de markante spir og høje tage hentede Meldahl i franske slotte. Det er Pederstrup i denne romantiske skikkelse, som afbildes på vor tegning.

Efter en kritisk periode i 1930'erne, da den reventlowske familie måtte afhænde gården, fattedes i historisk sindede kredse den tanke at erhverve hovedbygningen og parken for at indrette et museum til minde om ophavsmanden til stavnsbåndets løsning. I konsekvens heraf fremstod ønsket om atter at lade den klassicistiske hovedbygning komme for dagen. 1939-40 gennemførte Viggo Sten Møller denne krævende opgave, hvorefter huset og den prægtige park åbnedes for offentligheden.

Den sydlige Fløj.

p. S. G. Hjørne af Tændemærket
 paa den sydlige Fløj =
 14,8
 Kilmeter
 p. S. G. Hjørne af Tændemærket
 paa den nordlige Fløj = 14,8
 Kilmeter

Den nordlige Fløj.

Maalt: 1890 af A. Logt.

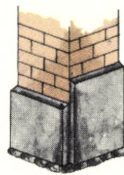
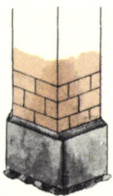
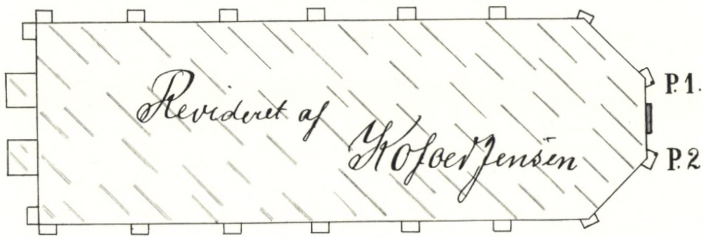
NAKSKOV KIRKE

1890 P. P. Jespersen (299:10)

Kirken i den driftige søfartsby i vestenden af Lolland var i middelalderen indviet til S. Nikolaj og ligger – som det bør sig for en købstadskirke – tæt omgivet af borgernes almindelige huse, der hegner den snævre kirkegård. I praksis er det derfor svært at få et overblik over kirken svarende til Jespersens instruktive tegning. På billedet ses det straks, at der bygningshistorisk må være noget særligt på færde.

Beretningen er i korte træk den, at Nakskov havde en romansk kirke af almindelig form, som man omkring år 1400 begyndte at udvide. Opførelsen startede i vest med et tårn og et par fag af det treskibede skib, mens sideskibenes ydermure fortsattes østover og lukkedes omkring den ældre kirke, som uden tvivl holdtes i brug under byggeriet. Herefter er arbejdet imidlertid gået i stå. Først ved år 1600 lykkedes det at rejse højkirkens tredje fag, delvis hvilende på det ældre skib, og senere i århundredet gennemførtes inden for de gotiske ydermure en skæv udformning og en lidt skødesløs overhvelvning af det brede, lave kor.

Det statelige tårn har sikkert fra første færd haft et højt spir, men dette nedbrændte efter lynnedslag 1587. En række efterfølgende spir og tårnhætter blev ligeledes ødelagt i uvejr. Det elegante, 29 m høje, spåntækte spir, som Jespersen gengiver, er opsat 1822, men blev taget ned 1906, da arkitekt H. C. Glahn forhøjede tårnet med de nuværende kamtakkede gavle og et seks-sidigt, kobberklædt spir.

P.1. Nr. 160 - 10,09 Halometer.
 Næstskov-Kirke. P. Ende. Nord for Døren;
 Fremspring; Granithjørne nærmest Dør.

P.2. Nr. 159 - 9,67 Halometer
 Næstskov-Kirke. P. Ende. Syd for Døren
 Fremspring; Granithjørne nærmest Dør.

P. P. Jespersen.
 1890.

KÆRSTRUP Fuglse herred Lolland

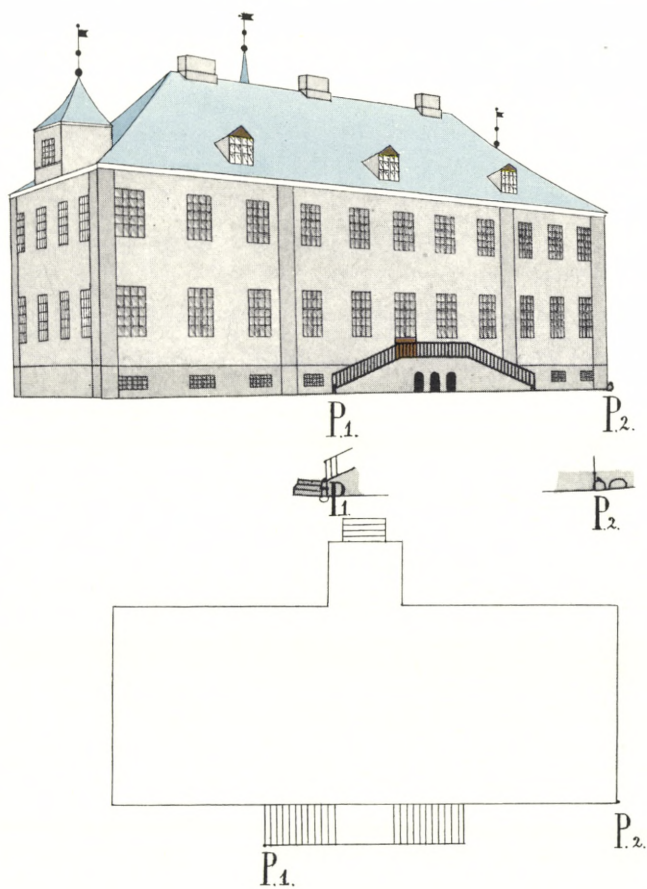
1889 B. Thomsen (299:23)

Hvad ejerlisten angår, kan hovedgården Kærstrup, der ligger syd for søområdet ved Maribo, følges tilbage til højmiddelalderen. Om stedets ældre bebyggelse er vi derimod dårligt underrettet. Den nuværende hovedbygning står i alt væsentligt stadig som gengivet på tegningen. Det er et stort bindingsværkshus, som rejstes 1756 af Frederik Raben, som ved opførelsen delvis benyttede hvælvede kældre og mure fra en ældre bygning. Huset, der til alle sider er omgivet af voldgrave, blev skalmuret 1836.

På tegningen ses over rygningen på det store tag toppen af et spir, som tilhører et tårn, der 1868 blev bygget efter udkast af arkitekten, professor Ove Petersen.

Kjærstrøen Hovedbygning

- P. 1. (Nivåeremmespunkt Nr. 42.) Top af søjledarmet tilhøjet som paa Sydøsthjørnet af Havetrappen = 17,236 Halmeter
- P. 2. Paa Nordøsthjørnet af stor firspringende Grundsten paa Bygningens Nordøsthjørne = 16,21 Halmeter

Maalet 1869 af B. Thomssen

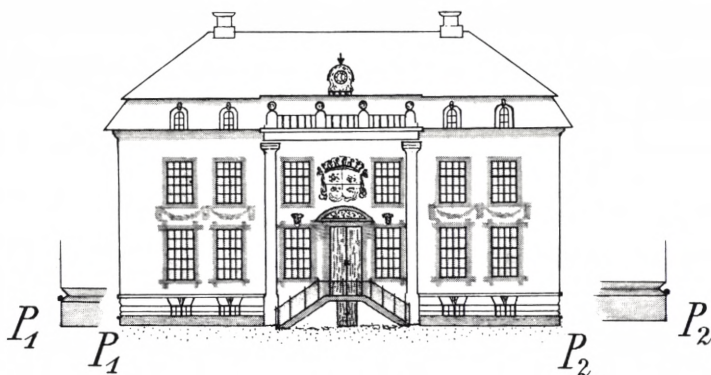
CHRISTIANSSÆDE Fuglse herred Lolland
1889 J. Sørensen (299:30)

I middelalderens senere del og i renaissancetiden nævnes medlemmer af nogle af rigets fornemste adelsslægter som ejere af Tostorpe, det oprindelige navn på hovedgården i grevskabet Christianssæde. For disse folk har den forholdsvis beskedne gård været en besiddelse blandt mange, og der kendes ikke nærmere om bebyggelsen på stedet. 1686 tilfaldt gården fru Regitze Sophie Vind, der samme år ægtede Niels Juels broder, baron Jens Juel til Juellinge (på Stevns), der kendes som en af tidens store bygherrer. I følge indskriften på en bevaret stentavle lod han 1690 opføre Christianssædes hovedbygning. Det oprindeligt to stokværk høje hus med kælder og fremspringende midtparti, foruden et par nu forsvundne, karnapagtige udbygninger til haven, er et glimrende eksempel på den såkaldte hollandske barok, som beherskede overklassens og det offentliges byggeri på Christian V's tid. Mansardtaget er tilføjet omkring 1740.

1728 erhvervede Christian Ditlev Reventlow ejendommen, som sammen med Pederstrup (s. 198) og et par andre gårde ophøjedes

Christianssæde, der ligger i udkanten af et større skovområde og er omgivet af en storartet park, gik 1924 ud af Reventlowernes eje, for 1951 at overgå til Lolland-Falsters Plejehjemsforening.

*Skjörvinge Sogn, Friglav Herred, Maribo Amt.
(Støttet set fra Syd)*

Nørp. N° 100 = P_1 Christiansgade Slot, Granitkant ved s.v. Hjørne 19.058 Halvmeter
 N° 101 = P_2 - do - , Granitkant ved s.ø. Hjørne 19.080 Halvmeter

$$P_1 = \frac{19.058}{2}$$

$$P_2 = \frac{19.080}{2}$$

Revideret
 M. M. M.

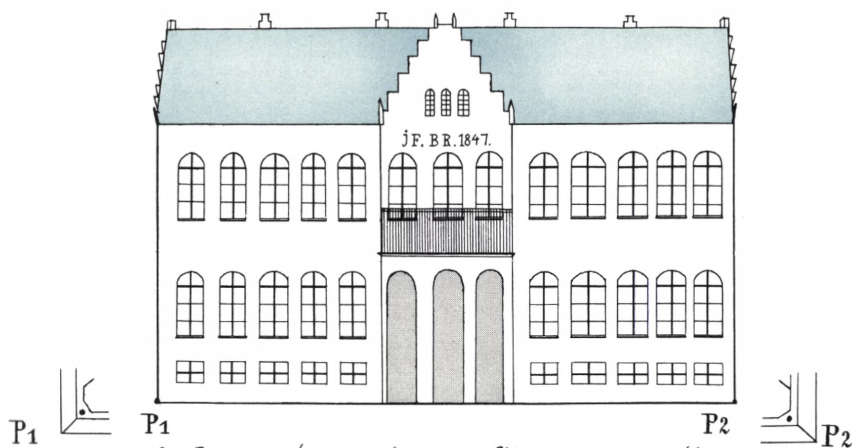
maalt i 1889
 Gustav Hornum

HALSTED KLOSTER Nørre herred Lolland
1889 R. Hansen (299:16)

I den tidlige middelalder fandtes krongods i Halsted, hvis kirke nævnes første gang 1177. Stedets lidet kendte benediktinerkloster er stiftet om ved år 1300 og blev efter reformationen et verdsligt len. 1719 mageskiftede Frederik IV Halsted med Juellinge på Stevns, og baroniet og navnet overførtes til det lollandske gods, hvor det bevarede til 1922.

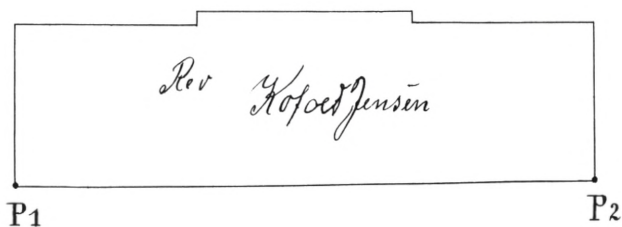
Af klosteret er nu kun den hårdt restaurerede kirke tilbage, men dets firfløjede grundplan er fastslået ved udgravninger. I det nuværende herregårdsanlæg udgør sydfløjen, der er opført 1589-91, det ældste hus, mens den nygotiske vestfløj, der på tegningen ses fra den vestvendte haveside, i følge midtpartiets årstal er bygget 1847. Bogstaverne står for Julius Friis og Birgitte Reventlow.

Jællinge Hovedbygning.

P1, Nr. Linket N: 177, Jællinge Hovedbygning Nr.
Horne, Granitfod - 16,58

P2, Nr. Linket N: 178, Jællinge Hovedbygning Nr.
Horne, Granitfod - 16,56

*Maalt i Sommeren 1889
af R. Hansen*

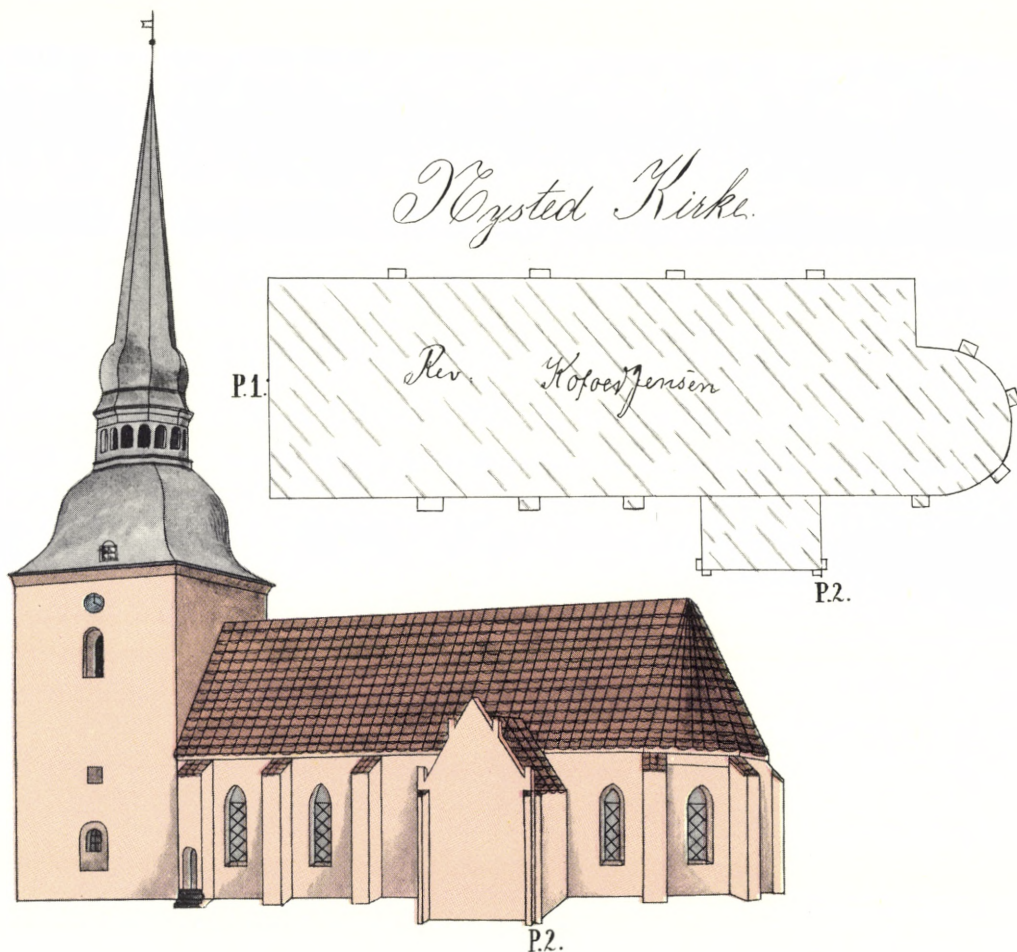
NYSTED KIRKE

1889 P. P. Jespersen (299:35)

1409 fik Nysted sine købstadsprivilegier, men da var kirken allerede 3-4 menneskealdre gammel. Denne unngotiske bygning var et enkelt langhus med tresidig (ikke rund, som på grundridset) korafslutning og en serie kraftige, udvendige stræbepiller til støtte for overhvælvingen. I den sengotiske periode blev kirken udbygget med det kraftige vesttårn, og man rejste et sakristi på korets sydside. De øvrige til- og udbygninger er fra eftermiddelalderlig tid. 1643 opførtes således et sideskib på nordsiden, og for enden af det, på nordsiden af tårnet, tilføjede grev O. L. Raben til det uden for Nysted liggende Ålholm (s. 212) et gravkapel 1782. Tårnets høje spir skriver sig fra 1649-50 og afsluttes med en vindfløj, der bærer Frederik III's navnetræk.

Der har eksisteret endnu et par mindre udbygninger, men de er nedrevet i forrige århundrede. Et pynteligt, barokt gravkapel forsvandt så sent som 1864, da Vilhelm Dahlerup restaurerede kirken.

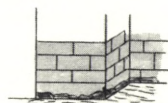
Høysted Kirke.

P.1. Niv. 269. = 22,7 Halvmetr.

*3de største Grundsten N. for Døren,
12' N. for Indgangsdørens Midte.*

*P. P. Koføed Jensen
1889.*

P.2. - 22,7 Halvmetr

*Sydsiden af Kirken.
Grundsten paa Udbygningens
sydøstlige Hjørne.*

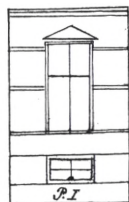
OREBYGÅRD Musse herred Lolland
1889 A. Vogt (299:35)

Orebygård ved Saxkøbing fjord på det nordøstlige Lolland nævnes første gang i Kong Valdemars jordebog fra første del af 1200-tallet. En række indflydelsesrige, adelige ejere kendes fra den senere middelalder. Som enke opførte Birgitte Bølle med Hans van Steenwinckel den ældre som arkitekt en ny, prægtig hovedbygning, der antagelig stod færdig 1587. Dette grundmurede renaissancehus havde to stokværk og var udstyret med to tårne. Med en enkelt tilføjelse og efter en modernisering i begyndelsen af forrige århundrede var dette interessante monument bevaret til 1888 – året før Vogt gjorde sin tegning. Da afløstes det af den nuværende bygning, opført i rosenborgstil af arkitekten Ove Petersen.

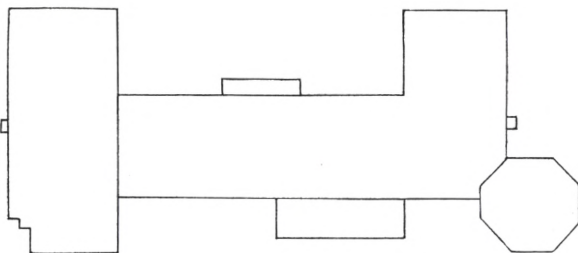

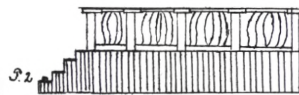
Den vestlige Faacade af det store Taarn

*P. 1. Stenflise som danner
 vindueskarmen: Stalden
 vinduet: det store Taarns
 vestlige Side 11, 2*

Hævetrappen i mod Vest

*P. 2. Første Trappeopgange
 fra nedre på ø
 Hævetrappen: mod Vest
 G. 11, 3*

Rev. Sørensen

ÅLHOLM Musse herred Lolland
1889 P. P. Jespersen (299:47)

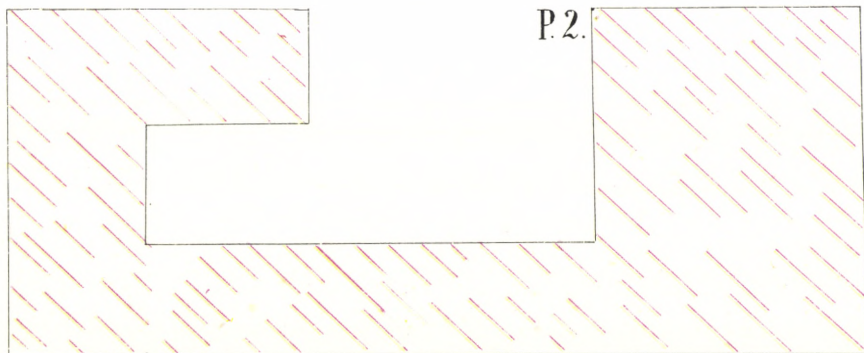
Tegningen gengiver nordsiden af Ålholms nordfløj, der indeholder de betydeligste rester af det middelalderlige anlæg. Det vestre hjørnetårns to nederste stokværk dateres til 1300-tallet, de to øvre er fra 1585. Bunden i det østre hjørnetårn henføres til 1400-tallet, mens de tre øverste etager blev muret på i 1580'erne. Fløjens uregelmæssige vinduesplacering er et af indiciene for, at der også her gemmer sig levn af den middelalderlige kongeborg.

Trætårnet på slottets nordøstre hjørnetårn blev sat op i begyndelsen af forrige århundrede og tjente som observatorium for den astronomisk interesserede greve F. C. Raben. Det blev fjernet under en ombygning, som arkitekten Hans J. Holm foretog 1889.

Aalkholm Slot.

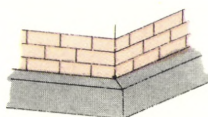
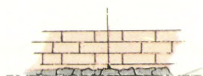

P.1.

P.1.

P.2.

P.1 = 7,4 Halvmeter.
 Nordsiden af Slottet. Grundsten
 under Taarnets nordvestlige
 Hjørne, lige under den østre
 Side af Vinduet.

P.2. Niv. 828 = 7,9 Halvmeter.
 S. Ø. Hjørne af nu sydlig
 Fløj. Paa Kant af Løkke
 ved Sammenstød med
 Mærkant.

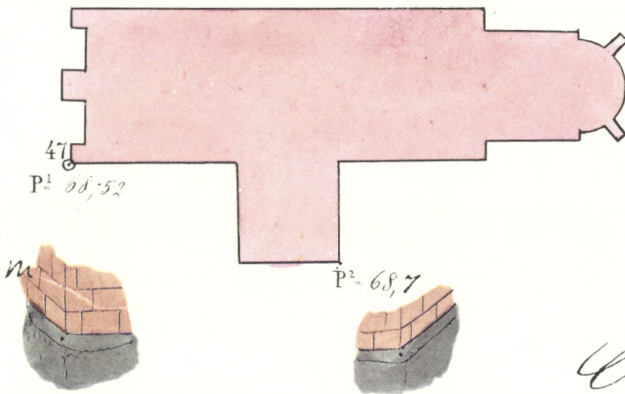
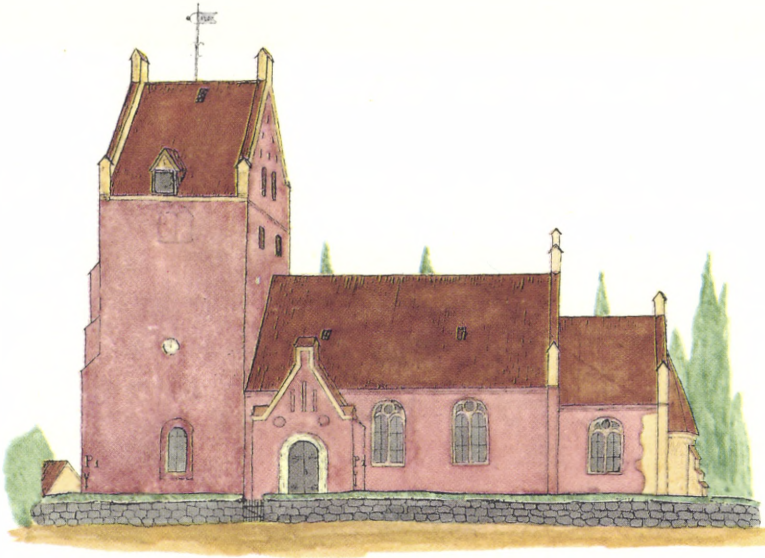
P. P. Jespersen.
 1889.

VÆGGERLØSE KIRKE Falster

1887 C. Knudsen (299:58)

Væggerløse kirke, der i katolsk tid var viet S. Olav, ligger ved hovedvejen mellem Nykøbing og Gedser og står idag i alt væsentligt i den skikkelse, den havde, da vor tegning blev udført. Dog er vinduerne ændret 1955.

Kirken havde 1860-61 gennemgået en istandsættelse, der på flere punkter ændrede dens ydre. Arbejdet blev vist forestået af en arkitekt fra Hamborg, der bl.a. ombyggede apsis og tagenes gavlkamme – de partier, der på tegningen markerer sig ved gul farve over for den oprindelige bygnings røde munkesten. Ved samme lejlighed blev de store vinduer slået i, og foran skibets syddør rejstes det nuværende våbenhus som afløsning for et ældre af bindingsværk.

47
P¹ 98,52

P² 68,7

Ch. Hänsen
1887

P¹. paa Taarneto S. V. thörne. P² paa Vaabenhuuseti
gründöden 6^e S. V. ja Mörkanti S. V. Gründöden tal til Mörkanti
P^e Rev. og beföindel rigtig. *E. G. G. G. G. G.*

NØRRE ØRSLEV KIRKE Falster

1888 H. Ehlers (299:63)

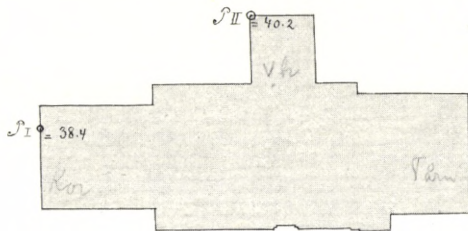
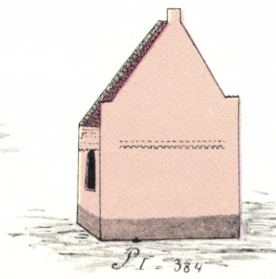
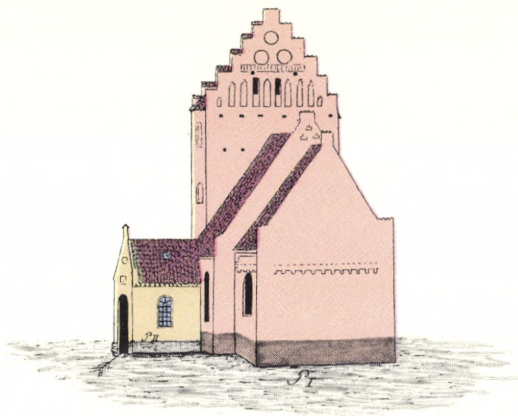
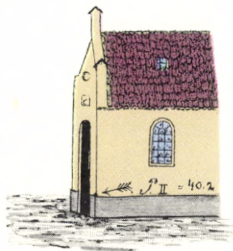
Kirken i Nørre Ørslev, en mils vej øst for Nykøbing på Falster, er en senromansk, nu rødkalket bygning, hvor koret kan være lidt ældre end skibet. Til kirkens vestgavl er i den sene middelalder føjet et tårn med nydelige blændinger i gavlene, mens våbenhuset foran skibets syddør er rejst i nyere tid til afløsning af en bindingsværksbygning. I alt væsentligt står kirken stadig som på tegningen.

BORRE KIRKE Møn

1888 F. Hansen (299:68)

I middelalderen var Borre en købstad og kunne besejles ad den nuværende Borre mose, der dengang var en langstrakt vig. Endnu på Christian IV's tid fik byen sine privilegier bekræftet. Stedets betydning afspejler sig i den senromanske kirkes anselige størrelse, mens bygningens arkitektoniske dekoration er et vidnesbyrd om forbindelserne sydpå over Østersøen. Formentlig har kirken altid stået i blank mur, hvor de pyntelige detaljer kunne komme til deres ret. På sydsiden, som er den, der gengives på Hansens tegning, ses et firkantet felt med zig-zag murværk.

Kirken blev hærget ved lybækkernes angreb på Møn 1510. Efter fredsslutningen opførtes sakristiet på kirkens nordside – måske med bidrag fra de vundne krigsskadeerstatninger. Murene er af kridtsten med bælte af tegl. En indskrift fra 1516-17 omtaler præsten og kampe med lybækkerne.

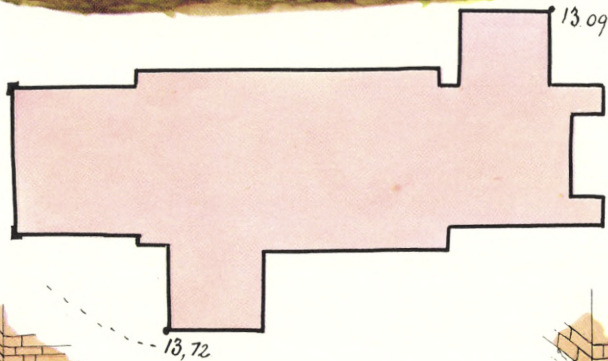
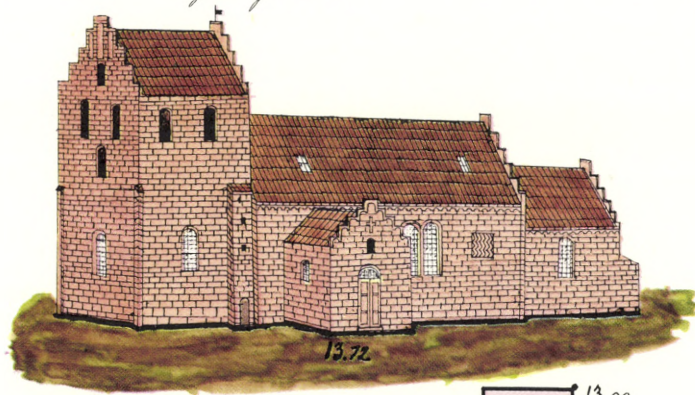
Rev. *H. M. Hennemann*

maalt. 1888 af.

Joh. H. Ehlers

P. I. Grundsten under Kirkens Gøtgal - 5 Føt 2 Tommer fra
Kirkens Sydøsthjørne = 38.4

P. II. Øverste Kant paa Fødslykkel paa Væstenhjørnet
Sydøsthjørne = 40.2

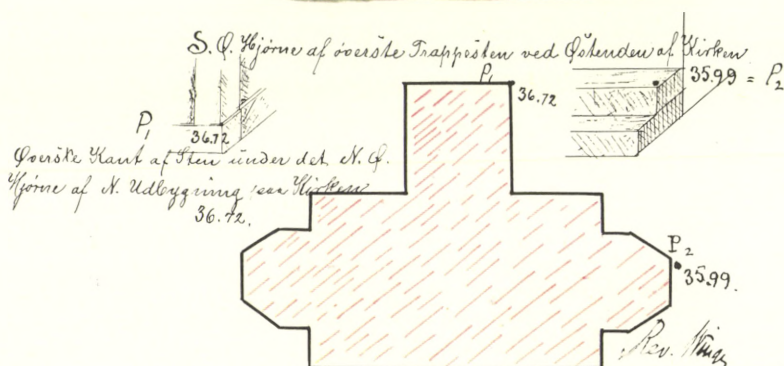

Frønspringende Grundsten under S. V. Hjørne
af søndre Udbygning. 13.72.

Flad Grundsten under S. V. Hjørne
af nordre Udbygning. 13.09

Maalt. 1888 af
J. H. Hennemann

F. Hansen
1888.

DAMSHOLTE KIRKE Møn
1888 F. Hansen (299:70)

Den tætsluttede bygning, hvis gennemførte symmetri kun brydes af tagrytteren over vestenden, er en af landets få kirker, som er opført i det 18. århundrede. Sognet udskiltes fra Stege 1740, hvorefter kirken rejstes efter tegninger af den københavnske arkitekt Philip de Lange (1704-66), der også havde byggeriet i entreprise (jfr. s. 174). Indvielse 1743.

Christian VI's navnetræk smykker gavlen, der kroner den søndre langsides midtparti. På nordsiden er senere tilføjet et gravkapel for slægten Bosc de la Calmette. Kirkens indre præges af den tidstypiske forening af alterparti og prædikestol.

Guider i Tøjhusets gård 1886, udsnit af akvarel af Gustav Brock. Originalen findes på Tøjhuset.

SPREDTE BIOGRAFISKE OPLYSNINGER

Som det er blevet nævnt i forordet, har det ikke været muligt – hvor ønskeligt det end kunne være – at give fuldstændige biografiske oplysninger om dem, der har udført tegningerne, men enkelte spredte bemærkninger fremgår dog af arkiverne, og dette sidste afsnit af bogen søger at samle dette materiale om guiderne.

Tegningerne findes i 6 protokoller, der er arkiveret under numrene: 295, 296, 297, 298, 299 og 300. I hver bog er siderne nummereret fra 1 og opefter, på hver side findes normalt to tegninger. En tegning på side 30 i bog nr. 300 vil blive anført som (300:30).

Netop denne tegning – endda en af de bedste – er ikke udført af en guide, men af en officer. Det drejer sig om tegningen af Eriksholm fra 1894, der er udført af daværende premierløjtnant, senere generalmajor og direktør for krigsministeriet Niels Brock Ulrich, der levede 1860-1926, og som i forskellige perioder gjorde tjeneste i generalstabens topografiske afdeling, og som det pågældende år var brigadechef for en gruppe guider.

Af de 188 tegninger, der er reproduceret i bogen, er desværre 72 usignede, og selv om man i enkelte tilfælde mener at kunne identificere tegneren, vil vi i den følgende alfabetiske oversigt kun anføre dem, der selv har signeret deres arbejder.

1. ANDERS ANDERSEN

født $^{20}_{12}$ 1862, sergent $^{13}_{3}$ 1884, guide $^{19}_{10}$ 1897, oversergent $^{25}_{8}$ 1904 og stabs-sergent $^{10}_{3}$ 1911 og afsked 1922.

2 tegninger (299:112) og (300:47).

Han var en stille mand med små særheder, bl.a. brugte han under udkommando sit gamle uniformstøj, der ofte var yderst nødtørftigt repareret på temmelig synlig måde.

2. CHRISTIAN LAURITZ ANDERSEN

født $^{21}_{10}$ 1862, sergent $^{23}_{8}$ 1883, guide $^{9}_{11}$ 1893, oversergent $^{11}_{6}$ 1902 og stabs-sergent $^{10}_{3}$ 1911.

1 tegning (298:241).

Han havde oprindelig været garder, hvilket han var meget stolt af. Han var en af de hurtigste målere under rekognosceringen, han gjorde nemlig ikke meget ud af tegningen, når blot den var tilstrækkelig tydelig. Han var altid med i festkomiteer hyppigst i forbindelse med gamle guiders afgang på grund af alder.

3. EDUARD BAILUM

født $^{6}_{4}$ 1833, sergent $^{1}_{5}$ 1853, guide $^{1}_{10}$ 1855, oversergent $^{1}_{10}$ 1867 og afsked $^{1}_{7}$ 1875.

1 tegning (296:148).

4. NIELS FREDERIK SOPHUS BOJESEN

født $^{14}_{9}$ 1846, sergent $^{1}_{10}$ 1867, guide $^{1}_{7}$ 1872, oversergent $^{1}_{11}$ 1880 og afsked $^{4}_{5}$ 1900.

5 tegninger (297:187) og (300:118,141,145,151).

Efter sin afsked blev han kartograf ved Gentofte kommune.

5. AUGUST FREDERIK VILHELM BRYGMANN

født $^{24}/_4$ 1846, sergent $^{1}/_{10}$ 1867, guide $^{1}/_7$ 1875, oversergent $^{1}/_9$ 1883 og afsked $^{30}/_4$ 1898.

2 tegninger (299:164) og (300:29).

Brygmann blev 1897 ansat som stationsforstander ved Helsingør station, hvorefter han i en ansøgning af $^{8}/_{10}$ 1897 ansøgte om tilladelse til at træde uden for nummer indtil $^{1}/_5$ 1898 (altså for en periode mindre end 1 år, der normalt var det korteste tidsrum, man kunne træde uden for nummer), idet han på det tidspunkt ville være pensionsberettiget. Hvis han først blev pensioneret efter udløbet af hele året, ville han miste et halvt års pension ca. 300 kr. Hans ansøgning må være blevet imødekommet, for den $^{22}/_4$ 1898 søgte han om afsked.

6. HARALD EDUARD BUGGE

født $^{16}/_{10}$ 1845, sergent $^{1}/_{10}$ 1867, guide $^{1}/_4$ 1875, afsked $^{25}/_1$ 1884 og død $^{10}/_{11}$ 1901.

1 tegning (297:109).

7. JULIUS CHRISTIAN CHRISTENSEN

født $^{10}/_1$ 1840, guide $^{1}/_4$ 1861, oversergent $^{1}/_6$ 1868 og afsked $^{22}/_4$ 1873.

4 tegninger (296:135,159,160) og (297:22).

Han overgik til generalstabens taktiske afdeling, hvor han gjorde tjeneste i efterrettingssektionen, hvilket bevirkede, at hans gamle kammerater kaldte ham „spionen“.

Efter sin afgang fra Generalstaben blev han stationsforstander i Nakskov.

8. JOHAN HENRIK EHLERS

født $^{7}/_2$ 1861, sergent $^{1}/_{11}$ 1880, guide $^{1}/_2$ 1889, oversergent $^{3}/_4$ 1901 og stabs-sergent $^{23}/_2$ 1909.

1 tegning (299:63).

9. JOHAN FERDINAND ENG

født $^{26}/_4$ 1845, sergent $^{1}/_{10}$ 1867, guide $^{1}/_5$ 1873, oversergent $^{1}/_4$ 1883, afsked $^{4}/_2$ 1897 og død 1898.

1 tegning (297:166).

Han fik senere beskæftigelse i redaktionen af Hagerups konversationsleksikon.

10. CARL NIELSEN ERNST

født $^{27}/_{11}$ 1869, sergent $^{1}/_4$ 1890, guide $^{21}/_2$ 1902 og afsked $^{7}/_7$ 1903.

1 tegning (300:75).

Senere blev han vejassistent i Præstø amt.

11. SØREN EDUARD SØRENSEN FLADE

født $^{8}/_2$ 1834, guide $^{28}/_{10}$ 1854, oversergent $^{1}/_{10}$ 1867 og afsked $^{1}/_4$ 1868.

1 tegning (296:138).

Han blev senere vejassistent i Ålborg amt. Han havde en broder Anders Axel Sørensen Flade, der også var guide.

12. CARL FREDERIK JULIUS FRELLESVIG

født $\frac{5}{8}$ 1838, guide $\frac{1}{4}$ 1861 og afsked $\frac{3}{2}$ 1868.

I tegning (296:136).

13. CARL VILHELM VALDEMAR GANTZEL

født $\frac{18}{7}$ 1843, sergent $\frac{3}{10}$ 1867, guide $\frac{1}{10}$ 1869, oversergent $\frac{1}{3}$ 1876 og afsked $\frac{31}{7}$ 1884.

I tegning (297:46).

14. FREDERIK HANSEN

født $\frac{28}{2}$ 1853, sergent $\frac{1}{6}$ 1877, guide $\frac{1}{11}$ 1884, oversergent $\frac{4}{12}$ 1897, stabssergent $\frac{16}{10}$ 1905 og afsked 1913.

16 tegninger (298:242), (299:2a,2b,3,19,68,70,83,90,91,110,121,131,155) og (300:101,117).

F. Hansen var sammen med nedennævnte C. G. Molich de absolut dygtigste guider, og det både hvad angik kvalitet og kvantitet. Ved opmåling og rekognoscering sommeren 1894 fik Molich og Hansen således henholdsvis 586 og 522 kr. i honorar, medens gennemsnittet for de øvrige 33 guider kun var 197 kr. Der var kun 2 topstillinger ved topografisk afdeling, som guiderne kunne opnå, depotforvalter og kartograf. Da kartografstillingen blev ledig, måtte Hansen vige for Molich, der var den alldygtigste og samtidig ældst både af alder og anciennitet. Ved Molich's afgang som kartograf var Hansen for gammel til at blive kartograf, men på grund af hans store dygtighed fik han 1914 titlen krigsassessor, og han blev den sidste krigsassessor ved generalstaben. Da han første gang mødte i sin smukke og dyre uniform, gjorde de unge, respektløse aspiranter honnør for ham, idet de mumlede: Her kommer en kommanderende general. I sommeren 1914 modtog han tilsvarende 917 kr. i honorar for $4\frac{1}{2}$ månedes udkommando, hvilket stillede ham økonomisk bedre end depotforvalteren, hvis honorar for den administrative stilling kun var 580 kr. Samtidig modtog han 284 kr. i cykelgodtgørelse, idet taksten var 10 øre pr. km. Denne honorarordning varede til 1920, hvor den – efter et noget heftigt møde i tegnesalen – blev afskaffet. Honorarsystemet hvilede nemlig på dels en kvantitativ opgørelse over det opmålte kvadratindhold dels et skøn over kvaliteten, og der var derfor mulighed for uretfærdige afgørelser.

Guidernes tilværelse under sommerens udkommando var på en gang bunden og fri. Bunden fordi de nævnte honorarer blev udbetalt efter et system, således at flid blev belønnet, og fri fordi opholdet i den fri natur var sund og rig på oplevelser i modsætning til det mere ensformige tegnearbejde i de store tegnesale i Proviantgården, hvor man ganske simpelt gik hjem de vinterdage, hvor det var for mørkt til at arbejde. En enkelt episode – ganske vist ikke fra udkommandoerne med kirketegningerne, men fra opmålingerne i Island – fortæller lidt om guiderne og om deres chef. Denne var oberst Mads Jensen Sand,

der levede 1856-1929, og som var chef for generalstabens topografiske afdeling 1907-1921, og engang var han ude på en rekognosceringstur med et par af guiderne, idet de alle red på de små islandske heste. Ud på dagen kom de forbi en kilde, og obersten standsede og sagde, at det ville være dejligt at få noget at drikke, blot han havde haft noget at drikke af. Hansen sagde så, at han havde en halv pilsner (sådan hed det dengang, nu kalder man det en pilsner), og den måtte obersten gerne få. Det afslog obersten, den skulle Hansen rigtignok selv drikke, men efter flere gentagne tilbud og afslag indvilgede obersten i at modtage pilsneren. Da ståltråden og proppen var fjernet, vendte obersten bunden i vejret på flasken og lod øllet løbe ud på klippen, hvorefter han skyllede flasken omhyggeligt, fyldte den med koldt og klart kildevand og drak. Vidner til begivenheden har givet en levende beskrivelse af F. Hansens forfærdede, men særdeles forståelige minespil, da hans dejlige øl led den kranke skæbne.

Oberst Sand havde en vis patriarkalsk holdning overfor guiderne, og han var ikke uvillig til at støtte dem i sine påtegninger af ansøgninger og lignende. Men efter 1920, da honorarsystemet blev afskaffet, kølnedes forholdet til guiderne noget.

En søn af F. Hansen, Julius Hannibal Hildorf, der fødtes $^{27/7}$ 1880, og som lever endnu, skabte sig også en fin karriere som guide, idet han fra sergent i 1900 avancerede til stabsofficiant i 1923 og blev depotforvalter ved Geodætisk Institut fra $^{1/10}$ 1938 til sin afgang i 1950.

F. Hansen efterlod sig en del halvferdige skriftapparater af forskellig type, og hans søn opfordrede daværende guide, senere kaptajn af specialtropperne Viggo Jensen-Aaris til at færdiggøre dem. De blev sammen med nogle nye anvendt dels i Geodætisk Institut dels i kortafdelingen på Københavns Rådhus.

15. HANS CHRISTIAN GUSTAV HANSEN

født $^{10/3}$ 1870, sergent $^{1/3}$ 1890, guide $^{25/10}$ 1901, oversergent $^{1/7}$ 1909 og stabssergent $^{17/12}$ 1916.

5 tegninger (300:14,19,112,113,119).

Han avancerede til kartograf ved Geodætisk Institut og havde denne stilling fra 1928 til sin afgang 1938.

16. HANS PETER THEODOR HANSEN

født $^{27/1}$ 1831, guide $^{1/4}$ 1851, stabssergent $^{1/10}$ 1867 og død $^{6/4}$ 1876.

3 tegninger (296:164) og (297:6,15).

17. RASMUS FREDERIK HANSEN ($^{4/5}$ 1907 navneforandring til ELLMAN)

født $^{18/4}$ 1858, sergent $^{1/11}$ 1880, guide $^{1/7}$ 1887, oversergent $^{21/1}$ 1900 og stabssergent $^{1/7}$ 1909.

2 tegninger (299:16) og (300:35).

Han var en hyggelig og stille mand, der gik med paryk og som efter en sygdom fuldstændig manglede ansigtshår. Han havde en søn Albert Ellman, der også blev guide, og da han var af et lidt sindigt væsen, blev han for spøg kaldt „gamle Ellman“, hvilket for dem, der kendte faderen, nok var en morsom, men dog temmelig grim spøg.

18. POUL GUSTAV HOPPE

født $5/5$ 1870, sergent $15/5$ 1889, guide $20/7$ 1901 og oversergent $22/5$ 1909.

1 tegning (299:161).

Han blev senere en dygtig fotograf i den tekniske afdeling, og han blev den første, der opnåede den ny stilling som overfaktor i Geodætisk Instituts tekniske afdeling.

19. HJALMAR CHRISTIAN MAXIMILIAN HYLLER

født $21/8$ 1838, guide $1/5$ 1858, oversergent $1/6$ 1868 og afsked $5/11$ 1872.

1 tegning (297:15).

Efter sin afsked blev han brandfuldmægtig ved Københavns Brandvæsen.

20. GREGERS MICHAEL JENSEN

født $12/4$ 1868, sergent $1/4$ 1889 og afsked $8/6$ 1901.

1 tegning (300:8).

21. JENS CHRISTIAN JENSEN

født $2/10$ 1859, sergent $1/11$ 1880, guide $15/2$ 1892, oversergent $2/11$ 1901 og stabs-sergent $10/3$ 1911.

1 tegning (298:193).

Ved rentegningen af kortene anvendtes tusch, som guiderne selv måtte rive. Dette arbejde var det første, som guiderne udførte om morgenen, og J. C. Jensen var kendt for at udføre dette arbejde med en inderlighed, som var det næsten en religiøs handling.

22. JENS LAURITZ JENSEN

født $13/8$ 1867, sergent $15/5$ 1887, guide $1/3$ 1901, oversergent $17/11$ 1905 og stabs-sergent $1/4$ 1915.

4 tegninger (300:49,124a,124b,140).

Han blev senere tegner ved Skovreguleringen.

23. PEDER CHRISTIAN JENSEN (senere navneforandring til THIEDE)

født $15/12$ 1863, sergent $23/12$ 1884, guide $31/8$ 1897 og afsked $12/2$ 1902.

2 tegninger (299:167) og (300:38).

Efter sin afsked blev han bogholder ved bryggeriet Ceres i Århus.

24. PETER CHRISTIAN JENSEN

født $21/12$ 1844, sergent $3/10$ 1867, guide $1/8$ 1870, oversergent $1/6$ 1876, stabs-sergent $28/8$ 1897 og død $24/8$ 1904.

2 tegninger (299:171) og (300:75).

25. PETER PETERSEN JESPERSEN

født $6/1$ 1862, sergent $16/3$ 1883, guide $1/10$ 1893 og afsked $13/5$ 1901.

5 tegninger (298:242) og (299:10,31,35b,47).

Senere blev han vejassistent i Nyborg.

26. HANS JØRGENSEN

født $14/9$ 1868, sergent $10/5$ 1890, guide $15/6$ 1902, oversergent $1/11$ 1909, stabs-officiant $1/2$ 1923 og korpsofficiant 1' grad $20/11$ 1927.

1 tegning (300:32).

Han avancerede til depotforvalter 1927 og fortsatte under Geodætisk Institut til sin afgang 1938. Han var oprindeligt udlært som bogbinder, og takket være denne uddannelse lykkedes det ham at sikre de gamle pantograferede originale byblade, nogle virkelige klenodier, vedrørende de første systematiske opmålinger i 1842, idet han ved en nænsom opklæbning gjorde dem egnede til bevaring.

27. RASMUS HANNIBAL JØRGENSEN

født $^{15}/_9$ 1833, guide $^{1}/_4$ 1858, oversergent $^{1}/_6$ 1868, stabssergent $^{23}/_4$ 1877 og afsked $^{15}/_9$ 1893.

2 tegninger (296:143) og (297:115).

Guidernes lønninger var yderst beskedne, men takket være deres dygtighed som tegnere havde de fleste privatindtægter ved tegnearbejde for private eller for andre statsinstitutioner. Enkelte var også meget dygtige til kalligrafiering, hvilket tydeligt fremgår af det følgende brev af $^{23}/_6$ 1894 fra oberst Abraham Louis le Maire, der levede 1836-1913, og som var chef for generalstabens topografiske afdeling 1882-1901.

Hr. Stabssergent Hannibal Jørgensen D.M.

Det geogr. Selskab har anmodet mig om at forespørge Dem, om De vil kunne overtage det Hverv at renskrive Selskabets Adresse til Sølvbryllupsdagen d. 28' Juli. –

Jeg vedlægger Kladden til Adressen samt Deres Udkast til Guldbryllupsadressen i 1892, som vel kunde benyttes som Mønster, i alt Fald skulde Papiret være samme Slags og Størrelse. –

Mappe dertil er allerede bestilt. Hvis De vil paatage Dem dette Arbejde, skulde jeg ønske at se et Udkast dertil.

Louis le Maire

Det drejer sig naturligvis om daværende Kronprins, senere Kong Frederik VIII's sølvbryllup d. $^{28}/_7$ 1894 og om Kong Christian IX's guldbryllup d. $^{26}/_5$ 1892.

Oberst le Maire blev senere generalmajor, han var en farverig personlighed, der var yderst velmenende overfor guidekorpset.

Guidernes vanskelige økonomiske situation fremgår også af følgende ansøgning fra en i denne bog ikke omtalt guide til Hærens Lægekorps af $^{26}/_4$ 1915:

Undertegnede ansøger herved Lægekorpsen om at maatte erholde et kunstigt Overmundstandstykke paa Statens Regning.

Erklæring fra Klinikken for Mund- og Tandsygdomme ved Københavns Garnisonssygehus og fra Generalstabens Læge vedlægges.

Den topografiske afdelings påtegning lyder således:

Fremsendes af Generalstabens topografiske Afdeling med Anbefaling, idet Afdelingen skønner, at Ansøgerens økonomiske Forhold er saadanne, at der er Anledning til at komme ham til Hjælp i det foreliggende Tilfælde. Det tilføjes, at Sergenten iøvrigt er fuldt arbejdsdygtig og udfører sin Tjeneste paa fuldtud tilfredsstillende Maade.

Det kan tilføjes, at ansøgningen naturligvis var på brækket papir.

28. CARL CHRISTIAN MATHIAS KNUDSEN

født $^{31}/_3$ 1849, sergent $^{1}/_8$ 1871, guide $^{1}/_8$ 1881, oversergent $^{1}/_{11}$ 1893 og død $^{1}/_{11}$ 1901.

1 tegning (299:58).

29. CARL THEODOR KRUSE

født $\frac{2}{4}$ 1841, guide $\frac{1}{7}$ 1866, oversergent $\frac{1}{6}$ 1872, stabssergent $\frac{1}{9}$ 1883, afsked $\frac{2}{4}$ 1901 og krigsassessor $\frac{15}{1}$ 1902.

2 tegninger (297:22) og (298:257).

Han gjorde senere tjeneste i teknisk afdeling. Efter sin afsked blev han meget affældig, og man fandt ham engang ganske hjælpeløs ude af stand til at finde hjem.

30. ANDERS CHRISTIAN LARSEN

født $\frac{6}{1}$ 1854, sergent $\frac{10}{11}$ 1876, guide $\frac{1}{4}$ 1885 og afsked $\frac{30}{6}$ 1887.

1 tegning (298:251).

Efter sin afsked blev han vejassistent i Frederikssund.

31. CARL GUSTAV MOLICH

født $\frac{1}{12}$ 1850, sergent $\frac{1}{8}$ 1869, guide $\frac{1}{3}$ 1876, oversergent $\frac{1}{4}$ 1885 og stabssergent $\frac{28}{2}$ 1901.

5 tegninger (298:252,257) og (300:11,68,121b).

Molich avancerede som nævnt ovenfor til kartograf og havde denne stilling fra 1909 til sin afgang 1915. Han havde som 14 årig dreng været med i krigen 1864 som hornblæser. Hans utvivlsomme dygtighed som guide var almindelig anerkendt, men som kartograf var han knap så afholdt.

32. PETER FERDINAND VALDEMAR MORTENSEN ($\frac{12}{11}$ 1903 navneforandring til GLESTED)

født $\frac{3}{5}$ 1860, sergent $\frac{1}{4}$ 1882, guide $\frac{26}{5}$ 1894, oversergent $\frac{12}{7}$ 1902 og død $\frac{16}{11}$ 1905.

1 tegning (299:159).

33. CHRISTEN NIELSEN

født $\frac{30}{3}$ 1868, sergent $\frac{31}{3}$ 1890, guide $\frac{13}{11}$ 1901 og oversergent $\frac{15}{8}$ 1909.

7 tegninger (299:14,136,150,165) og (300:4,55,74).

Han gik under navnet „Krænilen“, og han var ekspert i skrifttegnings og gav privat undervisning i skønskrift. Han var en dygtig litografisk tegner på de dengang benyttede litografiske sten, herunder også til fremstilling af visitkort.

34. THORVALD JULIUS VALDEMAR OLSEN

født $\frac{9}{2}$ 1839, guide $\frac{1}{4}$ 1861, oversergent $\frac{1}{6}$ 1868, stabssergent $\frac{31}{8}$ 1878 og afsked $\frac{28}{2}$ 1886.

1 tegning (295:165).

35. WILHELM JEROME NAPOLEON ALEXANDER OLSEN

født $\frac{23}{12}$ 1860, sergent $\frac{1}{11}$ 1880, guide $\frac{1}{5}$ 1891, oversergent $\frac{13}{10}$ 1901 og stabssergent $\frac{12}{4}$ 1910.

2 tegninger (299:125) og (300:62).

Han var meget stolt af sin oprindelige uddannelse som drager, i det hele taget var han en yderst markant person bl.a. vel også på grund af sine martialske fornavne.

Hans første kone og datter omkom ved et skibsforslis på vej til Færøerne, hvor de skulle besøge Olsen, der var på opmåling der.

Guiderne oplevede som allerede nævnt meget, og mange af dem holdt af at fortælle, men vel ingen var ladet med historier som Olsen. Længe efter sin afgang kom han ofte i Geodætisk Institut, idet han havde en lille privat handel med tobaksvarer til favørpriser til personalet.

Den gamle generalmajor, kammerherre Johan Frederik Hegermann-Lindencrone, der levede 1840-1938, vidste hvilke ugedage Olsen plejede at komme, og generalen, der efter sigende ligefrem oparbejdede et kartotek med historier, var en hyppig gæst for at høre de sidste nye.

Olsen deltog også i opmålingerne i Island, og en dag, hvor han var skriver for chefen, oberstløjtnant Peter Frederik Jensen, der senere blev chef for Geodætisk Instituts tekniske afdeling, og som levede 1870-1935, slap provianten op, og oberstløjtnanten sendte ham af sted for at proviantere. Da han langt om længe kom tilbage og åbnede for de specielle islands-kasser, der parvis kunne hænge en på hver side af de islandske heste, fremdrog han et meget stort antal pilsnere og en del flasker snaps, og da oberstløjtnanten spurgte om, hvor provianten var, så Olsen uforstående på ham og sagde, at han havde handlet efter konduite.

36. HANS OLE PETERSEN

født $18/10$ 1870, sergent $15/5$ 1890 og guide $26/7$ 1902.

1 tegning (300:123).

37. JOHANN HEINRICH CHRISTIAN SCHULZ

født $10/7$ 1833, sergent $1/5$ 1853, guide $1/4$ 1856, oversergent $1/6$ 1868 og afsked $31/3$ 1885.

6 tegninger (296:27,42,138,140,147) og (297:6).

38. JOHANN CARL FRIEDERICH STREIBIG

født $19/5$ 1833, guide $28/10$ 1854, oversergent $1/10$ 1867, stabssergent $1/6$ 1876 og afsked $31/8$ 1883.

4 tegninger (297:178) og (298:69,72,77).

39. LUDVIG FREDERIK CARELIUS THEODOR STÖCKELBACH

født $9/3$ 1840, guide $1/4$ 1861, oversergent $1/6$ 1868, stabssergent $5/6$ 1877 og afsked $31/7$ 1898.

2 tegninger (296:14a,14b).

Han endte som hotelejer i Hammel.

40. JENS SØRENSEN

født $19/9$ 1852, sergent $1/8$ 1876, guide $1/3$ 1886 og afsked $31/12$ 1898.

2 tegninger (298:255) og (299:30).

41. BERTEL THOMSEN

født $5/9$ 1860, sergent $14/6$ 1881, guide $1/11$ 1888, oversergent $28/2$ 1901 og stabssergent $12/4$ 1910.

6 tegninger (299:10,14,15,23,120,176).

Han avancerede til kartograf og havde denne stilling fra 1915 til sin afgang 1928. Han var den personificerede venlighed, og hans milde ansigt var indrammet af et stort hvalrosseskæg.

Som et lille eksempel på kollegialt vid mellem guiderne kan nævnes, at man engang sendte ham et brev med udskriften: Hr. gård-, vogn- og dannebrogsmænd B. Thomsen. Gårdmand fordi han boede i eget hus, vognmand fordi han under udkommando foretog transport af personer og materiel med en privat vogn mod til gengæld at få de normale beløb for befordringsudgifter dækket, og dannebrogsmænd var han.

42. JEPPE MIKAEL THOMSEN

født $^{18}/_5$ 1863, sergent $^{22}/_5$ 1885, guide $^8/_12$ 1897, oversergent $^5/_4$ 1905 og stabssergent $^1/_3$ 1913.

2 tegninger (298:193,255).

Han var broder til kartografen, og han havde samme venlige sind. Hans martialske overskæg var tydeligt tobakssværtet, og man så ham da også altid med den krumme shagpipe i munden. Han tog sin afsked fra hæren 1919 og blev ansat i Den danske Gradmaaling med titel sekretær. Han fortsatte i Geodætisk Institut og gjorde tjeneste i geodætisk afdeling II, hvor han bl.a. udførte vandstandslevellement, indtil sin afgang 1933.

Chefen for topografisk afdeling, oberst Sand misbilligede J. M. Thomsens overgang til Gradmaalingen, idet han havde fungeret som direktør for Gradmaalingen, da dennes direktør, generalmajor, fhv. krigsminister Vilhelm Herman Oluf Madsen i en alder af 73 år afgik ved døden $^{14}/_6$ 1917, og han var, da stillingen blev opslået ledig, blevet opfordret til at søge den, hvilket han ret naturligt opfattede på den måde, at han var udset til posten, men undervisningsministeriet valgte kaptajn, dr. phil. Frantz Andreas Buchwaldt, der levede 1874-1923. Oberstens vrede var forståelig, men kaptajn Buchwaldt var 18 år yngre, og han havde taget både magistergraden i astronomi og doktorgraden på en geodætisk afhandling.

43. ALEXANDER CHARLES JULIUS LAURENTZ VOGT

født $^1/_8$ 1862, sergent $^1/_3$ 1885, guide $^1/_8$ 1898 og død $^8/_7$ 1901.

1 tegning (299:17).

44. FERDINAND ADOLPH AUGUST WEYEN

født $^{26}/_4$ 1831, guide $^1/_4$ 1854 og stabssergent $^1/_10$ 1867.

3 tegninger (296:15,165a,165b).

Guidernes virke faldt i to dele, sommerens udkommando med opmåling og rekognoscering og vinterens tegnesteuarbejde.

Under udkommando var man indkvarteret på gårdene rundt omkring i landet, og kvartererne vekslede fra herregårde over proprietærgårde og almindelige bondegårde til husmandsbrug, men med ganske enkelte undtagelser blev guiderne modtaget venligt og gæstfrit, og i mange tilfælde knyttedes der gode og ofte varige bånd mellem de to parter, og landmændene havde ganske givet deres store andel i, at der under ideelle trivselsforhold blev udført et godt og grundigt kulturelt arbejde af guiderne til gavn for hele befolkningen.

I tegnesalene om vinteren var arbejdet knap så forceret, der blev tid til en lille sludder, og da man af og til skulle have et par dråber vand i tuschkoppen og derfor måtte gå hen til vandhanen, så blev tuschkoppen en god undskyldning for at forlade sin plads. Man kunne jo også blive tørstig under arbejdet, og det hændte, at der stod en ølflaske ved et af benene på tegnebordet, hvilket var det simpleste skjulested. Oberst Sand vidste det naturligvis, men det kunne ikke falde ham ind at bøje sig ned for at se, om der stod en flaske. I stedet gik han en tur rundt om tegnebordet for at studere tegningen, men han stillede sig altid ved et af bordbenene, og så kom han altid til at sparke lidt med den ene fod, og så kunne det jo være så heldigt (eller uheldigt), at han netop kom til at vælte flasken.

Det er indlysende, at denne opremsning af navne, fødselsdage, forfremmelsesdata m.v. med ganske enkelte supplerende oplysninger og nogle få anekdoter langt fra er fyldestgørende, når det nu var ønsket at sætte disse prægtige guider med deres store tekniske dygtighed ofte isprængt et vist kunstnerisk talent et varigt minde. Ikke så få af dem opnåede efter deres afsked fra hæren gode civile stillinger, således blev 2 stationsforstandere, 1 brandfuldmægtig, 4 vejassistenter, 1 hotelejer, 1 kartograf, 1 tegner, 1 bogholder og 1 blev knyttet til redaktionen af et konversationsleksikon. Man ser heri et tegn på guiderens store anvendelighed og gode omdømme.

De tilhørte alle den klasse indenfor forsvaret, som man betegnede underofficerer, og kun ganske få af dem opnåede at komme ind under officiantbegrebet, der næppe indfrie de forventninger, som organisationen havde stillet, snarere tværtimod. Med enkelte undtagelser, som man vil finde i enhver situation, betragtede officererne underofficererne og specielt guiderne med stor respekt. For eksempel skrev oberst le Maire d. ²²/₅ 1894 følgende til en stabssergent:

Ved hermed at tilstille Hr. Stabssergenten Chefbefalingen om Deres Afgang fra Hæren, ledsaget af Generalstabens paaskønnende Udtalelse om Deres lange og udmærkede Tjeneste, skal Afdelingen dertil føje sin varme og oprigtige Tak for den Dygtighed og den aldrig svigtende Iver og Samvittighedsfuldhed, De har udvist, ved den topografiske Virksomhed.

Og samtidig benytter jeg Lejligheden til at udtrykke min egen Glæde over i mere end 30 Aar at have kunnet samarbejde med en Mand, der altid har vist sig som en Pryd for sin Stand, som et ærefuldt Mønster for ældre som for yngre Kammerater.

Louis le Maire

Sådan så en højstående officer på en underofficer hørende til guidekorpset. Lad denne udtalelse stå som vort endelige minde om guiderne, om den gruppe der bl.a. skabte de kunstværker, som denne bog rummer.

EINAR ANDERSEN

Gruppebillede fra 1884. I bageste række ses fra venstre guiderne H. H. Frank, L. Jensen, J. H. Ehlers, W. J. N. A. Olsen, G. J. Holm og J. C. Jensen. I forreste række ses fra venstre guiderne P. F. V. Mortensen (Glestrup), B. Thomsen, C. L. Andersen, P. P. Jespersen og H. Nielsen.

Under de spredte biografiske oplysninger er der kun bragt et billede, nemlig af guide F. Hansen, der gav anledning til den udførligste omtale.

Vi bringer derfor til sidst yderlig tre billeder først ovenstående gruppebillede, der er taget 1884, og som viser 11 guider, hvoraf 7 har været omtalt: J. H. Ehlers, W. J. N. A. Olsen, J. C. Jensen, P. F. V. Mortensen (Glestrup), B. Thomsen, C. L. Andersen og P. P. Jespersen.

Nivellementsarbejdet, der gav anledning til kirketegningerne, blev først afsluttet i begyndelsen af dette århundrede, men på grund af det begrænsede personale, der var til rådighed, blev arbejdet i slutningen af sidste århundrede afbrudt af hensyn til opmålingerne på Færøerne. På næste side bringes fra dette arbejde to billeder, som er taget 1896-1898, og som viser guide B. Thomsen ved målebordet assisteret af to arbejdssoldater, samt et gruppebillede, som viser to officerer, kaptajn C. J. V. Rimestad og premierløjtnant P. A. Heiberg-Jürgensen samt 10 guider, hvoraf 6 har været omtalt: A. C. J. L. Vogt, G. M. Jensen, P. C. Jensen (Thiede), B. Thomsen, J. Thomsen og P. P. Jespersen.

Billede fra Færøerne 1896-1898: Guide B. Thomsen og to arbejdssoldater.

Grubebillede fra Færøerne 1896-1898: I bageste række officererne, kaptajn C. J. V. Rimestad og premierløjtnant P. A. Heiberg-Jürgensen. Forrest ses fra venstre guiderne A. C. J. L. Vogt, G. M. Jensen, H. F. V. Selsted, L. T. A. Poulsen, C. Jensen, P. C. Jensen (Thiede), B. Thomsen, T. Mikkelsen, J. Thomsen og P. P. Jespersen.